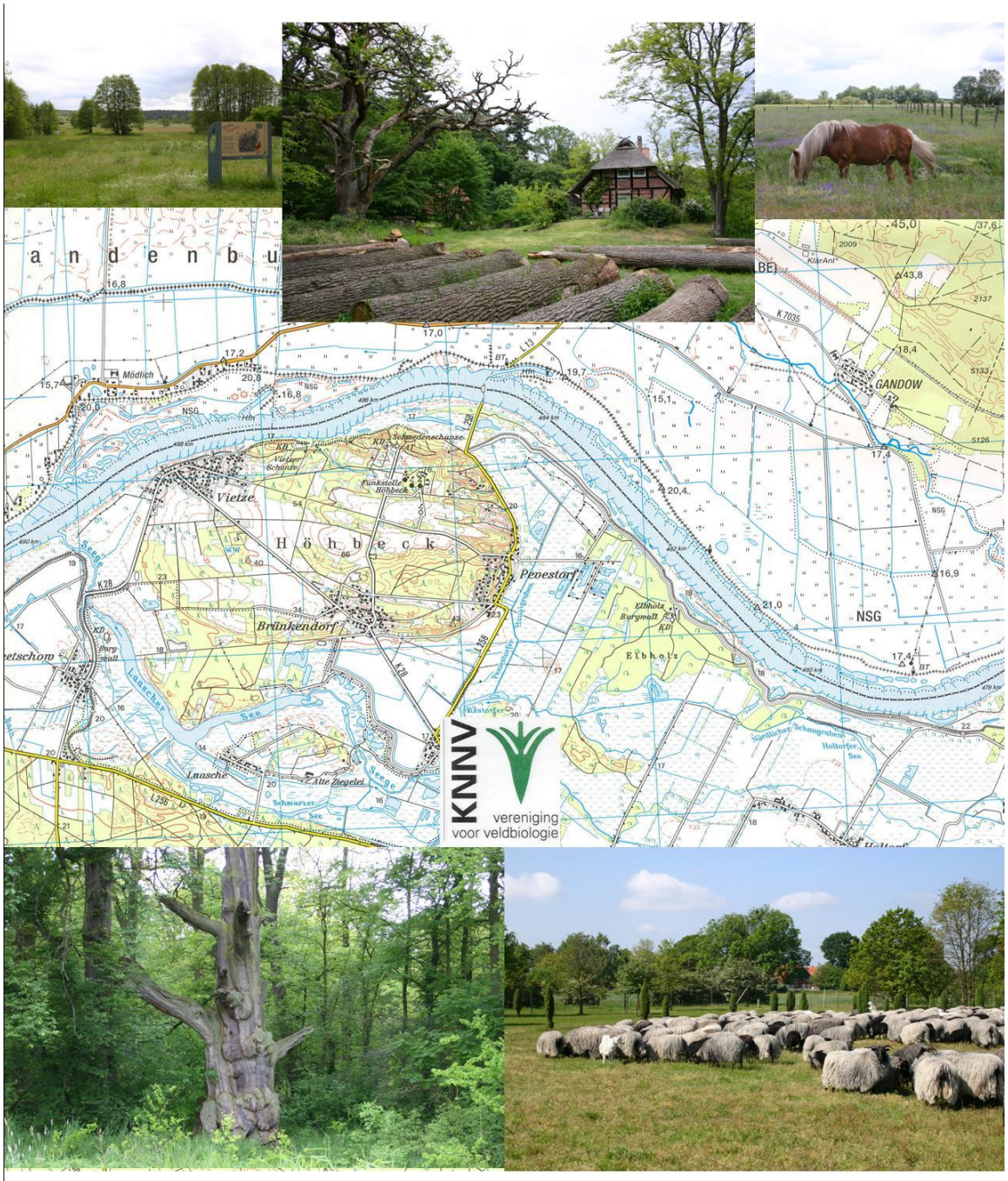

KNNV—Reisverslag—Midden-Elbe Pevestorf 2004

Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging
Vereniging voor Veldbiologie

Bureau KNNV:
Postbus 19320
3501 DH
Utrecht
Tel. 030-2314797, fax. 030-2368907, e-mail: bureau@knnv.nl
Internet:
Landelijke KNNV – website: www.knnv.nl

De Algemene Reiscommissie
Secretariaat:
André Beijersbergen
Van Beethovenstraat 85
6521 EM
Nijmegen
Tel. 024-3227466

Colofon reisverslag
Eindredactie en samenstelling:
Adrie Hottinga
a.hottinga@tref.nl

Bijdragen verslag:
Cees Snijder
Erica en Jan de Koning
Jo en Ruud Ribbink
John van der Willik
Petra Sloof
Anton Koot
Annie Vos

Foto's:
Jo Ribbink
Adrie Hottinga

Druk:
Roel Pannekoek
Harderwijk

Bestelling verslag:
Adrie Hottinga
Maak € 7,50 (inclusief verzendkosten) over op gironummer: 1330406
Onder vermelding: Elbe 2004 en naam, adres, postcode en plaats.

Inhoud

Informatie Vogelreis	3
Samenvatting – Zusammenfassung	4
Inleiding	6
Deelnemers	7
Programma excursies	9
Natuurbescherming in het Elbedal	16
Beschouwing omgeving Gartow en Pevestorf	19
Untere Seegeniederung	33
Alanden	35
Rambowermoor	38
Prezetzer Landwehr	42
Uiterwaarden Kaltenhof	43
Klein Schmölen – Dömitz	44
Nemitzerheide	44
Impressie van Cees Snijder	45
Impressie van Jo Ribbink	53
Impressie van Petra sloof	56
Impressie van Erica de Koning	60
Impressie van John Willink	66
Impressie van Erica de Koning	68
Kraanvogelbescherming in Duitsland	77
Witte ooievaar	78
Overige bijzonderheden avifauna (selectie)	78
Amfibiëen	81
Insecten	83
Visotter	83
Reisverslag Pevestorf – Anton Koot	83
Plantenlijst Elbe – Struungroep KNNV – Annie Vos	85
Bronnen	92
Waargenomen vogelsoorten	93

Vogelreis omgeving Pevestorf en Lenzen – Midden Elbe

Deelstaat	**Niedersachsen en Brandenburg**
Reisbestemming	**Naturpark Elbufer Drawehn**
	Brandenburgische Elbtalaue
Reisleiders	**Adrie Hottinga en Marcel Bolten**
Datum heenreis	**23 mei 2004 – 9.45 station Deventer**
Terugreis	**28 mei 2004 – 18.00 station Deventer**
Overnachtingen	**5**
Vervoer	**Minibussen – Bultman Deventer**
Reisaccenten	**Vogels en planten**
Aandacht voor	**Soorten in het landschap**
Locatie	**Pevestorf (Gartow-gemeinde Höhbeck)**
Overnachting	**Gästehaus Lindenhof und Lindenkrug**
	Ingrid und Wolf Schmidtke
	29478 Pevestorf/Höhbeck
	Tel: 0049-5846-625 (5846-1505)
	Fax: 0049-5846-979175
	Email: lindenhofundkrug@t-online.de
Internet:	**www.pevestorf.de**
Route	**Deventer, Almelo, Enschede, Osnabrück, Hannover, Celle, Uelzen, Lüchow, Gartow, Pevestorf**

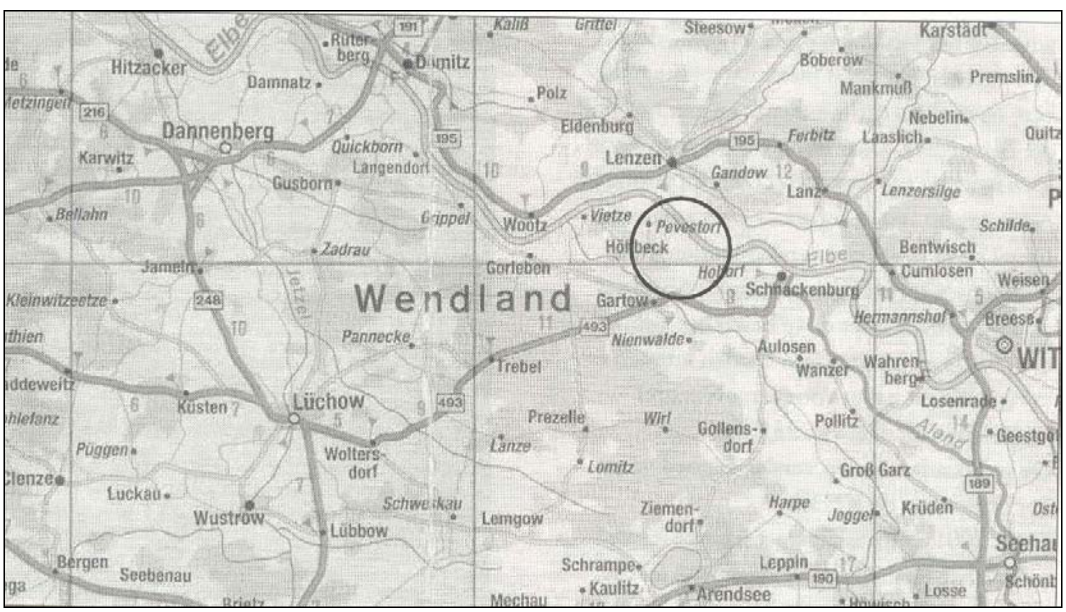

Pevestorf in het Wendland - Niedersachsen

Samenvatting

Voor de tweede maal is door de Algemene Reiscommissie van de KNNV een vogelreis georganiseerd naar het Midden Elbe gebied. Evenals de vogelreis in 2002 was pension/hotel Lindenhof und Lindenkrug in Pevestorf de thuisbasis voor een rustige slaapplaats en een goed gevuld bord. In 2004 namen 17 deelnemers, inclusief de 2 reisleiders deel aan deze korte vogelreis van 23 mei tot en met 28 mei. Gedurende de periode dat de reisgroep in Pevestorf verbleef zijn 18 excursiegebieden bezocht. Aan de vroege nevelexcursies en de avondexcursies werd niet door alle deelnemers deelgenomen in tegenstelling tot de dagexcursies.
De lengte van de excursies was zeer wisselend, mede afhankelijk van het aantal waarnemingen en de aard van de excursiegebieden.
In tegenstelling tot voorgaande jaren was een enorm temperatuurverschil aan den lijve merkbaar. Vanaf 1998 wordt de omgeving in Pevestorf jaarlijks door KNNV leden bezocht en was s' avonds laat een terrasje pikken aangenaam, terwijl de Kerkuil en Bosuil zich lieten horen. In 2004 bereikten de nachttemperatuur dieptepunten van 2 graden Celsius en pasten de vogels zich aan deze voor ons in Pevestorf ongewone temperatuur. Deze temperatuursdaling tijdens dit voorjaar leidde ertoe dat de vogelzang minder uitbundig was en dat vooral kleine zangertjes in de diverse struwelen zich minder lieten horen.
De totaallijst die altijd nauwkeurig wordt bijgehouden stokte op 122 soorten, terwijl andere jaren de 130 soorten overschreden werden. Een aantal deelnemers heeft soorten alleen van horen zeggen of roepen meegekregen, aangezien soms maar een enkel ex. van een soort zich liet horen. Dit wil niet zeggen dat er niet is genoten van de vogels; diverse soorten lieten zich wel van dichtbij goed bekijken. De Zeearend met de treiterende Buizerd ter hoogte van de uiterwaarden van Kaltenhof en de Ortolaan bij de roggeakker in Prezetze zal iedereen zich nog wel herinneren. Ook de planten, de soort in het landschap en het beheer van terreinen heeft veel aandacht gekregen. Hoewel dit gebied in het Midden Elbegebied vanaf 1998 regelmatig in mei wordt bezocht, is ieder bezoek weer anders en levert toch weer nieuwe informatie op.
In het reisverslag is getracht een weergave te portretteren van de sfeer tijdens de reis en de waarnemingen waarvoor de deelnemers tenslotte hebben ingetekend.
Na het bezoek van de KNNV leden heeft Anton Koot uit Wesepe ook Pevestorf bezocht en van hem hebben wij ook een lijst met waarnemingen opgenomen. De KNNV/IVN Struungroep onder leiding van Annie Vos uit Veendam heeft in september een bezoek gebracht aan Pevestorf en plantenlijst van 2002 aangevuld met waarnemingen in 2004. Wij hebben dankbaar gebruik gemaakt van het werk van de Struungroep en de lijst in dit reisverslag geïmplementeerd.

Zusammenfassung
Zum zweiten Mal ist durch die nationalen Reiseausschuss des KNNV eine Vogelreise organisiert worden. Neben den zwei Reiseführer haben 13 KNNV mitglieder vom Sonntag dem 23 Mai bis zum Freitag dem 28 Mai 2004 die Vogelreise mitgemacht. Auch diese Vogelreise stand nicht nur im Zeichen der Beobachtung von Vögeln, sondern der determation von Pflanzenarten ist auch grosse Aufmerkzamheit gewidmet worden. Und auch den Fundort der verschiedenen Arten in der Landschaft hat viel Interesse bekommen von die Mitglieder. Die Exkursionsführer haben viel Information über die Arten in der Landschaft gegeben.
Während des Aufenthaltes in Pevestorf ist wieder in Pension Lindenkrug übernachtet worden. Diese Pension können wir jeder empfehlen der Vögel beobachtet in diese Umgebung mit Auwälder und Elbeüberschemmungsgebieten. In 5 Tagen sind 18 kurze und lange Exkursionen an der Elbe abgehalten worden. Höhepunkte waren die Beobachtungen von Seeardlen en Kraniche. Seitens die Temperaturen von 2 Grad Celcius waren die Laubfrösche und Tieflandunken weniger activ. Alles zusammen sind in fünf Tagen 122 Vogelarten beoachtet worden. Wir hoffen dass dieser Reisebericht beitragt an der Schutz von das Mittelelbegebiet!

Inleiding
Van zondag 23 mei tot en met vrijdag 28 mei 2004 is onder auspiciën van De Algemene Reiscommissie van de KNNV een vogel- en plantenreis georganiseerd naar het Midden Elbegebied. De uitvalsbasis van de excursies is pension Lindenhof und Lindenkrug in Pevestorf. Dit dorpje gelegen aan de voet van de Höhbeck, op de overgang naar de Pevestorfer Wiesen, het Elbholz een hardhoutooibos en de uiterwaarden van de Elbe, is sinds 1998 een inspirerende omgeving om te "*onthaasten"*. De Elbeuiterwaarden zijn evenals de uiterwaarden in het Oderdal de laatste meest natuurlijke door hoogwater beïnvloede rivierlandschappen van Europa. Een belangrijke factor voor de hoge biologische betekenis zijn de klimatologische omstandigheden. In het Elbedal overlappen de droge warme continentale en vochtige koele Atlantische weersinvloeden elkaar. Zo heeft het Wendland, bijna 200 mm minder neerslag per jaar dan de westelijk gelegen gebieden en de zomers zijn in vergelijking warmer en de winters kouder. Veel warmteminnende plant- en diersoorten bereiken daardoor hier hun meest noordelijk- of westelijk gelegen verspreidingsgebied.
Om in korte tijd veel vogelsoorten te zien en te horen zijn het Wendland en de Elbeuiterwaarden bijzonder geschikt en dat op een redelijke afstand van Nederland.

De vogelreizen van de KNNV die door de ARC worden georganiseerd, worden na verloop van tijd bezegeld met een reisverslag. In de reisverslagen worden de excursies gecompleteerd met routekaartjes, zodat natuurliefhebbers die dit gebied willen bezoeken op eenvoudige wijze de weg gewezen wordt naar interessante excursieobjecten.
Via de verspreiding van deze reisverslagen wordt veel gecommuniceerd over waarnemingen in dit deel van het Midden Elbegebied.
De vogelreis in 2002 heeft in 2004 geleid tot een tweede vogel- en plantenreis naar dit deel van het Midden Elbegebied, georganiseerd door de ARC. Deze reis is aangekondigd in Natura en uiteindelijk hebben inclusief de twee reisleiders vijftien KNNV leden een korte week vertoefd in de omgeving van Pevestorf.

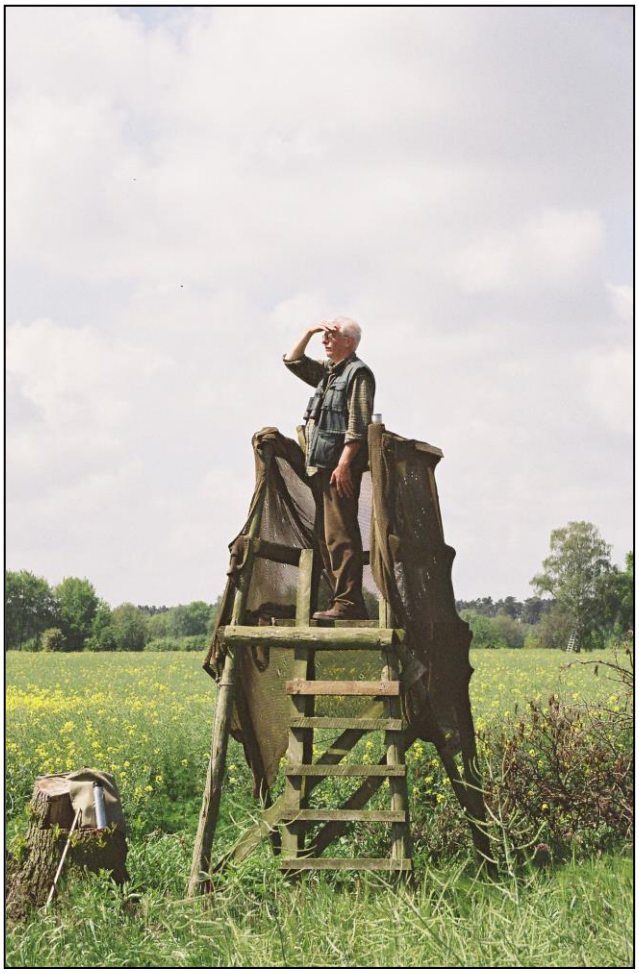

Ruud Schimmelpenning op de uitkijk in Nemitz

Gedurende het verblijf in Pevestorf zijn meer dan 18 excursies gehouden, waarbij zowel deelgenomen werd aan nevelexcursies, dagexcursies en avondexcursies.
Tijdens de excursies is aan veel aspecten aandacht besteed. De soort in het biotoop had een centrale plaats tijdens deze reis; waarom is deze soort hier aanwezig en welke biotopen en standplaatseisen verlangt deze soort. Richtingbepalende vragen voor discussies in het veld waren waarom soorten wel of niet aanwezig zijn in een landschap. De aanwezigheid van soorten en het herkennen van deze soorten in hun biotoop is de meerwaarde van dit type reizen, aangezien referentiebeelden vertaald kunnen worden naar de Nederlandse situatie.
Naast de aandacht van soorten in het landschap heeft de mens ook veel aandacht gekregen; tijdens de excursies en het ontbijt en het diner zijn geanimeerde gesprekken gevoerd over de deelname aan KNNV reizen en natuurlijk persoonlijke motivaties.
Tijdens de excursies zijn aantekeningen gemaakt en hebben meerdere deelnemers een excursieverslag opgesteld. Deze excursieverslagen zijn in dit reisverslag integraal opgenomen, naast technische informatie van de reisleiders en in de bijlagen zijn de waarnemingen opgenomen.
Het fotomateriaal is ondersteunend aan de waarnemingen en de beleving van de deelnemers aan deze vogel- en plantenreis.

Logistiek en verblijf
Het vervoer van en naar Pevestorf en tijdens de excursies is geregeld via de huur van twee minibusjes van firma Bultman te Deventer. De KNNV – ARC doet al jaren zaken met dit verhuurbedrijf.

Jo en Ruud Ribbink in de Alanden

Het verblijf in Pevestorf is in pension/hotel/restaurant Lindenhof und Lindenkrug. Lindenkrug is van oorsprong een oud café met hotelkamers, waar later het gebouw ernaast gerenoveerd is en als pension is ingericht. Vanaf 1998 verblijven wij jaarlijks in mei in Lindenhof und Lindenkrug aangezien de locatie uitstekend is om excursies te houden. Deelnemers die zelfstandig willen observeren hebben alle mogelijkheden, omdat direct achter het gebouwencomplex de Pevestorfer Wiesen en het Elbholz ligt. De eigenaren van Lindenhof und Lindenkrug adverteren op Internet met natuur, rust en ruimte; om 23.00 uur gaat buiten de straatverlichting uit en is het tevens sluitingstijd van het café/restaurant. In de regel is het voor 23.00 al vrij rustig, behalve op maandagavond wanneer de locale bevolking “ stamtisch” houdt.

Deelnemers 2004
Aan deze vogel- en plantenreis werd deelgenomen door:

Atie van Heun	Wervershoof
Cees Snijder	Heerde
Erica en Jan de Koning	Zwolle
Jo en Ruud Ribbink	Aalden
John van der Willink	Oude Wetering
Liesbeth en Johan Oosterbeek	Almere
Mies Eveleens	Delft
Petra Sloof	Colijnsplaat
Ruud Schimmelpenning	Zevenaar
Siny Koops	Apeldoorn
Marcel Bolten (reisleider)	Overasselt
Adrie Hottinga (reisleider)	Vorchten

Deelnemers van deze reis dwarrelden neer uit veel windstreken van Nederland:

- *Atie uit Wervershoof, opgegroeid tussen de bollen en de groene kool;*
- *Cees uit Heerde het dorp op de Noord-Veluwe met heide en uiterwaarden;*
- *Erica en Jan uit Zwolle, de stad tussen west en oost Nederland met veel natuurontwikkeling;*
- *Jo en Ruud uit Aalden, waar ligt dit dorp?- fantastische omgeving, met veel excursiegebieden;*
- *John uit Oude Wetering, klinkt landelijk, maar is echt de randstad met een groen randje;*
- *Liesbeth en Johan uit Almere; polderbewoners die het oude cultuurland ambiëren.*
- *Mies uit Delft, leuke stad voor studenten en natuurlijk historisch de boventoon!*
- *Petra uit Colijnsplaat, wereldreis om er te komen, maar dan kom je er ook niet meer vandaan;*
- *Ruud uit Zevenaar, wat doe je bij de Elbe, als je de Rijnstrangen naast de deur hebt;*
- *Siny uit Apeldoorn, dorp op de Veluwe met het Kroondomein, ongekend wat je daar kunt waarnemen;*
- *Marcel uit Overasselt, woont in het Vennengebied en ieder detail van planten is hem met de paplepel ingegoten;*
- *Adrie uit Vorchten, verscholen gehucht langs de IJssel met veel Steenuilen.*

Deelnemers vogelreis 2004: poserend voor pension Lindenhof te Pevestorf.
Achterste rij: Petra Sloof, Johan Oosterbeek, Siny Koops, Jan de Koning, John van der Willik, Ruud Schimmelpenning, Marcel Bolten, Mies Eveleens, Adrie Hottinga en Cees Snijder.
Voorste rij: Jo Ribbink, Liesbeth Oosterbeek, Atie van Heun, Ruud Ribbink en Erica de Koning.

“Onderonsje” tussen Atie van Heun, Ingrid Schmidtke en Liesbeth Oosterbeek

Programma excursies

Zondag 23 mei

- Op zondag 9.45 uur vertrek vanaf station Deventer
- We rijden vanaf Deventer, via Hengelo, Osnabrück, Hannover richting Hamburg; slaan ten noorden van Hannover af richting Celle en via Uelzen, Luchow en Gartow gaan we naar Pevestorf.
- De afstand bedraagt 500 km en omstreeks 16.00 uur bereiken we Pevestorf.
- Na de verdeling van de kamers en inboeken, maken we een oriënterende wandeling in de Pevestorfer Wiesen.
- De Wiesen liggen tussen de dekzandrug Höhbeck en de uiterwaarden van de Elbe. De Wiesen zijn deels ruige graslanden en deels landbouwkundig beheerde graslanden. Aan de rand van de Höhbeck en de Wiesen ligt het pension Lindenkrug/Lindenhof. Ter hoogte van de Elbedijk ligt het Elbholz; een eeuwenoud Eikenbos dat gedurende het broedseizoen voor publiek is afgesloten vanwege de aanwezigheid van broedende Kraanvogels. Vanaf de Elbedijk is het Elbholz zeer beleefbaar. Het Elbholz is leefgebied van vele honderden soorten insecten.
- Na het avondeten maken we een wandeling langs de dekzandrug Höhbeck op zoek naar Nachtegalen en lopen richting de Elbeuiterwaarden. Tevens letten we op de aanwezigheid van Slechtvalken die regelmatig worden waargenomen bij de Funkstelle (350 meter hoge zendmast). In de avondschemering zullen we geattendeerd worden op de aanwezigheid van Boomkikkers en mogelijk Roodbuikvuurpadden in de poelen met Elzen aan de rand van de Höhbeck. Tevens zullen vleermuizen ons vergezellen tijdens deze avondwandeling.

Maandag 24 mei

- 5. 00 uur reveille
- Voor de liefhebbers maken we een nevelwandeling langs de Höhbeck, richting veerstoep Lenzen en over de Elbedijk weer naar Pevestorf.
- 8.00 uur ontbijt in Lindenhof
- 9.00 uur wandeling vanaf het pension door de Wiesen, in oostelijke richting langs het Elbholz richting Elbedijk en via het pad door het Elbholz weer terug naar de Elbedijk.
- We gaan op zoek naar Grauwe klauwieren, bosvogels, struweelsoorten en watervogels.
- Deze wandeling is vrij lang en we zullen ruim tijd nemen voor overige fauna- en flora-elementen onderweg.
- Aan het eind van de middag zullen we Laasche bezoeken; Laasche ligt op een rivierduin en herbergt bijzondere plantensoorten.
- Na het avondeten gaan we met de bus naar Vietze en de monding van de Laascher See.

Dinsdag 25 mei

- Na het ontbijt vertrekken we met de bus richting Lenzen. Via het veer over de Elbe gaan we naar de voormalige DDR. Aan de overzijde van de Elbe ligt Lenzen; dit is een stereotype DDR stad, met veel klinkerwegen en oude vakwerkhuizen. In Lenzen is een fraaie burcht in restauratiefase. In de burcht is één van de kantoren van de NABU gevestigd.

- Via Lenzen gaan we naar het Rambower moor; een laagveengebied, omzoomd door droge grove dennen bossen. In het Rambower moor is een herstelproject gestart met Europese subsidies. Via Boberow, een dorpje met een landbouwenclave, gaan we via de oostzijde met de minibusjes (met uitstapjes) weer naar Nausdorf. Zowel aan de west- en oostzijde is een vogelobservatiepunt waar vogels geobserveerd kunnen worden.
- Na het avondeten vertrekken we richting Gartow waar we het leefgebied van bevers en visotters zullen bezoeken. Afhankelijk van de spirit maken we een korte of lange wandeling. Medio negentiger jaren zijn in een voormalige Elbe arm bevers en visotters uitgezet. Het herintroductieprogramma verloopt naar wens.

Woensdag 26 mei

- 5.00 uur reveille
- De vroege vogelaars gaan voor het ontbijt naar Brünkendorf op zoek naar watervogels en wellicht Zeearend en Zwarte ooievaar. De ontmoeting met een Zwarte ooievaar is een buitenkansje, aangezien de broedbiotopen van deze soort vrij groot zijn en de trefkans laag is. Voorgaande jaren is het wel gelukt om één of tweemaal een Zwarte ooievaar te ontmoeten.
- Na het ontbijt zullen we Gartow bezoeken waar het VVV is gevestigd. Het VVV in Gartow is zeer goed gedocumenteerd en verkoopt veel boekjes en kaarten van het Naturschutzgebiet Elbufer-Drawehn.
- Vervolgens gaan we naar de Aalanden ten oosten van Schnackenburg. De Aalanden bestaan uit grootschalige extensief beheerde graslanden die als (nood)overloopgebied van de Elbe fungeren. Langs de Elbedijk zijn een aantal poelen met Wilg, Berk en Populier waar we Buidelmezen kunnen verwachten.
- Ter hoogte van de Elbedijk is een vogelobservatiepunt waar vandaan de Aalanden goed te overzien zijn.
- Vanaf de Elbedijk zullen we een wandeling maken naar een oud eikenbos langs de Elbe. Onderweg zal het accent liggen op water-, weide- en moerasvogels.
- Na de wandeling in de Aalanden bezoeken we met de bus Wahrenberg waar circa 15 paren Ooievaars broeden. Het gaat om de sfeer in het dorp met al die Ooievaars.
- Na het avondeten vertrekken we richting Nemitzerheide. Dit heideterrein is vrij droog en vergelijkbaar met onze Veluwse heidevelden; begrazing vindt plaats met een schaapskudde. Via Euro-Life gelden zijn de schaapskooien in oorspronkelijke staat hersteld. We gaan luisteren naar de Nachtzwaluw.

Donderdag 27 mei

- 5 uur reveille
- Voor het ontbijt gaan we met de bus naar het bosreservaat Prezetze; zeer bijzonder bos met veel dood hout, oude Haagbeuken en afwisseling met naald- en loofhout.
- Na het ontbijt vertrekken we met de bus naar Kaltenhof tegenover Dömitz. In de uiterwaarden zijn meidoornstruwelen aanwezig en in voorgaande jaren zagen we hier de Sperwergrasmus. Een bijzondere grasmusssoort, waarvan de Elbe het westelijke verspreidingsgebied van het broedgebied is. De Sperwergrasmus is een lastige soort die erg kort zijn territorium verdedigt en zich schuil houdt in struwelen.

- De uiterwaarden van Kaltenhof waren het onderzoeksgebied van Frank Neuschultz die promoveerde op de Sperwergrasmus en tegenwoordig directeur is van het Naturschutzgebiet Brandenburgische Elbtalaue.
- Na een bezoek aan Kaltenhof vertrekken we richting Dömitz, waar we een bezoek brengen aan de binnenduinen van Klein Schmölen. Zowel landschappelijk, geologisch als floristisch is Klein Schmölen zeer boeiend.
- Na het avondeten gaan we wandelen door de Wiesen, langs de moerassen van het Elbholz en in oostelijke richting weer terug langs de Voelkel fabriek, door de dorpsstraat van Pevestorf naar Lindenhof.

Vrijdag 31 mei

- Na het ontbijt inpakken en consumpties afrekenen.
- Deze morgen verlaten wij Pevestorf met de vochtige gebieden en verruilen het uiterwaardenlandschap voor een droog heideterrein: Nemitzerheide. We gaan op zoek naar heidevogelsoorten en zullen aansluitend het dorp Nemitz bezoeken met graanvelden waar we de Ortolaan kunnen verwachten.
- Na het bezoek aan de omgeving van Nemitz vertrekken wij richting Celle om richting Deventer te vertrekken en omstreeks 18.00 uur bij het station Deventer te arriveren.

Overzicht omgeving Pevestorf

Pevestorf ligt centraal voor veel excursies die in de directe omgeving van het pension Lindenkrug und Lindenhof gehouden worden. De Höhbeck ligt aan de westzijde en de Pevestorfer Wiesen en het Elbholz aan de oostzijde van het pension. Naast wandelingen zijn ook fietstochten mogelijk, aangezien op en langs de Elbedijken een uitstekend fietspadennet ligt.

Rekruteren voor de excursie

Sfeer
Sfeer is allesbepalend voor het welslagen van een reis; het moet klikken in de groep. Samen op pad gaan met KNNV leden die elkaar niet kennen vereist aanpassingsvermogen van het individu in de groep. Naast het ontdekken van elkaars interesses, kan de groep onderling de kennis verrijken. Immers iedere deelnemer heeft wel een kernkwaliteit of dit nu ligt op natuurhistorisch gebied of op sociaal- en of cultureel gebied. Het communiceren over elkaars vaardigheden betekent dat kennisverrijking voor een ieder optreedt en het groepsverband versterkt wordt. Wanneer de bereidheid is om naar elkaar te luisteren, is al een belangrijke kennisverrijking bereikt.

Immers fanatiekelingen moeten gecorrigeerd worden, onrustige deelnemers moeten nog *onthaasten.*
Het eten is altijd een hoofdstuk apart. Zonder meer kan gesteld worden dat het in Lindenhof en Lindenkrug goed toeven is, wat voor de gemoedsrust erg belangrijk is.

Picknick in het Rambower moor

Vegetarische maaltijden met of zonder vis gaven aanleiding tot discussie, maar uiteindelijk kreeg iedere deelnemer een rijkelijke dis voorgeschoteld.
Zo kunnen allerlei bespiegelingen over het groepsproces gepresenteerd worden. Uiteraard is een reisverslag niet het medium om ontboezingen over individuen te lanceren.
Zowel Marcel en de samensteller van dit verslag hebben een prettige reis gehad, met in het begin een kleine correctie die besproken en geaccepteerd is. Wij hebben in ieder geval veel gesprekken gevoerd, waarnemingen genoteerd en weer met veel plezier het toetsenbord bewerkt voor de samenstelling van het reisverslag. De bijdragen voor dit reisverslag waren binnen de afgesproken tijd gereed en dit geeft ook een indruk van de sfeer van deze reis.
De reisleiders kunnen slechts voorzieningen faciliteren, maar sfeer moet spontaan uit de groep ontstaan en deelnemers enthousiasmeren om deel te nemen aan de excursies. Wij denken dat deze reis hierin is geslaagd.

Diner in Lindenhof

Reisverslag

Een reisverslag vormt de afronding van een project dat tot doel heeft om leden van de KNNV te inspireren en te enthousiasmeren over flora, fauna en natuurbescherming. Een natuurreis in het buitenland kan inspiratie leveren voor het noodzakelijke beschermingswerk in de eigen afdeling. Reisverslagen bewaren de herinneringen en kunnen gebruikt worden als naslagwerk om kennis bij te spijkeren dan wel om de gebieden nog eens in een kleiner gezelschap te bezoeken. In dit reisverslag zijn kaartjes met de routes opgenomen, zodat de deelnemers de excursiegebieden nog eens kunnen bezoeken.

Inmiddels is dit het zesde reisverslag dat over de omgeving van Pevestorf is samengesteld. De afdeling Epe/Heerde bezocht dit gebied driemaal, Staatsbosbeheerders bezochten de omgeving van Pevestorf en de ARC organiseerde twee reizen en privé bezocht ik dit gebied ook een weekendje ter voorbereiding van de vogelreizen.

Breefing tussen Ruud Schimmelpenning en Cees Snijder

Vier maal verscheen een reisverslag van de voorjaarsreizen in mei en éénmaal een kort verslag van een weekendbezoek in oktober. Inmiddels is een nieuwe afdelingsreis voor de KNNV Epe en Heerde stroomopwaarts langs de Elbe voor 2005 in voorbereiding. Dit reisverslag wijkt af van de voorgaande verslagen, aangezien al veel is geschreven over de omgeving van Pevestorf.

Volledigheid is zeker niet de pretentie van de schrijvers en samenstellers van dit reisverslag. Dit verslag geeft de sfeer weer van de landelijke ambiance en landschapsconfiguratie waarin het reisgezelschap een korte week verkeerde. Meer inhoud kan dit reisverslag ook niet bevatten, aangezien van ieder excursiegebied wat wij bezochten wel weer wetenschappenlijke publicaties zijn, die te gedetailleerd zijn om te bestuderen voor het doel van dit reisverslag.
Daarnaast verschijnen er regelmatig nieuwe publicaties over met name het vogelleven in het Wendland en Niedersachsen die geschikt zijn als naslagwerk voor een reisverslag. Zo schaften wij in 2003 tijdens ons afdelingsbezoek " Aus der Vogelwelt des Hannoverschen Wendlandes" aan: een boekwerk van 670 bladzijden.
En in 2004 werd in de serie Vogelkundliche Berichte " Wichtige Brut- und Rastvogelgebiete in Niedersachsen" aangeschaft. Deze boekwerken geven informatie over de aanwezigheid van broedvogels in verschillende gebieden, zodat het mogelijk is om gerichter verschillende gebieden te bezoeken. Tevens geeft de documentatie uit de vogelkundige beschrijvingen achtergrondinformatie voor de samenstelling van een reisverslag.
Het reisverslag is in eerste instantie bedoeld voor de deelnemers, maar daarnaast blijken de reisverslagen van de KNNV een geliefd verzamelobject en ruilobject, aangezien KNNV -ers reislustig zijn. Veel leden documenteren zich van te voren over de te bezoeken gebieden; een reisverslag kan hiervoor een belangrijke informatie- en inspiratiebron zijn.

Totaalimpressie
Gedurende een korte week in Pevestorf en omgeving hebben wij 121 vogelsoorten genoteerd en de plantenlijst mag er ook zijn. Hoewel de amfibieën, vanwege de weersomstandigheden minder luidruchtig waren, hebben wij toch Boomkikkers, Roodbuikvuurpadden, Knoflookpadden, Heidekikkers, Groene Kikkers en Gewone padden gezien of gehoord. Bij aankomst zat er een Knoflookpad te piepen naast de ingang van Lindenhof en hebben wij deze Knoflookpad maar even op de plaat vastgelegd.

Marcel Bolten met een Knoflookpad

Alleen Petra zag s' avonds tijdens de wandeling bij die Seege in Gartow een Bever. Van de Steenmarter hebben wij allemaal genoten, aangezien vrijwel iedere nacht een bezoek gebracht werd op de zolder van pension Lindenhof. Het vermoeden bestaat dat zich Steenmarters ophouden in de schuren van de nabijgelegen oude boerderij en foerageren op de zolder van Lindenhof.
Opvallend waren de uitgestrekte velden met Echte koekoeksbloemen en de talrijke locaties met Continentale rivierduinviooltjes. Er werden minder vogelsoorten dan in voorgaande jaren genoteerd, maar wel konden regelmatig vogelsoorten van dichtbij geobserveerd worden, zodat veel tijd besteed kon worden aan zang en gedrag.
Het doel van een vogelreis was ook niet om zoveel mogelijk soorten te spotten maar om juist aandacht te besteden aan de (vogel)soort in het landschap.
De mens in de groep heeft deze reis meer aandacht gekregen dan tijdens voorgaande reizen. Hoe zo'n proces verloopt, is niet te voorspellen, maar hangt van de samenstelling van de groep af. Dit maakt het ook ontzettend boeiend om met gelijkgezinden een weekje in afzondering in Pevestorf bezig te zijn met soorten in het landschap.

Natuurbescherming in het Elbedal
Wanneer we het begrip Elbedal gebruiken, refereren we aan de Duitse omschrijving Elbeniederung; het gebied tussen Schnackenburg en Lauenburg met een totale oppervlakte van 54.760 ha.
De Naturschutz Bund (NABU) is met ruim 390.000 leden één van de grootste natuurbeschermingsorganisaties in Duitsland. Ook in het Wendland is NABU erg actief met het beheer van terreinen en soortbeschermingsprojecten. NABU is te vergelijken met Vogelbescherming Nederland met ook activiteiten die het Instituut voor Natuureducatie uitvoert. In de Pevestorfer Wiesen, de Seegeniederung en ook in de Alanden heeft de NABU gronden in eigendom en beheer. Naast de NABU kennen we ook de Forsterijen die overwegend bosgebieden voor de overheid beheren. De Forsterijen zijn te vergelijken met de voormalige afdeling bosbouw van Staatsbosbeheer, toen deze alleen nog boswachterijen in beheer had.

Naast de beherende instanties heeft ieder Nationaal Park ook een eigen organisatie die allerlei beschermingsactiviteiten voor het totale Nationale Park organiseert en zich bijvoorbeeld ook sterk maakt voor landschapsherstel en de groene planontwikkeling. Naast deze organisaties is ook de Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland (BUND) in meerdere deelstaten actief. In Dömitz is een zogenaamde Ortsgruppe actief die zich vooral inzet voor de bescherming van amfibieën.
Aan beide zijden van de Elbe zijn in Europees verband de Nationale parken aangewezen als Biosphärenreservat. Deze aanwijzing geeft extra mogelijkheden om in Europees verband beschermingsprojecten te financieren. Aan de westzijde van de Elbe is thans het Biosphärenreservat Niedersächsische Elbtalaue en aan de oostzijde van de Elbe het Biospährenreservat Brandenburgische Elbtalaue gevestigd.
Tevens zijn delen van het nationaal park Brandenburgische Elbtalaue geplaatst op de UNESCO werelderfgoed lijst.

Biosphärenreservat
Inmiddels zijn de parken verenigd in het UNESCO-Biosphärenreservat "Flusslandschaft Elbe" met een totale oppervlakte van 375.000 ha in de deelstaten Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Niedersachsen, Schleswig-Holstein en Sachsen-Anhalt. Door deze gezamenlijke aanpak is circa 400 kilometer langs rivieren in het grootste Biosphärenreservat van Europa onder te brengen in velerlei beschermende maatregelen.

Delen van het bisphärenreservaat zijn weer afzonderlijk beschreven in diverse boekwerken die door de afzonderlijke deelstaten uitgegeven zijn. Voor het gebied waar wij de meeste excursies houden, is onder andere " Wichtige Brut- en Rastvogelgebiete in Niedersachsen" van belang. In dit boek worden 104 internationaal belangrijke vogelgebieden (zogenaamde International Bird Areas) beschreven met de aanduidingen van Rode lijst soorten en de overschrijdingen van de 1 % norm die voor de waardering van wetlands wordt gebruikt.
Het gebied waar Pevestorf zich bevindt, ligt in het gebied " Elbniederung van Schnackenburg tot Lauenburg " en beslaat een oppervlakte van circa 54.760 ha.
Het Elbedal is ongelooflijk rijk aan plant- en diersoorten omdat veel verschillende landschapstypen aanwezig zijn.
Totaal herbergt het Elbedal meer dan 100 beschermde plant- en diersoorten.
De rijkdom aan vaatplanten met ongeveer 1050 soorten is fenomenaal. Voor plantenliefhebbers en vegetatiekundigen is het Elbedal door de aanwezigheid van verschillende floragroepen bijzonder interessant. Bijna 750 vlindersoorten zijn bekend en 151 soorten broedvogels zijn vastgesteld. Waaronder bijzondere soorten zoals Zeearend (6 tot 8 paar), Zwarte ooievaar (8 paar), Kraanvogel (35 paar), Oeverloper, Klapekster, Kwartelkoning, Zwarte stern, Watersnip, Wulp, Grauwe klauwier (> 100 paar), Tureluur, Roerdomp, alle zeven rietvogelsoorten en de Sperwergrasmus, die in Duitsland alleen in het Wendland aanwezig is. Ook tijdens de doortrek en winterperiode is het Elbedal van bovenregionaal belang voor 37 soorten eenden, ganzen en zwanen, 15 soorten meeuwen, sterns en 27 soorten steltlopers, waarvan tien soorten regelmatig in het Elbedal broeden.

Internationaal is het gebied van bijzonder belang als pleisterplaats tijdens de doortrek en als overwinteringsgebied voor Kraanvogels (vele duizenden) en eenden. Alleen tussen

Hitzacker en Schnackenburg bedragen de populaties van Wilde zwaan tot 2500 ex. (9 % van de wereldpopulatie) en de winterpopulatie van Kleine zwanen bedraagt circa 1500 ex (5 %), de winterpopulatie Rietganzen bedraagt circa 25.000 ex. (8 %) en de winterpopulatie Kolganzen meer dan 57.000 (15 %). Indrukwekkend zijn ook de maximaal vastgestelde aantallen eenden op de waterpartijen langs de Elbe: Smient 2100; Krakeend 6500; Wilde eend 4800; Slobeend 190; Tafeleend 1100; Grote zaagbek 1500; Dodaars 125 ex.

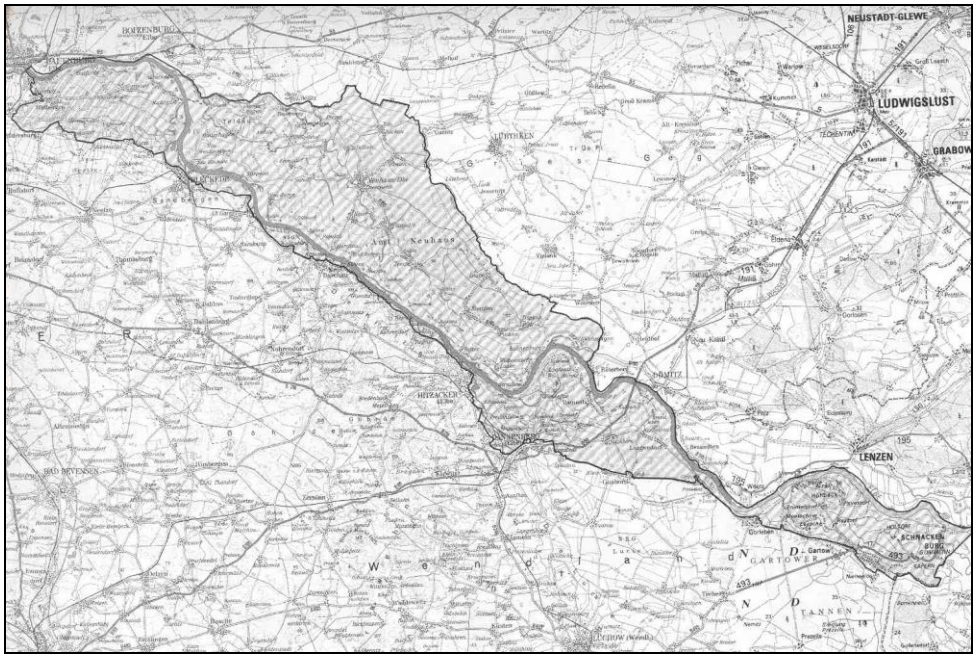

Biosphärenreservat Elbtalaue

Europese bescherming

Het Elbholz vormt een onderdeel van het aangemelde Habitatgebied in het kader van de de uitvoering van de Europese richtlijnen. Naast vegetatietypen zijn ook diersoorten opgenomen in deze richtlijn die heeft geleid tot de aanwijzing van gebieden die in Europees verband beschermd moeten worden. In het Elbholz zijn twee soorten kevers in Europees verband belangrijk, waarvoor het biotoop beschermd moet worden: Eremiet (Osmoderma eremita en Heldbock (Cerambyx cerdo), waarvan overigens de laatste waarnemingen dateren uit 1991. In Niedersachsen is het Elbholz het enige hardhoutooibos waar deze soort nog voorkomt. Wij vonden aan de noordoostzijde van het bos Zomereiken waar de larven van de Heldbock gangen in heeft gegraven.
In Europees verband zijn drie zoogdieren waarvoor de bescherming van de soort en het biotoop in deze omgeving vereist is; Visotter, Bever en Vale vleermuis (Myotis myotis) waarvan Gartow de meest noordelijke verblijfplaats is in Noord-Duitsland.
De volgende amfibieën en biotopen zijn strikt beschermd in Europees verband: Kamsalamander, Roodbuikvuurpad, Knoflookpad, Rugstreeppad, Boomkikker en Heidekikker.
Naast een aantal soorten vissen is ook de Grote vuurvlinder in Europees verband een beschermde soort. Hoewel wij deze dagvlinder tijdens ons bezoek in het Rambower

Moor niet hebben gezien, is deze zeldzame vlinder hier wel aanwezig. De vermelding van alle beschermde vogel- en plantensoorten gaat te ver voor dit reisverslag; hiervoor willen wij verwijzen naar de website van Niedersachsen die alle informatie verschaft over beschermde plant- en diersoorten. Wel kan vermeld worden dat de omgeving van Pevestorf veel habitats vertegenwoordigt waar veel soorten voorkomen die in Europees verband beschermd zijn.

Naturdenkmale

Voor de bescherming van bijvoorbeeld monumentale bomen of boomgroepen hebben zowel de deelstaat Niedersachsen als Brandenburg het begrip " Naturdenkmale" in het leven geroepen. Een " Naturdenkmale" wordt in Brandenburg aangeduid met een bordje met daarop afgebeeld een uil. In Niedersachsen waar wij in 2004 verbleven zijn gedurende de laatste 10 jaar overwegend solitaire bomen en boomgroepen beschermd via " Naturdenkmale". De toewijzing van deze beschermingsvorm van gebieden, zoals bijvoorbeeld dijken, steenafscheidingen en elzenbosjes zijn buiten de bescherming van bomen, zelden toegepast. In het jaar 2000 waren er 4315 van zulke streng beschermde solitaire objecten.

Naturdenkmal in het Rambower moor

Beschouwing omgeving

In dit verslag willen wij ook aandacht besteden aan de directe omgeving van Pevestorf en Gartow, aangezien waarnemingen van soorten in landschappen plaatsvindt. In deze landschappen die zeer divers zijn, bevinden zich interessante objecten met hun eigen geschiedenis. Uiteraard is dit verslag niet bedoeld als een cultureel document, maar geeft slechts enige informatie over de andere kant van waarnemen. Er is meer waar te nemen dan vogels en planten; soorten hebben hun plaats in het landschap. De omgeving van Pevestorf is in meerdere opzichten interessant, omdat natuur en landbouw nog in enige mate met elkaar verenigbaar zijn in een landschappelijke context die ons nog aanspreekt. Daarnaast is de graaf van Bernstorff grootgrondbezitter in Gartow en heeft de regie over aanzienlijke eigendommen die in de configuratie van het landschap in deze omgeving aspectbepalend zijn.

Ook historisch gezien is deze omgeving interessant, aangezien de Elbe de scheiding was tussen de voormalige twee Duitslanden. Aan de voormalige Oost-Duitse zijde herinneren nog een aantal wachttorens aan de scheiding tussen Oost en West.

Bij Schnackenburg is ter hoogte van de Alanden achter het vogelobservatiepunt een monument opgericht dat herinnert aan de periode dat hier een scheiding dwars door een

(afgebroken) dorp liep. Er waren ook gehuchten zoals Rütenberg waarvan de bewoners s' avonds een uitgangsverbod hadden, aangezien ze in het zogenaamde sperrgebiet langs de Elbe woonden. De veertigjarige scheiding tussen Oost en West heeft onder andere tot gevolg gehad dat vanwege de ontoegankelijkheid in veel gebieden langs de Elbe veel plant- en diersoorten niet uitgestorven zijn. Dan zijn er ook nog de Rundlingsdorfen die in het Wendland grote cultuurhistorische faam genieten. Het zijn idyllische dorpjes, beheerst door agrarische activiteiten en fraaie boerderijen met op de huizen geschriften die familietradities verwoorden. Tijdens onze excursies proeven wij slechts aan deze cultuurhistorische uitingen, aangezien onze doelen anderszins gericht zijn.

De Elbe

De Elbe is onze drive om naar dit gebied te gaan, aangezien de " grote Stroom" zoals onze buren zeggen landschapsvormend is voor het Elbedal. De Elbe geldt (in ieder geval voor Midden-Europese omstandigheden) ook vandaag nog als een erg " natuurlijke" rivier. In het verleden, voordat omstreeks 1300 dijkbouw plaatsvond, meanderde de Elbe en de oude lopen, die idyllisch in het landschap liggen, refereren nog aan deze tijd. Evenals veel grote rivieren in Europa is ook de Elbe besteend ten behoeve van economische belangen. Het water bepaald echter weer de geschiedenis. In 2002 zijn dijkdoorbraken langs de Elbe voorkomen, maar stond Laasche in de Seegeniederung onder water en brak bijna de sluis door ter hoogte van hotel/restaurant Am See bij Restorf. Op tal van plekken liggen nu nog zandzakken als stille getuigen van een verwoed gevecht van de mens tegen het wassende water. Na de vloedgolf in 2002 is een versnelling opgetreden om rivierverruiming op grote schaal toe te passen gekoppeld aan natuurontwikkeling. Hoewel de reisgroep van 2004 niet in de gelegenheid was om de Lenzener Kühweide te bezoeken, hebben we wel een blik kunnen werpen op de dijk ten oosten van Lenzen.

Voor het achterland bij Lenzen liggen plannen voor uitvoering gereed om circa 450 hectare uit te dijken en de huidige landbouwgrond als natuurgebied in te richten. Het uit te dijken gebied krijgt een waterbergingsfunctie, zodat bij hoge Elbestanden het gebied vol kan lopen en elders stroomafwaarts overstromingsproblemen voorkomen kunnen worden (onder andere bij Dömitz).

Determinatie van planten

Het is een aansprekend project dat na uitvoering zeker weer input levert voor interessante waarnemingen.

In de Seegeniederung rond Laasche is het eerst zichtbaar wanneer het water op de Elbe stijgt, aangezien de monding van die Seege in open verbinding staat met de Elbe.
Op maandagavond hebben wij deze monding bezocht en zagen bij de monding Oeverlopers. Vermoedelijk betreffen dit broedvogels, gelet op de datum van waarneming en ook de aanwezigheid van geschikte biotopen met wilgen langs die Seege.
Hoogwaterinvloeden reiken tot in Nienwalde, aangezien die Seege ten oosten van Gartow doorloopt.
Ook de binnendijks gelegen gebieden die onder het regiem van het Wasserambt zijn onderworpen, ondergaan de invloed van hoogwaterperioden.
In meerdere plassen en laagten ontstaan tijdens hoogwaterperioden, door opstijgende binnendijkse kwel, overstromingsvlakten, waardoor de vegetatie wordt beïnvloed.
Binnendijkse kwel is mogelijk vanwege de aanwezigheid van zand- en grindbanken in de ondergrond, waar het grondwater opgestuwd wordt door de druk in het buitendijkse gebied. Vooral tijdens de periode dat vogeltrek optreedt en de Elbe hoogwaterperioden kent, zijn deze overstromingsvlakten van bijzonder belang voor veel vogelsoorten.
De afwisselende hoogwaterperioden zijn bijzonder gunstig voor de instandhouding en ontwikkeling van natuurgebieden langs de Elbe. Immers de hoogwaterdynamiek en de invloed van kwelwater in de binnendijks gelegen gebieden beperkt landbouwintensivering en voorkomt bebouwing in gebieden die voor tal van diersoorten van levensbelang zijn.
Economisch gezien leveren de beperkingen van de Elbe veel mogelijkheden op voor natuurgerichte recreatie, waar op dit moment ook veel aandacht aan wordt besteed.
Evenals langs alle grote rivieren in Europa is ook de Elbe in een keurslijf van dijken gedrongen en hierdoor zijn de oorspronkelijke overstromingsvlakten tot circa 80 % teruggedrongen.
Vanwege de toenemende hoogwaterperioden en de schades die het gevolg zijn van wateroverlast en het “anders denken” over waterbeheer, zijn tal van plannen opgesteld voor dijkverleggingsprojecten (Rückdeichung).
Eén van die plannen is een dijkverleggingsproject aan de oostzijde van Lenzen (tegenover het Elbholz); hier wordt circa 450 ha agrarisch gebied toegevoegd aan het buitendijkse overstromingsgebied. Er zal 85 ha bos met soorten van ooibos geplant worden en vervolgens is het de bedoeling dat zich een ooibos van 350 ha ontwikkelt.

Excursie in de PevestorferWiesen

De ontwikkeling van bos heeft een positieve werking op de doorstroming van Elbewater en daarnaast heeft een bos een sponswerking en wordt het water tijdelijk vastgehouden, zodat er stroomafwaarts minder problemen te verwachten zijn.

Naast het veiligheidsdoel is ook het natuurdoel richtingbepalend voor deze projecten; de aanleg en natuurlijke ontwikkeling van ooibossen en de typische uiterwaardprocessen van overstroming, sedimentatie en erosie krijgen in deze projecten veel aandacht.
Ter hoogte van Lenzen maakt de Elbe een scherpe bocht en moeten tijdens hoogwaterperioden grote hoeveelheden water door een flessenhals; de bewoners van Lenzen noemen deze nauwe doorgang " Böser Ort".
De bestaande dijk die vrijwel direct langs de Elbe ligt, wordt op zes plaatsen verlaagd en verliest zo zijn huidige waterkerende functie. Een nieuwe dijk zal in de nabije toekomst zorgen voor de bescherming van het binnendijkse gebied tegen hoogwater. De omvang van deze uitdijking in de Lenzener Elbtalaue bedraagt 450 ha.
De klei die noodzakelijk is voor de aanleg van de nieuwe dijk wordt uit de toekomstige overstromingsvlakten gehaald. Zo worden twee functies aan elkaar gekoppeld; veiligheid en natuurontwikkeling aangezien ook plassen zullen ontstaan.
Tevens is het de bedoeling dat op de hoge delen bos wordt geplant zodat het eertijds verdwenen hardhoutooibos Lenzener Kühblancke zich weer kan ontwikkelen.
In dit grote gebied kunnen zich belangrijke biotopen ontwikkelen voor amfibieën, steltlopers en ook voor Zwarte ooievaar., Visotter en Bever.

Typologie uiterwaarden
Langs de rivieren wordt onderscheid gemaakt in twee typen uiterwaarden; Überschwemmungsauen en Altauen. De buitendijks gelegen gronden noemen we overstromingsuiterwaarden en de binnendijks gelegen gronden die voor de bedijkingen ook overstroomden noemen we Altaue (oude of voormalige uiterwaarden).
Altauen en Überschwemmungsauen onderscheiden zich ook met het oog op hun functioneren voor natuur(ontwikkeling), maar ook in economische- en sociologischeconomisch opzicht.
De belangrijkste grote complexen uiterwaarden in Duitsland liggen aan de bovenrijn; grote samenhangende Überschwemmungsauen zijn de "Rastatter Rheinaue" (1800 ha), "Kühkopf-Knoblauchsaue" (2800 ha) en de "Lambertheimer Altrhein" (500 ha). Aan de Nederrijn is de Xantener Altrhein en Bislicher Insel (600 ha) als zodanig te benoemen.
Langs de Elbe is het bijna 800 ha grootte Landschapsbeschermingsgebied "Elbholz bij Gartow en de Pevestorfer Wiesen" onder deze noemer van betekenis. Buiten Duitsland zijn ook nog grote Überschwemmungsauen bekend langs de Donau ten oosten van Wenen en in Frankrijk langs de Loire en de Allier.
Het voert te ver voor dit reisverslag om alle interacties tussen buitendijkse- en binnendijkse gebieden te belichten. Zeker is dat de deelstaten veel aandacht besteden aan het herstel van grote gebieden langs de Elbe.
De omgeving van Gartow/Pevestorf dient als voorbeeld op welke wijze integraal beheer leidt tot het behoud en herstel van veel biotopen.

Bijzonder langs de Elbe zijn de regelmatig optredende voorjaar- en zomeroverstromingen, die sinds lange tijd de ontwikkeling van de landbouw dicteren. Intensieve landbouw in de uiterwaarden langs de Elbe is vrijwel niet mogelijk, aangezien de overstromingen buiten de winter regelmatiger optreden dan bijvoorbeeld langs onze grote rivieren.
Door de regelmatige overstromingen ontstaan ook biotopen binnendijks die door rivierkwel gevoed worden. Op diverse plaatsen achter de dijken zijn natte gebieden aanwezig die extensief beheerd worden en vooral voor amfibieën als voortplantingsbiotoop van belang zijn.

Scheepvaart op de Elbe
De geschiedenis van het transport over water op de Elbe is overeenkomstig als het transport over water in Nederland. In de periode dat wegtransport nog niet op het huidige niveau ontwikkeld was, was de Elbe een belangrijke handelsroute over water.
De geschiedenis van de scheepvaart op de Elbe is erg interessant; in de 19^{e} eeuw werden de schepen via een kettingsysteem over de Elbe stroomopwaarts vervoerd.
In de periode van de industrialisatie tot aan het midden van de 20^{e} eeuw werden schepen ingezet die hun kracht haalden uit stoommachines die raderen aandreven aan beide zijden van een schip. Tegenwoordig zien we schepen die door dieselmotoren worden aangedreven. Het vervoer per schip is echter in vergelijking met vroegere jaren erg afgenomen. Volgens de informatie die hierover beschikbaar is varen slechts 10 schepen per dag over de Elbe; interessant is te vermelden dat hiervan zeven onder Tsjechische vlag varen, twee de Poolse vlag in top hebben slechts één schip de Duitse vlag voert. In vergelijking met de Nederlandse wateren is het gebruik van de Elbe als vervoersroute over water minimaal.
Tijdens onze excursies viel ons al op dat er erg weinig schepen op de Elbe varen voor het vervoer van goederen. Dit geldt overigens ook voor de recreatievaart; in vergelijking met de Nederlandse wateren is de recreatievaart in de omgeving waar wij excursies hebben, zeer gering. Er zijn wel plannen in diverse gemeenten langs de Elbe om voorzieningen voor de recreatievaart te faciliteren.

De Höhbeck
Lindenhof und Lindenkrug ligt op de grens van de Höhbeck en de Pevestorfer Wiesen. De Höhbeck bestaat grotendeels uit Grovedennen bossen en akkercomplexen en ligt circa 76 meter boven de zeespiegel en is hierdoor het hoogste gedeelte van het Midden Elbegebied bij

Gartow. **Pevestorfer Wiesen met de Höhbeck**

Je kunt de Höhbeck niet missen, aangezien zich hier twee zendmasten bevinden van respectievelijk 327- en 344 meter hoog. Gedurende de DDR tijd hadden deze masten een zendfunctie voor het telefoonverkeer naar Berlijn.
Tegenwoordig worden de masten nog gebruikt voor windmeetexperimenten. Geologisch bezien is de Höhbeck een uit de IJstijd overgebleven Geesteiland dat zich midden in de Elbeniederung bevindt.
Geschiedkundig is de Höhbeck bij veel archeologen bekend, aangezien overblijfselen uit het verre verleden aanwezig zijn; Vietzer Schanze, Hasenberg bei Pevestorf en de Burgwälle uit de Slavische tijd.
Eén van de aansprekende en met sagen omhulde locaties is de " Schwedenschanze", waarvan de oude namen zijn "Hexenberg", "Sonnenberg" en " Hexentanzplatz" .
De laatste naam suggereert dat deze schans behekst is!
Hoewel wij nog niet het Heimatmuseum in Vietze hebben bezocht is in dit kleine museum een interessante collectie van archeologische vondsten en vlinderverzameling.
Hoewel wij tijdens de excursies in Pevestorf weinig cultureels in het programma hebben, bezoeken wij wel de Höhbeck, aangezien deze heuvel zich tegenover Lindenhof und Lindenkrug bevindt. In voorgaande jaren bezochten wij regelmatig de zendmasten om te speuren naar Slechtvalken die vanuit de zendmasten jagen.

In 2004 hebben wij geen excursie opgenomen voor een collectief bezoek aan de zendmasten en de Schwedenschanz met de uitkijktoren. De reden hiervoor is dat wij, in tegenstelling tot de KNNV reis in 2002, een dag korter in Pevestorf verbleven. Dit neemt niet weg dat wij tijdens de nevelwandeling op maandagmorgen op de Höhbeck hebben gewandeld en interessante waarnemingen hebben gedaan, waaronder Boomleeuwerikken op de akkers bij de zendmasten en Fluiters en Appelvinken in het bos langs een interessant wandelpad aan de westelijk zijde, gerekend vanaf Lindenhof und Lindenkrug.
Voor de waarneming van veel soorten bos- en struweelvogels is een excursie langs de Höhbeck vanaf Lindenhof und Lindenkrug richting veerweg en eventueel in westelijke richting langs de bosrand s' morgens vroeg bijzonder interessant. Deze vroege nevelwandeling levert altijd veel waarnemingen op en ook vooral veel informatie over dichtheden van vogels die hun territorium afbakenen.

Slot Gartow
Tijdens onze aanwezigheid in Pevestorf bezoeken wij ook s' avonds de omgeving van de uitloper van die Seege aan de oostzijde van de Gartower See en grenzend aan het slot Gartow. Wij houden hier een excursie vanwege de aanwezigheid van Bevers en Visotters. Ook worden hier Wasbeerhonden waargenomen. Tevens bevinden zich in de vijvers van het park van het slot Boomkikkers. Op het dak van het slot bevindt zich een ooievaarsnest dat vrijwel ieder jaar bewoond is.
Het slot Gartow bevindt zich op de zuidoever van die Seege. Begin 1300 stond hier al een burcht.

Vanuit deze locatie hebben adellijken, ridders, en ook nog de religieuze orde van de Johannieten in verschillende perioden de omgeving van Gartow beheerst en tevens bebost.
Het Gartower slot is representatief voor de periode dat in Barok stijl werd gebouwd en is in bezit van de Grafenfamilie von Bernstorff die meer dan 300 jaar in Gartow aanwezig is. Aan het slot hebben grote bouwmeester gewerkt en verschillende buitenlandse barokstijlen zijn herkenbaar. Het slot is niet te bezichtigen, behalve éénmaal per jaar wanneer het Gartower slotconcert plaatsvindt. Spitskruizen onder de zuilen aan de voorzijde van het gebouw herinneren nog aan de Johannieten.
Aan beide zijden van de ingang bevindt zich een oprit die langs de slotmuren loopt. Er is een binnenplaats die omzoomd is door slotmuren en bijdraagt aan beslotenheid en geeft een harmonische ruimtewerking dat bij dit slot past. De binnenplaats wordt begrensd door Rotsandsteinen muren die weer een verbinding vormen met de bijgebouwen.
Het geheel wordt opgeluisterd met torentjes en zuilen. De tuin en de ingang naar het slot en het park worden gedomineerd door eeuwenoude linden.
Het oudste gebouw op de slotplaats en in Gartow is het oude Brouwhuis aan de linker zijde van de voorhof. Het is een vakwerkgebouw, dat Andreas Gottlieb von Bernstorff weer heeft laten opbouwen., nadat het in de dertigjarige oorlog in vlammen is opgegaan. Daardoor is het Brouwhuis nog ouder dan de kerk van Gartow die na een grote brand in 1721 verwoest werd.

Het slotpark
Ofschoon het in Engelse landschapsstijl ingerichte park niet voor publiek opengesteld is, is een korte beschrijving toch op zijn plaats, aangezien wij ieder jaar wel een gedeelte in de schemer bezoeken. Andreas Gottlieb von Bernstorff liet oorspronkelijke achter het slot een park aanleggen naar voorbeeld van het Herrenhäuser Gärten, het slotpark der Welfen bij Hannover. Later toen een einde kwam aan de periode dat tuinen en parken in barokstijl werden aangelegd en het natuurgevoel zijn intrede deed, is een park in Engelse landschapsstijl aangelegd. Deze stijl onderscheidt zich van de barok, vanwege de ongeordende aanleg en het gebruik van veel inheems materiaal. Een dijk in dit park herinnert nog aan een overblijfsel van een gracht van de voormalige burcht.

St.Georgs-Kirche
Aan de oostzijde van Gartow bij de ingang van het dorp over Die Seege ligt de St. Georgs-Kirche; direct in het oog springend door de rode bakstenen. Deze kerk stamt uit 1721, toen het vorige gebouw tijdens een grote dorpsbrand verwoest werd. De geschiedenis gaat terug tot 1321 met de aanwezigheid van een vakwerkgebouw met toren. Het huidige gebouw is opgetrokken in barokstijl en is gewijd aan de heilige drakendoder St. Georg. Daarmee is ze niet alleen tegelijkertijd met het slot gebouwd, maar heeft ze ook dezelfde architect gehad; de Oberbaumeister Johann Caspas Borchmann, afkomstig uit het nabijgelegen Lünenburg.
Net zoals het slot heeft deze kerk ook een gebroken Mansardedak.
Bijzonder is nog te vermelden dat veel barokversierselen aanwezig zijn en dat een klok uit Braunschweig van 1629 en twee Lüneburger klokken uit 1723 en 1769 in het torentje de bevolking oproepen om ter kerke te gaan.

Het Gartower meer
Het Gartower meer vormt de verbinding tussen Die Seege waar zich het slot bevindt en die Seegeniederung waar zich vele wateren bevinden met de grotere Laascher See en aan de noordwest zijde weer die Seege die in open verbinding staat met de Elbe. Dit betekent dat de Gartower See wisselende waterpeilen heeft afhankelijk van het peil in de Elbe. In de aangrenzende Seegeniederung die gedurende het broedseizoen niet toegankelijk is, worden regelmatig Zeearenden en Visarenden waargenomen die ook boven de Gartower See jagen. In voorgaande jaren hebben wij hier regelmatig Zeearenden en Visarenden waargenomen. De Gartower See heeft een watersportfunctie, zodat de aanwezigheid van vogelsoorten sterk afhankelijk is van de weersgesteldheid en het gebruik van het meer door watersporters.
Het gebied tussen de weg naar Restorf en de Gartower See is interessant door de aanwezigheid van Bevers.

Het Gartower Bos
Het grote bosgebied aan de zuid- en westzijde van Gartow is vooral interessant langs de weg van Gartow naar Laasche en Gorleben. Hier bevinden zich natte elzenbroekbossen langs de uitgestrekte vochtige graslanden van Die Seege.
Maar liefst 5400 hectare van dit omvangrijke bosgebied zijn eigendom van de Grafen van Bernstorff en is tevens het grootste privé bosbezit in Noord Duitsland. Dit bosbezit bestaat hoofdzakelijk uit opstanden met grove dennen met lokaal horsten met loofhout. De omgeving van Laasche dat op een rivierduin ligt is ook gedeeltelijk beplant met Grove dennen, waardoor de aanwezige botanische potenties van droge schrale graslandvegetaties niet ontwikkeld kunnen worden.
Graaf Bernstorff heeft zijn bosbouwbedrijf gestoeld op natuurgerichte bosbouw. Dit betekent dat vooral ecologische principes als uitgangspunt voor het bosbedrijf worden gehanteerd. De Duitse naturnahen Waldbau is niet te vergelijken met de Nederlandse opvattingen over natuurgerichte bosbouw. In Nederland is natuurgerichte bosbouw meer gericht op ecologische processen dan in Duitsland. Grootschalige kaalkap wordt in het bosbedrijf niet meer toegepast en aanplant heeft plaatsgemaakt voor natuurlijke verjonging. In Nederland wordt veel aandacht besteed aan het handhaven van een aandeel dood hout in natuurbos; in Duitsland wordt dit principe in die Kieferwälder nog weinig toegepast. Wij ontkomen nooit aan de “greep” van de uitgestrekte Kieferwälder, aangezien de weg naar Gartow omzoomd wordt door Grove dennenopstanden, die overigens niet op onze lijst staan voor een excursie.

Voelkel
In Pevestorf staat bij de ingang van het dorp een grote “doos”. Deze “doos” die deelnemers van de reis wel de sapfabriek noemen heeft meer betekenis dan de argeloze wandelaar vermoedt. Wie gewend is om in reformwinkels fruitsappen te kopen, is Voelkel wel bekend.
Waarom schrijven we erover; Voelkel kun je niet missen in Pevestorf en in pension Lindenhof und Lindenkrug schenken ze bij het ontbijt heerlijke sappen die in de Voelkel fabriek zijn bereid en gebotteld. Tegenover Voelkel loopt een onverhard pad richting Elbholz en aan de overzijde van de fabriek bevinden zich verlaten graslandjes waar Paapjes en Roodborsttapuiten broeden.

Kortom, Voelkel daar kun je in Pevestorf wel zonder, maar niet omheen!
Voelkel adverteert met Natuur & Innovatie voor je gezondheid, een beter milieu en een actief leven.
In het begin van de start van de fabriek was het idee om oorspronkelijke sappen te bereiden. In de dertiger jaren had Voelkel zelf een boomgaard, die op basis van biologisch dynamische grondbeginselen geexploiteerd werd. In later jaren werd een Mosterei opgericht.
In 1936 werd de firma Voelkel officieel opgericht en inmiddels is de derde nazaat "Geschäftsführer". In 1988 kreeg het bedrijf een DIN ISO – Certificaat, belangrijk om het handelsmerk te kunnen promoten. In 1999 werd een nieuwe fabriek ("de doos") gebouwd met uitbreiding van producten.
In het landschap is deze fabriek een contra dictie van zowel bouwkunst als inpassing in de overgang van de Pevestorfer Wiesen naar de uitlopers van de Höhbeck.

Het Elbholz
Het Naturschutzgebiet Elbholz beslaat een oppervlakte van 180 ha. en is niet toegankelijk tussen maart en eind juni, vanwege het broedbiotoop van onder andere Kraanvogels.
Het Elbholz is niet alleen bij (amateur)ornithologen bekend, maar ook bij entomologen, door de aanwezigheid van meer dan honderd keversoorten en de Heldenbock, die in dit bos zijn laatste refugium heeft in de Noord Duitse bossen.
Ook de aanwezigheid van Roodbuikvuurpadden in de vele poelen in de periferie van het Elbholz en de Pevestorfer Wiesen maakt dit gebied zeer bijzonder als excursiegebied.
De NABU begon in 1973 hier met haar beschermingsprogramma voor Kraanvogels. In totaal zijn in het Elbholz 106 vogelsoorten als broedvogel vastgesteld.

Hoogtepunten van de waarnemingen in het Elbholz zijn zeker Middelste bonte spechten die wij enkele malen hebben waargenomen (in 2004 één roepend ex.), Rode – en Zwarte wouwen en Zeearenden in het buitendijkse gedeelte en natuurlijk in de periferie Kraanvogels.

Hardhoutooibos

De aantallen Nachtegalen zijn indrukwekkend.
Eertijds strekten zich omvangrijke ooibossen aan beide zijden van de Elbe uit. Door bedijkingen, stroombaanverleggingen en landbouwkundig gebruik van woeste gronden zijn de meeste bossen in de loop der eeuwen verdwenen.

Het Elbholz is het enige omvangrijke binnendijkse hardhoutooibos dat in het Midden Elbegebied nog intact is. Dit hardhoutooibos, zo genoemd omdat dit bos in de voormalige overstromingszone van de rivier ligt, is een restant van een Hudewald (bosweide), die de beheerders door begrazing open trachten te houden.

Houtoogst in het Elbholz

In de meeste bosweidesystemen werden varkens en runderen geweid. Van jaar tot jaar verschilde de intensiteit van beweiding, afhankelijk van de mast die aanwezig was. Na verloop van tijd ontstond onder invloed van de bosbegrazing een zogenaamd " Galeriewald" met lokaal natuurlijke verjonging, waar onder bescherming van doornstruiken nieuwe loofbomen konden ontkiemen en opgroeien. Later werden in de 18e en 19e eeuw grote gedeelten ontbost en zijn veel hardhoutooibossen langs de rivier omgezet in landbouwgrond.

Alle overige hardhoutooibossen zijn in het verleden gekapt en te gelde gemaakt. Een pregnant voorbeeld hiervan is de Lenzener Kuh-Blänke dat op de kaart van 1775 nog als groot ooibos voorkomt. Nog geen zeventig jaren later in 1843 is van dit omvangrijke hardhoutooibos nog maar een restant over.
Het merendeel van dit hardhoutooibos bestond uit Zomereiken die door de stad Lenzen te gelde zijn gemaakt voor de scheepsbouw en de bouw van huizen. Eikenhout werd ook verkocht voor de Nederlandse scheepsbouw. Daarnaast is veel hout uit de zachthoutooibossen gebruikt voor waterversterkingswerken.
Het Elbholz is om meerdere interessant en een geliefd excursieobject, hoewel het bos tijdens het broedseizoen niet toegankelijk is voor publiek. Zeer terecht, aangezien vanaf de Elbedijk en de Elbholzallee in het bos (vanaf de Burgwall) prima vogels geobserveerd kunnen worden. De afsluiting van het bos heeft te maken met de aanwezigheid van broedende Kraanvogels aan de oostzijde in het moerasbos en broedpogingen van Zeearenden.
Het bos is evenals grote delen van het Gartower bos eigendom van Graf Bernstorff.
Door het bos loopt vanaf Quernstadt tot aan de Burgwall een laan met hoofdzakelijk Zomereiken. De ouderdom van de laan is fenomenaal; de Zomereiken die aan weerszijden van de 3 km lange laan geplant zijn, hebben een ouderdom tussen 170 – en 300 jaar. Deze laan is oorspronkelijk als dam aangelegd in de natte Elbniederung om het Elbholz bosbouwkundig te kunnen beheren. In deze Allee kun je s' avonds erg goed vleermuizen observeren.

Tegenwoordig is de Allee de hoofdingang naar het bos. Wij gebruiken deze hoofdingang nooit, omdat wij door de Pevestorfer Wiesen, over de Elbedijk en een gedeelte door de Allee richting Burgwall wandelen en zo de vogels aan de randen van het Elbholz waar kunnen nemen. Tevens is het gedeelte van het Elbholz langs de Elbedijk het meest interessant, omdat ook in de uiterwaarden eeuwenoude Veldiepen, Fladderiepen en Zomereiken aanwezig zijn en in dit buitendijkse gedeelte onder andere Rode wouwen broeden.
Het Elbholz bestaat hoofdzakelijk uit mengingen van Zomereik, Beuk, Haagbeuk, Es, Kleinbladige linde, Esdoorn, Veldiep en Fladderiep.

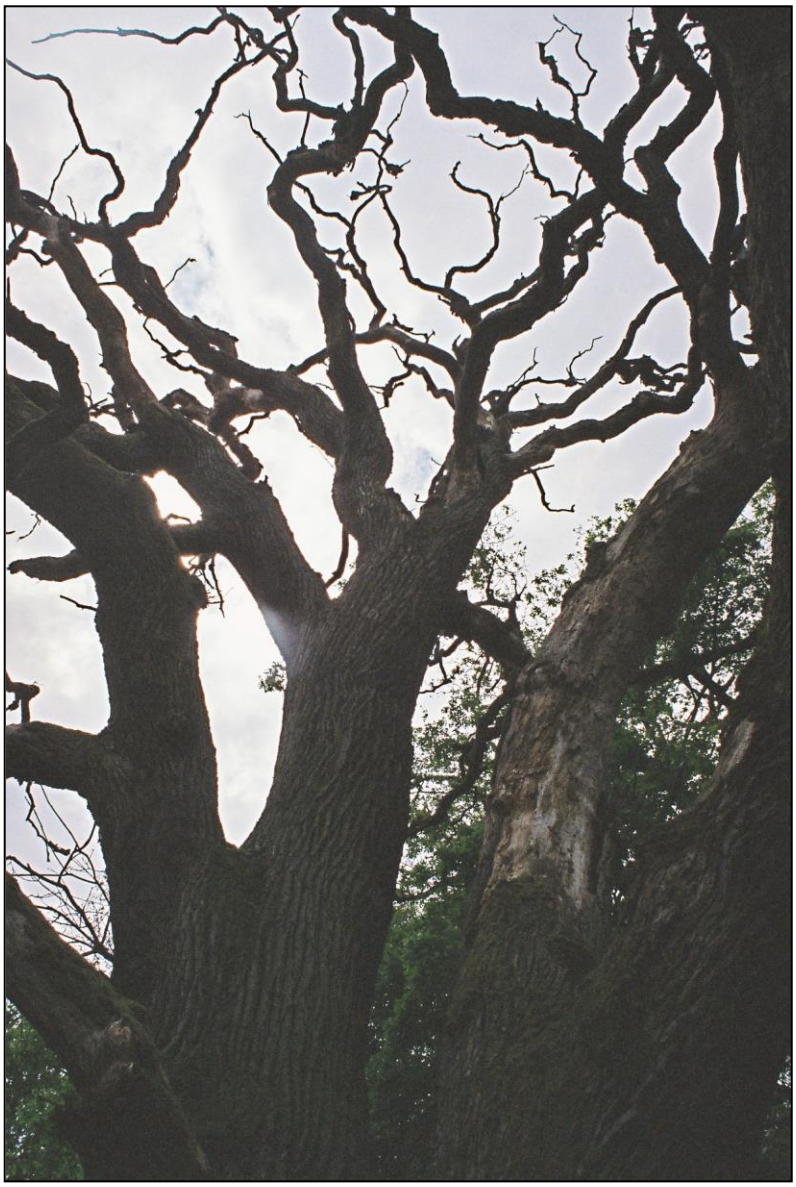

De struiklaag is ook bijzonder interessant met op tal van locaties Wegedoorn en Rozen.
Het Elbholz is een Hardhoutooibos dat volgens de bosbouwprincipes van Graf Bernstorff "naturnaher" beheer wordt. Vanwege bosbouwkundige bedrijfsmethoden werd het Elbholz in 1834 nagenoeg volledig gekapt. Slechts weinig oude Zomereiken ontliepen de hakbijl. De huidige opstanden dateren uit de periode na 1834 behalve de Zomereiken die niet gekapt zijn en grote delen van de Elbholzallee.
Het binnendijks gelegen bos wordt sinds de bedijking tijdens de 13^{e} eeuw periodiek tijdens hoge Elbewaterstanden nog geïnundeerd door binnendijkse kwel; delen van bos staan dan onder water. Aan de vegetatieontwikkeling is dit kweleffect goed waarneembaar in de vorm van natte plekken, onbegroeide delen en zeggenvegetaties.
Buitendijks is dit gedeelte in de uiterwaarden ook boeiend; tussen de Elbedijk en de Elbe staan eeuwenoude Zomereiken, Veldiepen en Fladderiepen. Aan de oostzijde is een

landschappelijk fraaie voormalige Elbearm (der Försterhaken) en bevinden zich een aantal uitgedijkte doorbraakkolken.
Dit buitendijkse uiterwaardengebied refereert erg sterk aan Engelse landschapsstijl ingerichte parken.

Natuurlijk is het open gebied in het Elbholz met de drie vakwerkhuizen zeker een bezoek waard; dit gedeelte is ook toegankelijk tijdens het broedseizoen.

Ruud Ribbens in zijn element

De kleine nederzettingen “op de kaart aangeduid met Burgwall” zijn voormalige boerderijtjes van de Grafen van Bernstorff die hier gevestigd zijn voor de ontwikkeling van het bosbedrijf.

Marcel Bolten op zoek naar de larven van de Heldenbock

De drie vakwerkhuizen hebben hun eigen geschiedenis; het grote huis bij de majestueuze dode Zomereik was het domein van het lokale bosbedrijf en het huis aan dezelfde zijde van het zandpad was een arbeiderswoning, terwijl de woning aan de overzijde een dijkwachterswoning was.
Alle drie de vakwerkhuizen zijn gerestaureerd en zijn nu tweede woning. In het Elbholz bevinden zich nog restanten van een Slavische ringwal.

Opgravingen in de Ringwal, die op enkele locaties nog twee meter hoog is, hebben in vergelijking met andere opgravingen in Ringwallen opgeleverd, dat deze ringwal waarschijnlijk een vluchtburg betreft die 800-900 na Christus voor immigranten Slaven ingericht is, maar al snel door brand verwoest is.
De Ringwal is thans een cultuurmonument. Wij hebben dit cultuurmonument nog nooit bezocht, aangezien wij tijdens eind mei het Elbholz niet mogen betreden.

Ooibossen zijn levensgemeenschappen die gebonden zijn aan de invloed van de rivier en afhankelijk van de mate van overstroming zich kunnen ontwikkelen tot zacht- of hardhoutooibossen. Zachthoutooibossen bestaan uit boomsoorten die bestand zijn tegen regelmatige overstromingen; kenmerkend van dit type bossen is de aanwezigheid van een hoog aandeel wilgen en Zwarte populieren en op de iets drogere standplaatsen essen. In Pevestorf treffen we zachthoutooibossen direct langs de Elbe waar een hoge dynamiek aanwezig is. Veelal zijn de zachthoutooibossen gedegradeerd tot smalle zomen langs de rivier of zomen langs voormalige rivierarmen. Hoewel ecologisch gezien deze zachtooibossen in de wachtstand staan voor uitbreiding langs de rivier, vervullen ze een belangrijke functie voor de vastlegging van oevers. Vooral wilgen vervullen een belangrijke functie voor het vastleggen van oevers, vanwege de enorme drang tot pruikvorming van wortels die bestand zijn tegen sterke stroming.

Burgstelle in Elbholz

De hardhouttypen met Zomereik, Veld- en Fladderiep zien we op de oeverwallen langs de rivier en binnendijks zien we in het Elbholz mengtypen met op de vochtige standplaatsen Es, Iep en Kleinbladige Linde en op de drogere standplaatsen Zomereiken, Iep, Beuk en Haagbeuk en Esdoorn. In de struiklaag domineren Eénstijlige meidoorn, Sleedoorn, Wegedoorn en Hazelaar. Hardhoutooibossen ontwikkelen zich op zowel vochtige- als droge standplaatsen binnen het bereik van grondwaterinvloeden, die weinig tot nooit geïnundeerd worden. Dit type bossen is wel bestand tegen wisselende grondwaterstanden.

Aan het einde van het pad naar de Elbedijk zien we overgangstypen van vochtige naar droge standplaatsen. Rechts van het pad voor het bankje op de Elbedijk zijn vochtige standplaatsen met Zwarte elzen en wilgen en grenzend aan deze vochtige opstanden zijn drogere standplaatsen met Zomereiken.
Interessant voor een beschouwing over Iepen in het Elbholz is de website van Zutphenaar Jeroen Philopona die regelmatig vanuit de omgeving van Lenzen het Midden Elbegebied doorkruiste. *In zijn website geeft hij informatie over een opvallend verschijnsel in het Elbholz; onder verschillende oude Zomereiken groeien jonge iepjes, die pal tegen de eikenstam ontspruiten. Iets soortgelijks is in andere bostypes te zien van Beuken, die eveneens vaak onder Zomereiken ontspruiten. Bij de Beuken leidt dit er vaak toe dat ze uiteindelijk de gastvrije Zomereik overgroeien en door hun intense schaduw doden.*
In het Elbolz vinden we twee soorten iepen: de Veldiep en de Fladderiep. De Fladderiep heeft minder te lijden van de Iepziekte, aangezien de Iepenspintkever, die de schimmel overbrengt, niet de bast lust van de Fladderiep. Toch is de Fladderiep zeldzaam, aangezien deze iepensoort zelden of nooit aangeplant is.

Dood hout leeft!

Aan het eind van het pad van Lindenhof und Lindenkrug naar de Elbe staan in de uiterwaarden op meerdere locaties dode Veldiepen die getroffen zijn door de iepenziekte.
In het buitendijks gedeelte van het Elbholz zijn enkele oude Zwarte populieren (Populus nigra) op hun natuurlijke groeiplaats te zien. Deze Zwarte populieren worden omringd door Sleedoorn, Eénstijlige meidoorn en jonge Zomereiken en Veldiepen.
De Zwarte populier is één van de pioniersoorten van de lagere delen van de overstromingsvlakten van de Europese rivieren, waar hij vooral op de zandige en sterk dynamische rivieroevers opslaat. In de periferie van het Elbholz en ook verder langs de Elbe is vrij veel verjonging van Zwarte populieren.

Pevestorfer Wiesen
De Pevestorfer Elbwiesen und Pfingstbrack zijn Naturschutzgebiet met een oppervlakte van 380 ha. In dit gebied bevindt zich een vogelobservatiehut van de NABU. In de Pevestorfer Wiesen liggen de meest waardevolle kwelwaterbiotopen van het Midden Elbegebied.
Lindenhof und Lindenkrug grenzen direct aan de Pevestorfer Wiesen en zijn hierdoor een prima uitvalsbasis voor excursies. In de Pevestorfer Wiesen is de NABU actief en heeft sinds 1973, 260 hectares verworven. De Wiesen bestaan uit grotendeels extensief beheerde graslanden met aan de flank van de Höhbeck poelen, geflankeerd door Elzen. Deze zone ligt in een gebied dat gevoed wordt met kwelwater vanuit de Höhbeck. Het is het domein van veel soorten amfibieën. Tijdens zwoele nachten concerteren hier de Boomkikkers en overdag tijdens warme perioden roepen de Roodbuikvuurpadden. Hoewel wij de Knoflookpadden niet in de poelen waarnamen (niet toegankelijk) zijn ze wel aanwezig, getuige de ex, die wij in de tuin van Lindenhof zien.
Het gedeelte van de Wiesen aan de noordzijde van het pad naar het Elbholz is erg ruig en begroeid met rozenstruiken. In dit gedeelte zien wij altijd Roodborsttapuiten en Grauwe klauwieren. Het gedeelte ter hoogte van de Elbedijk is ook interessant, aangezien hier lage delen liggen die weer gevoed worden met binnendijkse kwel van Elbewater. Door de voeding met kwelwater blijven grote delen onbegroeid en interessant als biotoop voor Roodbuikvuurpadden die hier hun meest noordwestelijk verspreidingsgebied hebben. Het periodiek onder water staan en vervolgens uitdrogen is erg belangrijk voor de instandhouding van biotopen voor niet alleen amfibieën, maar ook voor tal van insectensoorten en bedreigde Zoetwaterkreeften. Alle tien amfibiesoorten die überhaupt in het Midden Elbegebied leven, hebben hun voortplantingsbiotopen in de Pevestorfer Wiesen. Hiertoe behoren; Roodbuikvuurpad, Bruine Kikker, Groene kikker, Heidekikker, Boomkikker, Gewone pad, Rugstreeppad, Knoflookpad en Kamsalamander. Langs de dijk zijn doorgegroeide hagen die een belangrijk broedbiotioop zijn voor struweelvogels. Opvallend is dat wij tijdens deze vogelreis hier geen Sperwergrasmussen hebben waargenomen, terwijl wij in voorgaande jaren deze bijzondere grasmussoort hier wel noteerden. Wel waren meerdere paren Grauwe klauwieren aanwezig.

Als bijzondere planten kunnen vermeld worden het Knaben- en Duizendguldenkruid en de blauwe Sibirische Schwertlilie (Sibirische lis). In het gedeelte aan de zuidzijde van het pad zijn agrarisch beheerde percelen en grenzend aan de waterplassen en rietzomen waar de vogelhut staat, bevinden zich eigendommen van de NABU. Hier broeden Watersnippen, Paapjes en Roodborsttapuiten en in de rietzomen opvallend veel Rietzangers en Sprinkhaanrietzangers. Kraanvogels broeden in de periferie van het Elbholz en aan de noordzijde van het pad. In 2004 was een paar Kraanvogels met een (klein) jong tijdens iedere excursie aanwezig in een gemaaid grasland.

Untere Seegeniederung
Dit gebied is Naturschutzgebiet en beslaat een oppervlakte van 760 ha, en strekt zich uit tussen Laasche, Restorf en Brünkendorf. Het is een erg afwisselend gebied dat zowel natte, vochtige en droge biotopen heeft.

Steenbreek op het dijkje bij Laasche

De vochtige graslanden zijn broedplaats voor onder andere Watersnippen. In de rietvelden broeden Bruine kiekendieven en regelmatig worden hier foeragerende Zee- en Visarenden waargenomen.
Tijdens de excursies in 2004 hebben we ook een Visarend waargenomen, maar in tegenstelling tot voorgaande jaren geen Zeearenden. Die Seegeniederung staat in open verbinding met de Elbe, zodat in dit gebied de landbouw zich nooit heeft kunnen intensiveren. Het is één van de laatste hoogwateroverstromingsgebieden in het Midden Elbe gebied dat niet door kunstwerken wordt beheerst. In de plassen vinden we hier nog krabbescheerveldjes. In het voorjaar vinden we gele tapijten van Dotterbloemen en in de periode dat wij in Pevestorf zijn velden met bloeiende Echte Koekoeksbloemen. Ook in dit gebied heeft de NABU grote oppervlakten gekocht.
Eén van de doelen is om de opstanden met Grove dennen die op de droge rivierduinen zijn geplant op te ruimen, zodat zich weer plantensoorten van droge schraallanden kunnen vestigen. De dijk waar wij vanaf Brünkendorf dit gebied ingaan is circa 500 jaar oud en heeft tal van beschermde plantensoorten en ook rijke kolonies met zandbijen. Zeker mogen ook niet onvermeld blijven de rivierduinen bij het gehucht Laasche.
Sinds 1990 verblijven ook weer bevers in dit gebied.
Die Seegeniederung en de Laascher See zijn in het kader van de Conventie van Ramsar als wetlandgebied beschermd.

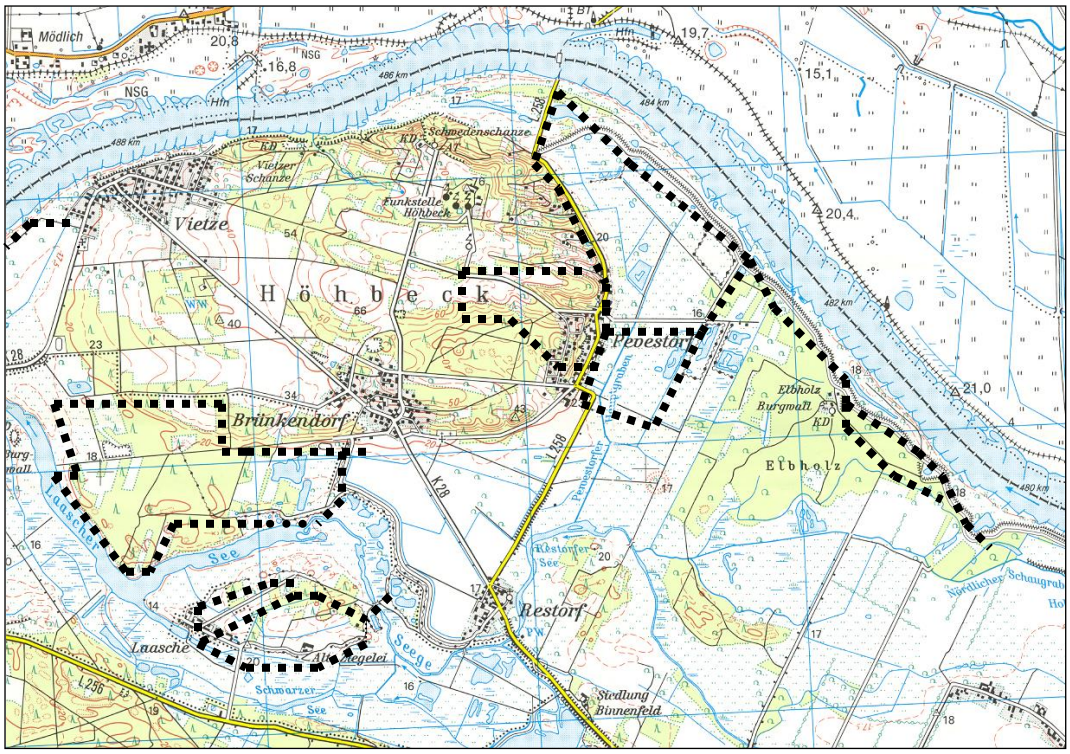

Overzicht van de excursies in de omgeving van Pevestorf.
Zondagavond: een wandeling vanaf Lindenkrug richting het veer Pevestorf en Lenzen.
Maandagmorgen: nevelwandeling vanaf Lindenkrug richting veer Pevestorf en Lenzen en vervolgens via de Elbedijk en het weggetje door de Pevestorfer Wiesen weer terug naar Lindenkrug.
Maandagmorgen: wandeling naar het Elbholz en via Elbedijk in zuidwestelijke richting tot het eind van het Elbholz. Vanaf de Elbedijk door het opengestelde pad door het Elbholz, langs de Burgwall, de Elbedijk en door de Pevestorfer Wiesen weer terug naar Lindenkrug.
Maandag – namiddag: wandeling in Laasche rond het rivierduin.
Maandagavond: wandeling vanaf Vietze in westelijke richting over het onverharde pad richting de monding van die Seege en weer terug via de Elbeuiterwaarden over het rivierduin.
Woensdagmorgen: nevelwandeling vanaf Brünckendorf over de dijk langs de Laascher See en door het bos weer terug naar Brünckendorf.
Donderdagavond: nevelwandeling via Pevestorfer Wiesen naar Elbholz, vervolgens in zuidelijke richting, in westelijke richting naar Voelkel en via de dorpsstraat weer naar Lindenkrug

Alanden

In de Alanden ten oosten van Schnackenburg, bij het gehucht Gummern waar wij altijd een bezoek brengen, is door de grensscheiding van Oost en West gespaard gebleven van landbouwintensiveringen. Het Naturschutzgebied heeft een oppervlakte van 315 hectare. Ook hier heeft de NABU gronden gekocht om deze voornamelijk als rustgebied voor trekkende vogels en voor overwinterende vogelsoorten te beheren. De polder beslaat een oppervlakte van 150 ha en kan in drie compartimenten waterhuishoudkundig beheerd worden.

De grens tussen de voormalige BRD en DDR in de Aland

De NABU heeft voor deze polder een watermanagementplan opgesteld dat erin voorziet dat deze polder voor circa 50 % tijdens hoog water geïnundeerd wordt en dat het water tot 1 mei wordt vastgehouden. Het doel is om rust- en foerageerlocaties te creëren in samenhang met aangepast landbouwkundig gebruik. Dit programma past in de beschermingsoptiek om in internationaal verband trek- en rustgebieden in Vogelrichtlijngebieden optimaal te beheren.
En dat dit project zijn zegeningen telt is zeker; er zijn momenten dat gedurende een weekend 4000 Goudplevieren, 3500 Kieviten, 2000 Slobeenden en 12.000 Kolganzen worden geteld.
Aan de binnendijkse zijde van de Alanden ligt een doorbraakkolk met een Elzenbroekbos, direct bij het informatiebord langs de verharde weg naar het monument van Stresow.
De doorbraakkolk is omzoomd met rietvegetaties en wilgenstruweel. Deze kolk is interessant, aangezien hier ook enkele Grote karekieten broeden en bevers aanwezig zijn.
Niet alleen de natte- en vochtige componenten in de Alanden zijn interessant, maar ook het Eiken/Iepenbos langs de Elbe. Dit bos is weer anders dan het Elbholz; het is vochtiger en staat in contact met de Elbe, aangezien dit bos niet ingedijkt is.
De vegetatie is minder ver ontwikkeld in de richting van een hardhoutooibos, maar heeft wel elementen van dit type; bijvoorbeeld de aanwezigheid van Slangelook. In het bos zijn weilanden met slenken die begraasd worden met jongvee en zoogkoeien. Hoewel het bos niet toegankelijk is (geen wegen en paden) bezoeken wij dit bos, omdat het refereert aan een ontwikkeling richting hardhoutooibos. In het bos broeden Rode- en Zwarte wouw. Helaas zagen wij in 2004 hier geen Zwarte ooievaars, terwijl wij in voorgaande jaren hier wel Zwarte ooievaars waarnamen.

Wanneer wij de Alanden bezoeken worden hoofdzakelijk broedvogels genoteerd. In 2004 hebben wij interessante waarnemingen verricht; Grote karekieten, grote koppels Grauwe ganzen met juvenielen, een foerageerde Visarend, een kolonie Oeverzwaluwen. Paapjes, Rode- en Zwarte wouwen en Bruine Kiekendieven.

Monument Stresow
In de Alanden waar wij woensdag 26 mei vertoefden, is niet ver van het Grenzlandmuseum Schnackenburg een monument aanwezig, wat een voorbeeld is van de grensafscheidingen tussen de voormalige DDR en BDR.

Monument bij het voormalige dorp Stresow in de Aland

Voordat de versperringen tussen “Oost” en “West” werden opgericht zijn bij de Alanden alle huizen en boerderijen afgebroken; 150 inwoners van het gebied achter de vogelobservatietoren moesten hun woonplaats verlaten. Waar nu het monument is, was vroeger het dorpsplein van Stresow. In deze omgeving hebben wij op woensdag veel vogels waargenomen, waarvan Visarend, Bruine kiekendief, Oeverzwaluwen, Grote karekieten en Paapjes wel hoogtepunten waren.

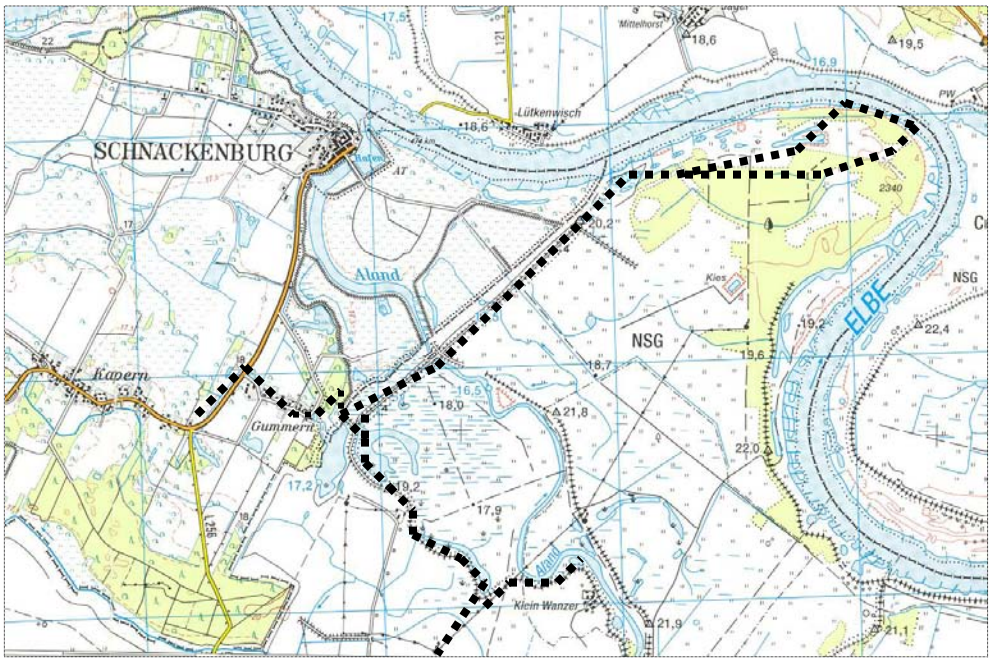

Excursie in de Alanden; vanaf Gummern naar het hardhoutooibos langs de Elbe

Wahrenberg
Ooievaarsdorp met regelmatig 15 bewoonde ooievaarsnesten.

Rambowermoor

Het Rambower Moor is het meest soortenrijke doorstroomveen in de deelstaat Brandenburg. Het Rambower Meer is een overblijfsel van een eertijds groot nat gebied dat verland is.

Vanuit de dorpjes Boberow, Rambow, Mellen en Nausdorf hebben eeuwen lang de bewoners het Rambower Moor extensief gebruikt voor landbouw, rietteelt en turf gestoken voor brandstof en gevist in de Rambower See. Vanwege het extensieve beheer van de vochtige graslanden is de hoge soortenrijkdom minder aangetast dan in soortgelijke veengebieden die sterk ontwaterd zijn en hierdoor landbouw geïntensiveerd is. Door het steken van turf op bescheiden schaal zijn natte- en vochtige schraallanden ontstaan. Dat nam niet weg dat ook de bewoners uit de vier dorpen in de 20^{e} eeuw overgingen tot het ontwateren van het gebied en veel sloten groeven voor de ontwatering van het veen. Vanwege de structuur van het gebied is het echter nooit goed gelukt om het Rambower Moor als intensief landbouwgebied te exploiteren.

De oppervlakte van het veengebied bedraagt 800 ha. Het Rambower Moor heeft de status van Vogelschuzgebiet en Natuurbeschermingsgebied en is in het kader van de Europese Habitatrichtljn aangemeld bij de Europese Unie. In dit gebied leven Visotters, foerageren Zeearenden, broeden en pleisteren Kraanvogels, Porseleinhoen, Waterral, Roerdomp, Kievit en Baardman. Er komen veel soorten libellen (bijzonder is de Grote veenjuffer) voor en de zeldzame Grote vuurvlinder (245 vlindersoorten). Naast meerdere soorten orchideeën groeien hier ook Parnassia en Addertong.

Wij bezoeken het Rambower Moor vanaf 2000 jaarlijks en zien het Moor veranderen.

Het Rambowermoor is Naturschutzgebiet en in het kader van de Europese LIFE-programmering worden miljoenen euro's besteed aan het herstel van een gedegradeerd, rijk aan voedingsstoffen, doorstroomveen. Het Moor wordt gevoed via kalkrijke kwel en ook via lokale kwel, aangezien het veen ingebed ligt tussen hoger gelegen stuwwallen.

Zilveren maan in het Rambower moor

De ontwatering gaat via de Rambower Rinne, een kleine rechtgetrokken beek die via de Rudower-See en Lenzen afwatert op de Elbe. Het Nausdorfer Kanal vormt de natte verbinding tussen het Rambower Moor en de Rudower See.

Wanneer het gebied nu bezocht wordt dan valt het op dat de laatste jaren waterhuishoudkundige werkzaamheden zijn verricht om de hydrologie van dit gebied te optimaliseren. Via een schotbalkenconstructie wordt het water 30 centimeter gestuwd en kan circa 150 ha vernat worden.

Niet alleen de inrichtingswerkzaamheden vallen op, maar ook valt op dat de schraallanden weer worden gemaaid en dat de ontwikkeling van de vegetatie zich wijzigt. Alle projecten in het Rambower Moor zijn gericht op het verhogen van de grondwaterstand. De verhoging van de grondwaterstand heeft positieve gevolgen voor de ontwikkeling van natte- en vochtige schraallandvegetaties en voor de instandhouding van het grote rietveld rond de plas, waar vrijwel ieder jaar 4 paar Roerdompen broeden. De vernatting van dit gebied heeft ook een positief effect op het mineralisatie-effect van veen, wat leidt tot minder éénvormige vegetaties en waardoor de insectenrijkdom toeneemt en vervolgens meer voedsel beschikbaar komt voor de Roerdomp en overige moerasvogelsoorten. Niet alleen voor de vegetatie is vernatting via grondwaterstandsverhoging positief, maar ook voor verbetering van de biotopen van Bever en Visotter. Ook is één van de doelstellingen om gedegradeerd Elzenbroekbos weer te herstellen.
Aan de aanwezigheid van de Roerdomp en de Grote vuurvlinder wordt veel aandacht besteed via informatiepanelen langs de onverharde weg die rond het Moor ligt. Op één van de informatiepanelen is opgenomen dat de rupsen van de Grote vuurvlinder de Grote water- en Krulzuring als waardplant heeft en dat onder andere de Veldzuring een ongeschikte waardplant is, omdat deze zuringsoort te zuur is. Vooral de aanwezigheid van Grote waterzuring is noodzakelijk als waardplant voor de rupsen. Interessant is om te vermelden dat de rupsen wekenlange inundatie kunnen verdragen en dat mieren de rupsen beschermen, omdat deze rupsen een zoete afscheiding hebben die de mieren aflikken. Deze informatie geeft weer eens aan dat de bescherming en het herstel van soorten en biotopen zeer complex is en dat voor een inrichtings- of beheersmaatregel überhaupt wordt uitgevoerd, goed nagedacht moet worden over de effecten.
De aanwezigheid van de Grote vuurvlinder in het Rambower Moor heeft er naast de aanwezigheid van de Roerdomp toe geleid dat de Europese Unie gelden voor herstel van het veen beschikbaar heeft gesteld. De Roerdomp is wel de leidende soort voor dit EU-LIFE programma. In Noord-Duitsland is deze soort teruggelopen tot circa 50 broedparen. Om te overleven is gedurende de wintermaanden open water noodzakelijk; gebieden met kwelwater lenen zich bij uitstek voor herstel, aangezien een hoge kweldruk ook gedurende de wintermaanden zorgt voor ondiep open water.
Financiering uit het LIFE- programma is op dit moment het belangrijkste financieringsinstrument voor het herstel van natuurgebieden in Europa. Om voor financiering uit dit programma in aanmerking te komen is het noodzakelijk dat prioritair te beschermen soorten in gebieden aanwezig zijn die aangemeld zijn als Habitatgebied. Voor het Rambower Moor zijn prioritair te beschermen soorten aanwezig en zodoende ontvangt de deelstaat Brandenburg subsidies uit het Europese Life-programma voor hydrologisch herstel van dit gebied.
De toegankelijkheid van het Moor is verbeterd en thans is het mogelijk om een doorsteek te maken.
Onze excursies gaan vanaf het onverharde pad vanaf Nausdorf aan de westzijde van het Rambower moor, waar we de minibusje parkeren bij het plasje, waar een informatiepaneel staat. Hiervandaan wandelen wij richting Boberow. Halverwege deze route is een Vogelobservatiepunt en is het mogelijk om een insteek te maken naar het Rambower meer.

Dit meer vormt de natte kern van het noordelijke deel van het Rambower moor en is klassiek omgeven door een rietgordel, vervolgens door een zoom met zeggen en gaat dan over in schraallanden, uitwiggend in drogere schraallanden met onder andere vegetaties met Echte koekoeksbloemen.
Tijdens de excursies in 2004 zijn wij op deze locatie het gebied niet betreden, aangezien op meerdere plaatsen Kraanvogels foerageerden. Vanaf het pad en vanuit de observatietoren waren de Kraanvogels goed te observeren, alsmede Paapjes, Roodborsttapuiten, Bruine kiekendieven, Buizerds en voor de plantenliefhebbers een rijk bloeiende orchideeënweide.
Vanaf Boberow vervolgen wij het oostelijk gelegen pad richting Leuwengarten aan de zuidzijde van het Rudower meer. Aan de oostzijde is ook een vogelobservatiepunt, waar een goed overzicht is over het Rambower meer. Hier is een informatiepaneel geplaatst met alle volksnamen van de Roerdomp; sprekende namen die op de kenmerkende roep gebaseerd zijn: Veenos, Wateros, Aardstier en Veenrund zijn slechts enkele van deze sprekende namen.

Orchideeënweide in Rambower moor – schraallandje langs noordwestelijk gelegen pad

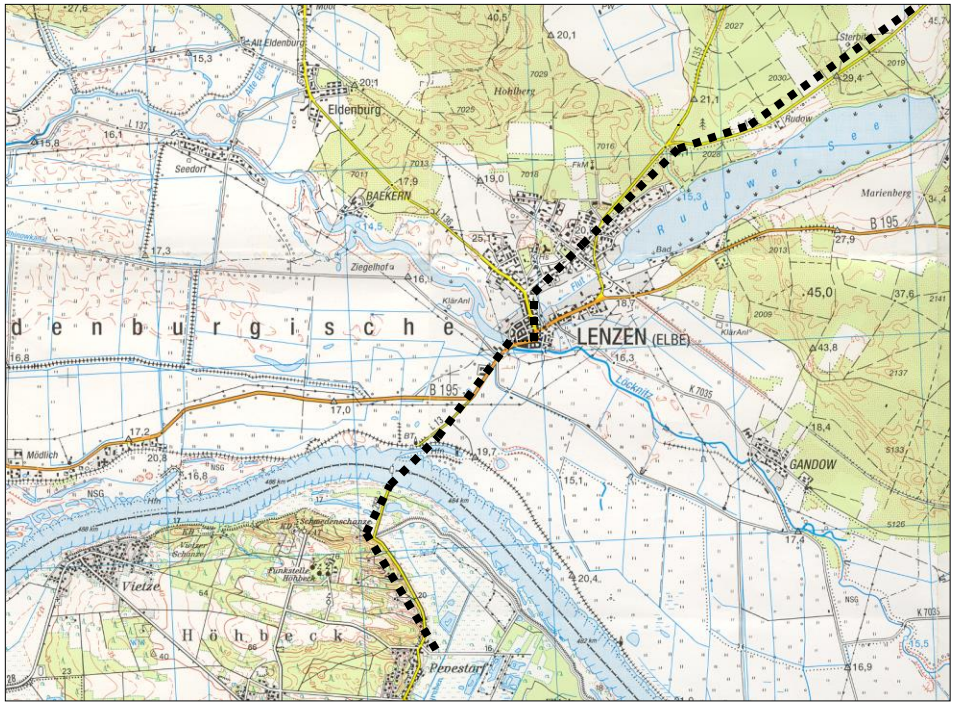

Dinsdag – dagtocht via veer en Lenzen naar het Rambower moor

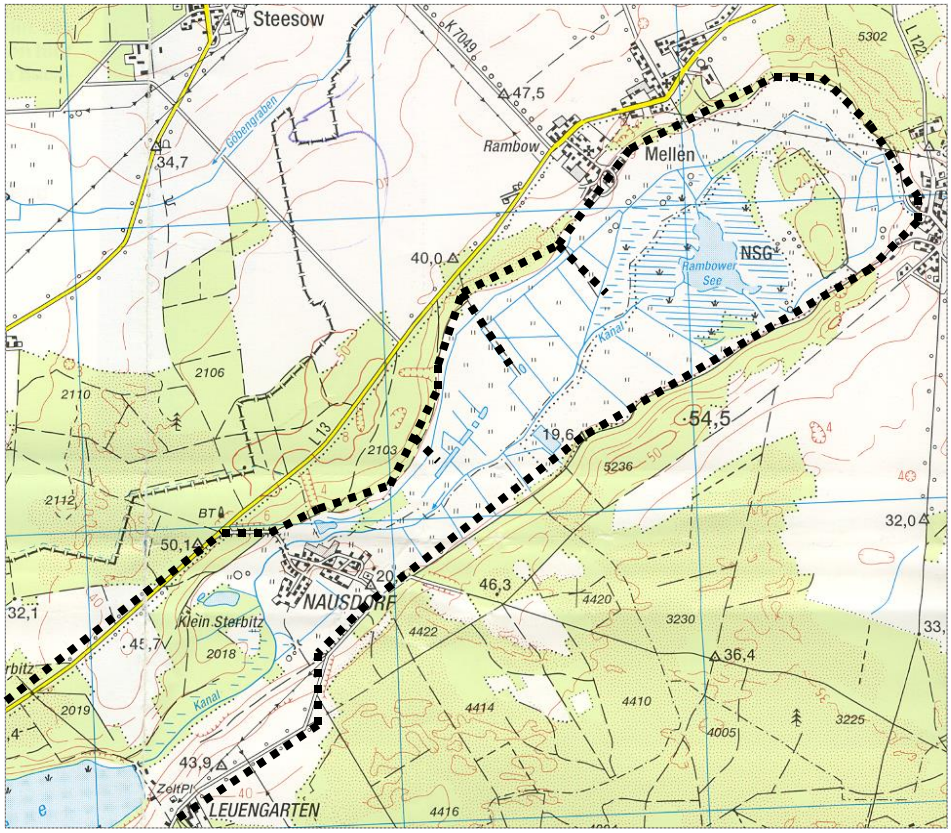

Via Nausdorf, Rambow, Mellen en via Boberow naar Leuengarten

Prezetzer Landwehr

Eén van de vroege vogelexcursies wordt gehouden in de Landwehr bij Prezetze. De Landwehr is een interessant bos met natuurbos kernen. Hoewel wij alleen een bezoek brengen aan het natuurbos, beslaat het totale bosgebied een oppervlakte van 3200 ha.
In het bos zijn meerdere vegetatietypen vertegenwoordigd uiteenlopend van Elzenbroekbossen (Carii longatae-alnetum glutinosae) op de nattere standplaatsen met veen, Eiken-Haagbeukencomplexen (Querco-Carinetum-loniceratosum) op de vochtiger bodems en Beukenbos (Fagus sylvatica Phase) op de drogere standplaatsen. In het natuurbos wordt veel onderzoek gedaan naar bosbouwkundige- en vegetatiekundige- ornithologische en entomologische processen.

Prezetzer Landwehr: dode eiken met Fijnsparrenopslag

Het bijna 100 ha grootte natuurbos bestaat voornamelijk uit drogere typen waarbij de Eik dominant is. In een restant van circa 8 ha vinden we nog de oorsprong terug van het voormalige Hudewaldsysteem. De opstanden met Eiken- en Haagbeuken zijn circa 150 jaar oud en hebben een toenemend aantal holenbroeders.
Opvallend hoge dichtheden zijn hier vastgesteld van Matkopmees (0.71 territoria per ha) en Boomkruiper (1.71 territoria per ha). De natuurkern is bekend vanwege het hoge aantal Middelste bonte spechten. Voor deze spechtensoort zijn wij te laat in het seizoen, aangezien in april al territoria afgebakend worden en daarna deze specht opvallend stil is. Alleen in het Elbholz hoorden wij dit jaar één roepend ex.

Kaltenhof; bij de groeiplaats van Genadekruid

Tijdens de donderdagmorgen wanneer wij een excursie hebben in het bos noteren wij veel vogelsoorten met de volgende hoogtepunten; erg veel Vuurgoudhaantjes, vele tientallen Appelvinken, Wielewalen, Gekraagde roodstaarten, Zwarte spechten, Geelgorzen en in de bosrand op de grens met de roggevelden 2 zingende Ortolanen.

Uiterwaarden Kaltenhof
Ten noordoosten van Kaltenhof, een klein gehucht bij de voormalige brug over de Elbe, liggen fraaie rivierduinen, een strang, slenken, enkele plasjes en een Zomereikenbos. Vanaf de voormalige oversteek naar Dömitz kun je via een fietspad in westelijke richting deze uiterwaard bezoeken. Ter hoogte van de nieuwe brug begint een afwisselend struweel met veel rozen, Sleedoorns, Meidoorn, Wegedoorn en zeer karakteristiek Zomereiken in de stekelstruiken. In het Zomereikenbos broedt veelal een Rode wouw, die foeragerend aan te treffen is, evenals Zwarte wouw en vrijwel iedere excursie één of twee Zeearenden. Voor bij de brug ontvouwt zich een golvend landschap met vrijwel ongeschonden rivierduinen. Kenmerkend is de aanwezigheid van grote aantallen struweelvogels met de Sperwergrasmus, waar al veel onderzoek naar is verricht.
Vorig jaar hebben wij de uiterwaarden van Kaltenhof niet bezocht, maar de overzijde waar ook hoge droge uiterwaarden liggen; ook daar noteerden wij Sperwergrasmussen. Tijdens de excursie dit jaar namen wij slechts één Sperwergrasmus waar; wellicht toch het gevolg van de koude nachten met temperaturen rond de 2 graden.
De overige waarnemingen en het imponerende landschap maakt alles goed tijdens de frisse donderdagmorgen.

Klein Schmölen - Dömitz
De landduinen bij Dömitz zijn ontstaan door noordwestenwinden die het zand uit de bedding van de Elbe tot duinen heeft geformeerd, voordat de Elbe in een keurslijf werd geperst. De steile beklimming van het duin is op het westen georiënteerd en aan de oostzijde bevinden zich de beboste minder steile flanken. In 1958 werden de landduinen met een hoogte van 44 meter tot landschapsbeschermingsgebied verklaard. De duinen bij Dömitz zijn ieder bezoek aan Pevestorf in het excursieprogramma opgenomen, aangezien hier een compilatie plaatsvindt van geologie, landschap, floristiek, vegetatiekunde en ornithologie. De afwisseling van vegetaties en landschappen in een klein gebied levert veel op en maakt dit gebied wel heel bijzonder.

Nemitzerheide
Hoewel de Lünenburgerheide meer bekend is dan de Nemitzerheide is dit heidegebied altijd onderdeel van de excursies. Ook dit heidegebied bestaat uit kalkarme bodems waar zich onder het beheersregiem van een kudde Heideschnucken vrijwel alleen Struikheide kan ontwikkelen en hier en daar nog Jeneverbessen, die overigens via een gesubsidieerd project in het recente verleden zijn aangeplant. Vlakbij het parkeerterrein bevinden zich rietgedekte nieuwe schapenstallen van waaruit de heide begraasd wordt onder begeleiding van een herderin.
De Nemitzerheide is nog een betrekkelijk jonge heide en is ontstaan na de grote bosbrand in 1975, toen 1800 ha bos verloren ging.
De Nemitzerheide is Naturschutzgebiet en beslaat een oppervlakte van 400 ha.

Hoewel de Försterei in eerste instantie meer wilde herbebossen, is nu een tendens om weer grotere delen om te vormen naar open heidegebied, aangezien ecologisch dit type landschap een hogere soortenrijkdom en belevingswaarde heeft dan de ééntonige Grove dennenopstanden. In dit gebied bevindt zich de enige bevestigde broedwaarnemingen van de Hop in Niedersachsen. De Duinpieper die wij tot 2002 waarnamen is vermoedelijk uitgestorven, aangezien wij zowel in 2003 en 2004 deze soort, die is aangewezen op open zandige terreinen in heidevegetaties, niet meer waargenomen hebben. De Nemitzerheide is broedbiotoop van Klapekster, Tapuit, Roodborsttapuit, Veldleeuwerik en Nachtzwaluw en tevens komen hier Zand- en Levendbare hagedis, Ringslang en Boomkikker en diverse soorten Sprinkhanen voor. Voor het waarnemen van Nachtzwaluwen was het deze week te koud (2 graden).
Met de Roodborsttapuiten gaat het erg goed; wij noteerden meerdere paartjes op het gedeelte tussen het parkeerterrein en de schaapskooien. Opvallend waren in 2004 de aanwezigheid van enkele luid roepende Boomkikkers in een gegraven poel op de heide, omringd door jonge Grove dennen.

Impressie van Cees Snijder
Elbereis KNNV 23-28 mei 2004
Op reis met 13 deelnemers en 2 reisleiders die elkaar niet of nauwelijks kennen is spannend. Wordt het een groep, blijven het individuen of vormen zich groepjes en hoe gaan de reisleiders daarmee om? In Natura stond wat summiere informatie. Voor mij m'n eerste KNNV reis, zou dat bevallen of blijft het bij éénmaal.
Van Adrie kreeg ik wat aanvullende informatie en het verslag van 2003. De deelnemers waren 5 vogelkanjers uit Epe/Heerde. Die reis had een studie-achtig karakter. In zo'n hele dag lekker buiten en er wat van opsteken. Dit waren wat overwegingen voorafgaand aan de reis. In het slechtste geval kon ik mijn eigen gang gaan en zou ik die zes dagen wel doorkomen.

Onze chroniqeur Cees Snijder in het Rambower moor

Zondag 23 mei.
De dag van vertrek brak aan, van Adrie kreeg ik een lift naar Deventer. We haalden de busjes op en reden naar het verzamelpunt bij het station. Voorstellen, handje schudden en de meeste namen alweer kwijt zijn, zo gaat dat. Instappen en wegwezen. De gemiddelde leeftijd was vrij hoog. Op naar Pevestorf, 2 maal stoppen voor koffie en aankomst na ca. 6½ uur reizen. Kamers indelen, bagage droppen en om half zes verzamelen voor een korte verkenning van de nabije omgeving. Vanaf dat moment begon een vakantie met bijna alleen

hoogtepunten. Adrie heeft alle vogelwaarnemingen genoteerd en Marcel alle bijzondere planten, dat vinden we wel terug in het verslag.
Direct achter ons pension (Lindenhof/Lindenkrug) zagen we 2 kraanvogels in de wei. Nachtegalen, grauwe klauwieren, geelgorzen, gele kwikstaarten en nog veel meer zagen we op deze eerste korte wandeling.
Terug voor het diner. Voortreffelijk, ook voor de niet-vegetariërs begreep ik van hen. Dat bleef zo de hele week.
De avondwandeling leidde ons naar de veerstoep van het veer naar Lenzen. Weer veel vogelsoorten en bijzondere plantengroei. Vlakbij de Lindenhof werden we onthaald op een boomkikkerconcert. Schoenen en laarzen onder de overkapping. Nog een drankje of direct naar de kamer.
Mijn kamer was ruim, brandschoon, niets beschadigd of kapot, voldoende kleerhangers, uitstekend zo, dat heb ik wel eens anders meegemaakt. Omdat ik me had voorgenomen met alles mee te doen heb ik de wekker op 5 uur gezet voor de eerste nevelwandeling.

Maandag 24 mei.
Een klein groepje Adrie, Marcel, Siny en ik wandelden langs de NABU schuur, over de Elbedijk, langs de veerstoep weer terug om vervolgens bij de Funckstelle te kijken of we slechtvalken konden ontdekken. De stilte werd alleen verstoord door een zacht gebrom in de verte dat we niet konden thuisbrengen. In de schuur zat een kerkuilenkast en lagen kunstnesten voor ijsvogels. We ontdekten dat de kraanvogels een jong hadden en de slechtvalken lieten zich niet zien.
Er wachtte ons een voortreffelijk ontbijt, sapjes, muesli, heerlijke broodjes, roggebrood, een grote variatie aan beleg o.a. wel 10 soorten kaas en voor de vleeseters ca.10 soorten worst en vleeswaren.

Observatiepunt bij Mellen: Rambower moor

We kregen een lunchpakket mee voor de eerste dagexcursie. Vanaf het pension liepen we richting Elbedijk naar de Elbholz – een hardhout ooibos. Adrie en Marcel gaven veel informatie over het speciale karakter van zo'n bos. Het was fris, vogelaars lopen zich wel warm, plantenliefhebbers worden misschien wel warm van de ontdekkingen die ze doen. Bijzonder waren de dode bomen die bleven staan. Er vloog een visarend over.
Het maandagdiner in de Lindenkrug is traditioneel een barbecue. Met de vegetariërs was rekening gehouden zodat ieder kon genieten van een welverdiend maal.

De avondexcursie ging naar de omgeving van Vietze, een gebied met een begraasd rivierduin en vochtige graslanden. Landschappelijk heel bijzonder. Vogels en planten weer in ruime mate aangetroffen. Op een gegeven moment hadden we zowel een zwarte als een rode wouw tegelijk in de kijker. In een steile zandoeverwand zaten tientallen nestpijpen van de oeverzwaluw. Die vlogen dan ook af en aan.

Dinsdag 25 mei.
Geen nevelwandeling dus uitslapen tot 7 uur.
Na het ontbijt met de busjes naar de pont om de Elbe over te steken. Eerst nog een tussenstop om water en vruchtensap in te slaan omdat sommigen geen thermoskan bij zich hadden. Mijn veronderstelling dat ervaren natuurreizigers altijd thermoskannen bij zich hebben bleek niet juist te zijn. Ik bleek ook de enige te zijn met een opvouwbaar driepoot stoeltje waardoor de lunch niet staand of zittend in het natte gras gegeten hoefde te worden.

We kwamen in voormalig Oost-Duits gebied. Via Lenzen op weg naar het Rambower moor een prachtig laagveen gebied waar een herstelproject is gestart.
De busjes werden geparkeerd langs een zandpad en later door Adrie en John opgehaald.
De plantenliefhebbers waren enthousiast over een veld orchideeën en de vogelaars verrukt over een groep van ongeveer 80 kraanvogels die aanvloog en neerstreek in dat gebied. Bijzonder waren de bomen waar voorheen hars uit werd getapt.
Een intermezzo bracht ons nog bij Mellen waar Adrie Ortolanen hoopte aan te treffen, deze bleken echter gevlogen te zijn.

Aan de andere kant van het moor is een vogelhut waar roerdompen kunnen zitten. Daar aangekomen ontdekten we een houten neproerdomp die tussen het riet geplaatst was.

De Roerdomp is het beeldmerk voor het Rambower moor

Net toen we onze verontwaardiging hadden uitgesproken over zoveel nep kwam de echte roerdomp aangevlogen, deze liet zich prachtig zien en landde voor ons in het riet. Zo kwam alles toch nog goed.
De volgende observatiepost lag aan een zeer hobbelig zandweggetje en gaf een uitzicht over de Rudower See.
De laatste stop was bij het kasteel van Lenzen. Door restauratiewerkzaamheden niet te bezichtigen maar de blik in het nabijgelegen ooievaarsnest maakte veel goed.

Met de pont weer terug naar ons onderkomen.
Bij het avondeten bleek dat niet alle vleeseters ook viseters zijn. Ineens meldden die zich als vegetariër. Toen de bordjes waren verdeeld bleken de echte vegetariërs met de gebakken ~~peren~~ visjes te zitten. De keuken loste dit soepel op zodat allen van een welverdiend uitstekend maal konden genieten.
Voor de avondwandeling gingen we naar Gartow. We maakten een wandeling langs een voormalige Elbearm.

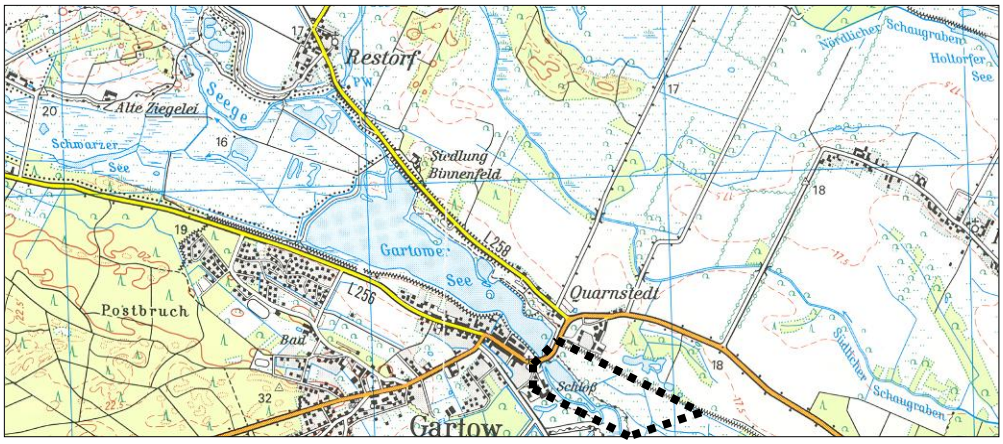

Dinsdagavond: avondwandeling vanaf Gartow over de brug en het voetpad in westelijke richting en vervolgens over enkele zomerdijkjes via het park van slot Gartow weer terug naar het parkeerterrein.

Dit is een leefgebied van bevers en visotters die daar een aantal jaren geleden zijn uitgezet. We zochten naar bevers, de enige die een bever zag was Petra, voor haar was dit het hoogtepunt van de reis. Op de terugweg dwaalden we door het arboretum van het plaatselijke kasteel, na wat zoeken in donker vonden we de busjes weer terug.

Woensdag 26 mei.
De dag begon weer met een nevelwandeling. De animo was niet groot. Adrie, Marcel en ik gingen met z'n drieën naar Brünkendorf.
Een prachtig gebied van rivierduinen bij de Laascher See. Er heerste daar een serene stilte. Het geluid van zingende vogels werd nergens verstoord door andere geluiden. Wat een heerlijke rust.
We vonden een wildscherm waardoor we ongestoord naar een ree konden kijken dat tot onze verrassing het water overzwom. Iets verder op de wandeling zagen we een groepje damherten. Heel bijzonder ondanks dat ze waarschijnlijk zijn uitgezet om te dienen als jagersvoer. De rust en stilte van deze excursie zal ik niet snel vergeten. Ons enthousiasme inspireerde een aantal van de andere deelnemers om donderdagochtend toch vroeg op te staan en mee te gaan.
Na het ontbijt eerst naar de VVV in Gartow, daar is een kleine natuurexpositie met o.a. een opgezette bever. De oma's in de groep kochten cadeautjes of kaarten voor hun kleinkinderen. Boeken en plattegronden van het natuurgebied waren daar ook te koop.
Onze trip ging verder naar de Alanden bij Schnackenburg. Dit is een gebied met graslanden en poelen dat bij hoog water van de Elbe als noodoverloopgebied dient. De begroeiing was zeer gevarieerd en er staat een vogelkijkhut.

We bevonden ons in het voormalige grensgebied tussen Oost- en West Duitsland. Hier is het dorp Stresow, dat in de grenszone lag, door de DDR overheid geheel vernietigd. Als herinnering daaraan en om te laten zien hoe rigide de situatie is geweest staat er een monument. Dit bestaat uit een stukje bewaard gebleven grens, hoge hekken onder hoogspanning, greppels, mijnen, honden, observatieposten en ander spul maakten dat nog geen muis daar levend doorheen kwam. Indrukwekkend, confronterend en beangstigend over wat mensen elkaar kunnen aandoen. Een dieptepunt in onze recente geschiedenis.
Na de lunch liepen een aantal van ons naar de Elbedijk bij het bos, de overigen ging met de bus.

Excursie in Wahrenberg: ooievaarsdorp met 14 bewoonde nesten

Bij het verzamelpunt vonden we bomen die door bevers waren doorgeknaagd.
Bos afgewisseld met weidevelden, een rijke begroeiing en veel water- en andere vogels maakten weer een mooie wandeling mogelijk.
De weidevelden werden hier extensief begraasd waardoor weer een andere vegetatie ontstond. We zijn over heel wat afzettingen gestapt maar kozen er toch voor terug te gaan langs het pad omdat de route door het bos en de weilanden door het hoge gras vrij nat was.
Onze middagexcursie sloten we af met een bezoek aan het ooievaarsdorp Wahrenberg. Van de 15 nesten waren er dit jaar 14 bewoond. Alles in dit dorp is ooievaar, heel bijzonder.
Na weer een heerlijk diner zijn we s'avonds naar een heel andersoortig gebied gegaan. De Nemitzerheide. Hier hoopten we de nachtzwaluw te kunnen horen. Dat lukte niet. Wel hoorden we boomkikkers. Er bleken 2 exemplaren in een poeltje op ca 1 km. afstand te zitten. Op deze afstand klonk het als een heel kikkerorkest.
Het werd echt donker, hier hadden we geen last van lichtvervuiling. Teruggelopen naar de busjes waar we iedereen weer aantroffen, zodat niemand de nacht in donker op de hei door hoefde te brengen.

Donderdag 27 mei.
Weer op tijd op om te nevelen. Ons enthousiasme over de vorige nevelwandelingen wierp vruchten af. Met 9 man hadden we een hele bus vol. De tocht voerde naar Prezetze. Een bosreservaat, afwisselend naald- en loofbomen, heel gevarieerd, veel vogelgeluiden, een boeiende wandeling. Aan de bosrand, tegenover een roggeveld wachtte ons een nieuwe verrassing. Een bagge stak het pad over gevolgd door 7 of 8 frislingen. (Dit is jargon voor een zwijn met jongen). Ze kwamen uit het bos, staken over en verdwenen in het roggeveld. Voor een van de frislingen was de sloot te breed. We hoorden een plons maar terplekke aangekomen troffen we gelukkig geen verzopen jong aan, het zal bij een nat streepjespak gebleven zijn.
Verzamelen, naar de bus en ontbijten om vervolgens met de hele groep richting Dömitz te gaan. Parkeren bij een halve brug, de andere helft was gesloopt door de Oost-duitsers om de overtocht over de Elbe naar het westen onmogelijk te maken. Weer zo'n treurig restant van de koude oorlog.
We liepen door weilanden met o.a. meidoornstruwelen en jonge eiken naar Kaltenhof, uiterwaarden in een bocht van de Elbe. Ook weer een boeiend landschap, veel vogels, bijzondere begroeiing en rust. Het was daar dat we van een indrukwekkend schouwspel konden genieten. Een zeearend naderde over de Elbe en werd belaagd door een buizerd. We konden goed zien hoe groot zo'n zeearend is naast die buizerd. Toen hij in de vlucht kantelde om aan zijn belager te ontkomen konden we hem in het zonlicht prachtig zien. Even later kwam er een donkere lucht opzetten waaruit een stevige regenbui viel. We vonden een schuilplaats onder de nieuwe brug.
Spoedig werd het weer droog en gingen we verder met de busjes naar de overkant. Via Dömitz reden we naar Klein Schmölen. Hier bevinden zich landduinen die geologisch zeer bijzonder zijn. Een wandelpad door mul zand leidt daar naar boven waar we konden genieten van een weids uitzicht over het vlakke land. In de verte zagen we weer een grote groep kraanvogels.

Marcel trof veel bijzondere planten aan en Adrie was helemaal verrukt over maar liefst 4 paapjes die hij daar waarnam. Via de pont bij Lenzen weer terug.
Na het avondeten besloten we een wandeling te maken in het gebied achter Lindenhof, richting NABU schuur, rechtsaf door de Wiesen en langs de vruchtensapfabriek terug naar het dorp. Hier werden we begroet door een klepperende ooievaar. Het was een mooie wandeling, weer veel vogels en na de regen flarden mist over de weilanden.

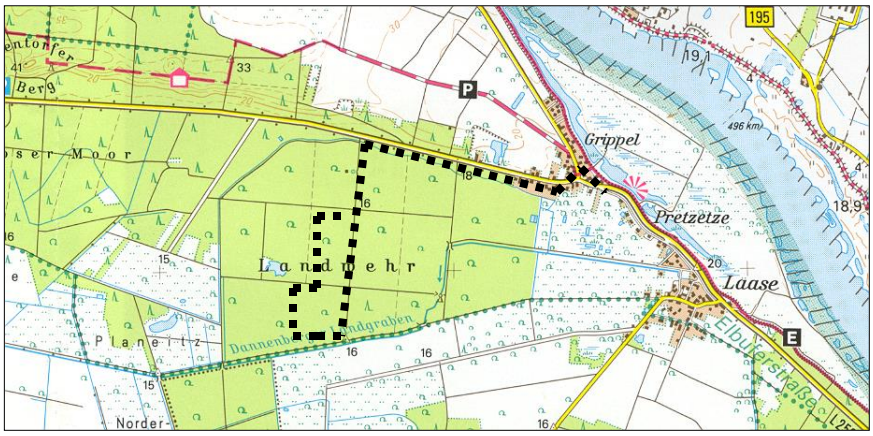

Donderdag: nevelwandeling in bosreservaat Prezetze

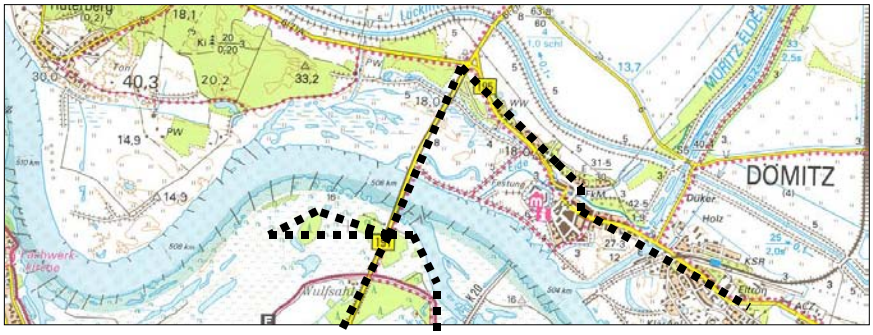

Donderdagmorgen; wandeling in uiterwaarden Kaltenhof

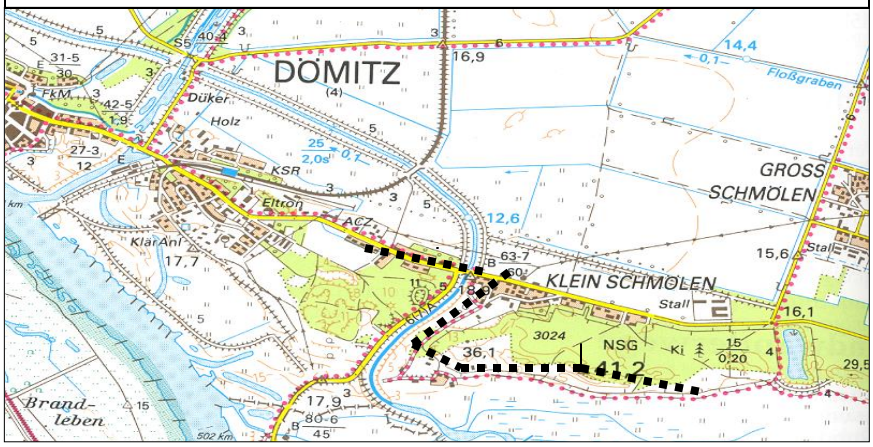

Donderdag: middagwandeling landduinen Klein Schmölen ten oosten van Dömitz

Vrijdag 28 mei.
De laatste dag. s'Morgens inpakken en afrekenen.
In de middag terug naar Nederland en intussen nog eens naar de Nemitzerheide.
Onderweg zagen we nog een vos in de berm en op de heide gingen we naar de schaapskudde.
De herderin demonstreerde hoe haar hond (een mooie compacte Duitse Herder) de kudde bijeen dreef.

Tot slot een wandeling door het mooie dorpje Nemitz, waar op veel boerderijen spreuken zijn geschilderd.
De terugreis verliep voorspoedig en tegen half zeven arriveerden we bij station Deventer. Daar scheidden onze wegen.

Nemitz: boerderij met historische geschriften

Voor mij was dit een heerlijke vakantie. Actief en toch rustgevend. Adrie heeft iets van zijn passie voor het landschap overgebracht. De kennis van Adrie en Marcel betreffende vogels, planten en landschaps inrichting hebben ze overgebracht op de groep.

Ondanks
de hoge gemiddelde leeftijd deed iedereen mee met de dag- en avondexcursies.

Heideschnucken; begrazing Nemitzerheide

Allen konden goed meekomen.
In het veld was er een scheiding tussen vogel- en plantenliefhebbers, daarbuiten was daar niets van te merken. De onderlinge contacten waren goed. Het was een zeer geslaagde reis met veel hoogtepunten en ik heb er zeker wat van opgestoken. Ik kan nu bijvoorbeeld het geluid van de snor onderscheiden van dat van de sprinkhaanrietzanger.

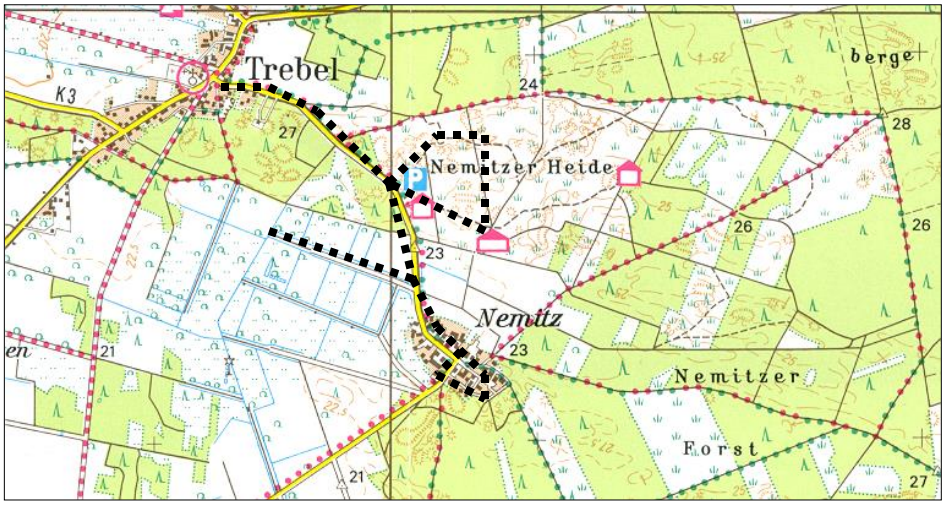

Vrijdag: ochtenwandeling in de Nemitzer Heide, de akkers aan de westzijde en een rondwandeling in Nemitz

Impressie van Jo Ribbink
Maandag 24 mei 2004
Hoe begon de dag?

Wat de wandelaars in de nevel deden heb ik niets van vernomen. Ze blonken uit in stil opstaan en vertrekken.
Ruud en ik gingen ontbijten en tegen de tijd dat zij terug kwamen, waren wij klaar.

Onze zelf gekozen taak was een bezoekje aan Iris Sibirica te brengen, zodat Ruud er een mooie foto van kon maken. Weer terug bij de Lindenhof gingen we op pad. Door de Wiesen langs het Elbholz naar de Elbedijk. Een heerlijke frisse wandeling.
Een Kraanvogel met jong in de wei. Op een draad een Geelgors – Oh publiek -. Hij draait ons zijn staart toe. Dan laat hij horen dat hij prachtig kan zingen. Draait kopje rechts – kopje links -.

Oost Siberische Lis: close-up van Ruud

Nog steeds publiek., dan nog maar een toegift en gaat af.
NABU, de Duitse natuurbeschermers hebben een schuur in het Elbholz waar allerlei spullen opgeslagen liggen. Later in de week zijn wij in de schuur wezen kijken.
Tweede concert; de Nachtegaal. Zijn gezang stopt – tuut – tuut. Dan een nieuwe strofe; weer tuut – tuut. Nog niet weg? Dan nog maar eens.
Ondertussen genieten van het landschap. In de verte een homo sapiens erectus met een canis familiaris. Tjif tjaf – wiet-wiet (ik ben er ook).
Een wiel (ontstaan door een dijkdoorbraak). En wat is dat? Agrimonium, Moeraskers en Waterranonkel.
Een paartje Grauwe klauwieren aan het eind van het pad voor de Elbedijk (later bleken het er 3 te zijn). Bergeenden; ook hier gebrek aan konijnenholen.
Waren er Bergeenden voordat er Konijnen waren? Ze nestelen ook onder takkenhopen.
We zijn nu op de Elbedijk. Een machtig uitzicht over de uiterwaarden en de rivier.
Speerdistel, “ Ziet er slapjes uit, heeft een pilsje te veel gedronken” (Petra). Kan het ook ernstiger worden? Als die speer eens echt scherper wordt.
We wandelen verder. Kijken, genieten en ademhalen. Natuurlijk zijn er veel planten en vogels. Maar die staan in de lijstjes in de bijlagen. Wat groeit er in de dode rivierarm? De oever is geel en wit gestoffeerd met Waterranonkel en Gele waterkers.

Eikenbok; Marcel haalt een stukje bast van een oude eikenboom. De Eikenbok graaft een gangencomplex voor zijn nakomelingen. De larven doen zich tegoed aan de cambiumlaag.
Eenmaal Eikenheldenbok geworden, gaan ze op zoek naar een andere boom. Daarom, laat oude bomen staan. De insecteneters zijn U dankbaar. Het duurt 10 tot 12 jaar voor ze uitvliegen en voor die tijd leven ze onder de bast van eiken. Spechten lusten deze larven wel.
In de Zomereik met de gangen van de Eikenbok huist een familie Hoornaars. Echt zo gevaarlijk? Laat ze met rust, dan doen ze je niks.
Er volgt uitleg over de Eénstijlige- en Tweestijlige meidoorn en standplaats van deze struweelvormer.
Hemelsleutels langs het bospad zijn nog niet in bloei.
Langs de Elbedijk wandelen we terug door het Elbholz. Ter hoogte van de nederzetting met drie vakantieverblijven ligt een partij eikenstammen opgeslagen. Marcel toont ons hier de dikke vette larven van de Eikenbok .

Een paar Gekraagde roodstaarten proberen ons nu te lokken. We komen terug op de dijk.
Nu weet ik wat de homo sapiens erectus en zijn canis makker in de Wiesen te maken hadden.
De herder heeft zijn schapen op de dijk verweid.

Elbedijk: Liesbeth Oosterbeek en Atie Heun in gesprek!

Overal komen we de gele kruizen (X) tegen. Vastgespijkerd aan huizen, op palen zelfs op de bakens langs de Elbe. Het blijken protest kruizen. Er moet weer nucleair afval opgeslagen worden. Daar zijn natuurgebieden en kleine dorpen heel geschikt voor. Ver van de bedden van de regeerders.
Na het eten gaan we weer op pad. Dat wil zeggen de minibus in en bij Vietze een pad op, naar de monding van Die Seege. De zon is aan het ondergaan en kleurt de wolken. Wolken waren er de hele dag. Statig voortgaande stapelwolken.
Er vliegen Oeverzwaluwen. Het lijkt een onbebouwd slordig terrein. Waar broeden die vogels? Als je goed kijkt zijn er afgravingen met stijlwanden waar zich een oeverzwaluwkolonie (Ruud telde vele tientallen bewoonde nestholten) in bevindt. Wat zouden we volgens het programma kunnen vinden en horen? Nachtegalen, Boomkikkers en Roodbuikvuurpadden. Het doet er niet toe.
Het was een heerlijke dag.

Dit “ moest” er nog in.

Soms trekken we in de minibus aan het verkeerde touwtje.
Dan is de gordelsluiting niet te vinden.

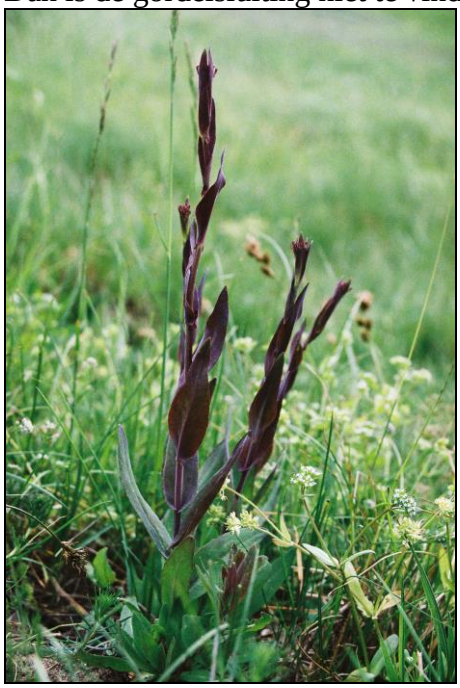

Impressie van Petra Sloof
Dinsdag 25 mei 2004

6.00 v.m. - ‘t lijkt mooi weer te worden; er is geen gestommel geweest van de nevelwandelaars. Men slaapt deze morgen wat langer.
7.00 v.m. – helaas is de lucht nu dicht en grijs.
8.00 v.m. – zetten we ons aan het ontbijt. (ongeveer allemaal); een gezellig en goed verzorgd ontbijt. Verse broodjes nootjes en lijnzaad en donker brood, kwark, melk, pruimen, havervlokken?
Grote potten jam en niet van die miezerige kleine doosjes. De boter in vriendelijke stukjes en ook open en bloot en niet in papiertjes. Een smaakvol servies. Op schattige (waxine) lichtjes naar keuze koffie, zwarte thee of vruchtenthee. En niet te vergeten heerlijke vruchtensappen, eieren en een aandoenlijk kastje met schoteltjes worst en kaas.
9.00 v.m. – vertrekken we met de busjes richting Elbe om over te steken per pontveer naar Lenzen in de voormalige DDR.
Adrie stopt in Lenzen om sap en koeken te kopen. Thermosflessen met thee, koffie en een lunchpakket krijgen we in Lindenhof mee. We zijn onderweg naar het Rambower moor etc.

Daar gaan we wandelen. We zijn nu in de deelstaat Brandenburg. Het herkenningsteken (beeldmerk) van de natuurbescherming is hier een uiltje op een geel bord. Bij informatieborden of een beschermde boom (denkmal) zie je deze bordjes met een uil.
Een prachtig gebied van circa 400 a 500 ha laagveen, waar de natuurbeheerders actief zijn met aanpassingen van het waterbeheer. Inmiddels is een grondwaterstandsverhoging bereikt van circa 30 cm. In EU verband worden subsidies verstrekt voor het herstel van dit veengebied.
Door studenten van de universiteit Hamburg wordt veel onderzoek in dit gebied verricht.
In het aangrenzende bos zien we Grove dennen waar hars werd afgetapt om te exporteren naar onder andere Rusland. Zoals zoveel activiteiten werd ook de harstapperij in de DDR periode gesubsidieerd.

Petra Sloof: gewoon genieten

Een patroon van kerven aan de voet van de boom herinnert nog aan deze bewogen periode.
Een zeer kundige Marcel vertelt ons over de diverse planten. We bezoeken een prachtig veld met diverse plantensoorten.

Veel echte Koekoeksbloemen en heerlijk royaal gele Dotterbloemen. Een prachtige Mierikswortel aan de kant van een kreekje en erin een Grote watereppe.
Adrie hoort en ziet iedere vogel en weet bovendien boeiend te vertellen over het beheer van dit gebied en de problemen van het natuurbeheer.
We zien de Grauwe klauwier en een Ooievaar. En plots een Visarend (voor overige vogelsoorten zie de bijlage). 40 verschillende plantensoorten worden gezien. Circa 100 insectensoorten zijn afhankelijk van deze plantensoorten.

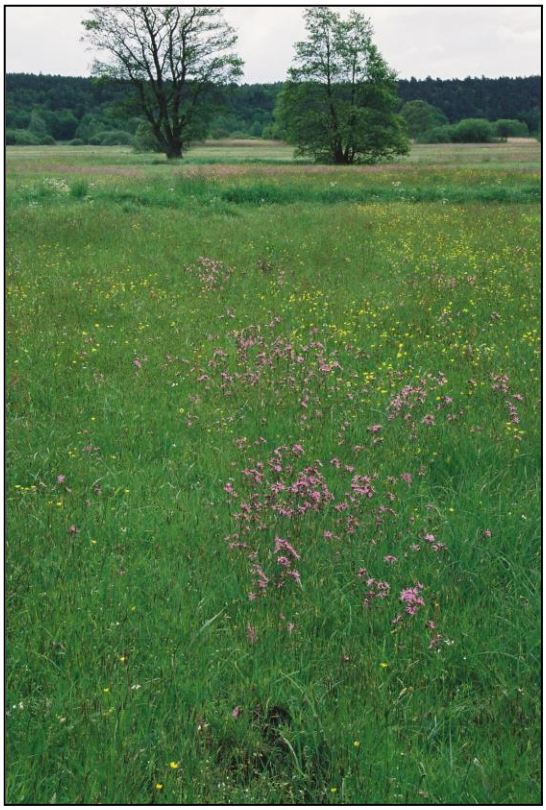

Veldje met Echte koekoeksbloem

De Grote vuurvlinder komt in Rambower moor voor. We zien deze vlindersoort niet, maar wel Oranjetipjes en de eerste fase van Landkaartjes.
Om circa 12.00 v.m., tijdens de koffiepauze wordt Engels gras ontdekt.

Wanneer we tegenover de pauzeplek het veld inlopen groeien daar Rietorchissen en zowaar Knikkend nagelkruid.
We lopen verder tot de vogelobservatiepost. “ Iemand” loopt een eindje het moor in om wollegras te plukken en dan kunnen we opvliegende kranen observeren.
Van de amfibieën zien we regelmatig de Heidekikker. Wanneer deze amfibiesoort net uit de winterslaap komt, vertelt Marcel, is hij blauw.
Wij vinden dit ex. met zijn prachtige tekening, parelmoerachtige glans zulke schattige oogjes erg mooi. Marcel vindt een dode Hazelworm; jammer, maar dit ex. wordt aan een tak gehangen om een vogel te plezieren.
John en Adrie lopen nu terug om de busjes te halen. De groep loopt met Marcel verder en zal ergens opgehaald worden. Er worden 2 Ringmussen opgemerkt die hun plicht om de soort niet te laten uitsterven serieus nemen.

Gevlekte orchis in het Rambower moor ter hoogte van de observatiehut bij Mellen

Het bronbos waar we vervolgens doorlopen herbergt overvloedig Adelaarsvaren, Klaverzuring, Groot springzaad, Bittere veldkers etc.

Rambower moor: orchideeënveldjes en elzenbroek

O ja, er is één Kievit gezien en één Lieveheersbeestje. Het heeft even geregend en de wind is fris. Heerlijk om bezig te zijn met deze temperatuur. Dan komen de busjes. Adrie trakteert op vruchtensap en koeken, gezellig hoor! Fijne sfeer.
Nu terug naar het Rambower moor. In de observatiehut. Vanuit de observatiehut aan de oostzijde van het moor is de Roerdomp te zien. Lachen, want het is een houten beest dat in het riet voor de hut staat. Niet veel later zien wij drie maal een Roerdomp boven het riet vliegen. Op het informatiebord is te lezen dat hier de broedplaatsen zijn van deze bijzondere vogel. Er staan op dat zelfde bord 51 volksnamen van deze vogel vermeld. De originele Duitse naam is Rohrdommel en twee andere volksnamen zijn moorockse en moorkuh. De Roerdomp wordt 80 cm groot, is een bodembroeder en leeft van onder andere vis en insectenlarven. Zijn roep is tot 3 km ver te horen.
Een prachtige waarneming is een Bruine Kiekendief mannetje dat prooi overdraagt aan het vrouwtje. Het riet van het Rambower moor werd vroeger gesneden voor dakbedekking. Het lijkt er nu op dat het riet al vele jaren niet is gesneden.

Dan nog op zoek naar de Ortolaan. In de omgeving van Mellen zijn tien dagen geleden door Nederlandse vogelaars Ortolanen gespot.

Wij horen in de omgeving van dit gehucht geen Ortolanen. Wel vindt Marcel uitgebloeide Heelbeen, waarvan de zaadjes verzameld worden.
Langs de korenvelden vinden we Duivekervel, Ruige klaproos, Smalle wikke en het Akkervioolte met zijn vriendelijke gezichtje.

Iets verder langs een veld waarin oneindig veel Korenbloemen staan, vindt Marcel zijn Roggelelie uit 2002 terug (nog net niet in bloei).

Tot slot van deze middag stoppen we in Lenzen bij de burcht. Op de schoorsteen van het tuinhuis bevindt zich een prachtig ooievaarsnest, bezet met levende have. Zeker Ooievaars, maar onderin ook Ringmusjes.
De Burcht maakt nog een ongezellige indruk; de restauratiewerkzaamheden zijn in volle gang. We lezen op een informatiebord, dat deze locatie zeker al bewoond werd in de 8e eeuw na Christus. Bij de burcht Lenzen hoort een bewogen geschiedenis.
Dan terug naar Pevestorf via het pontveer. Na de voortreffelijke maaltijd nog een bever- en visottertocht.

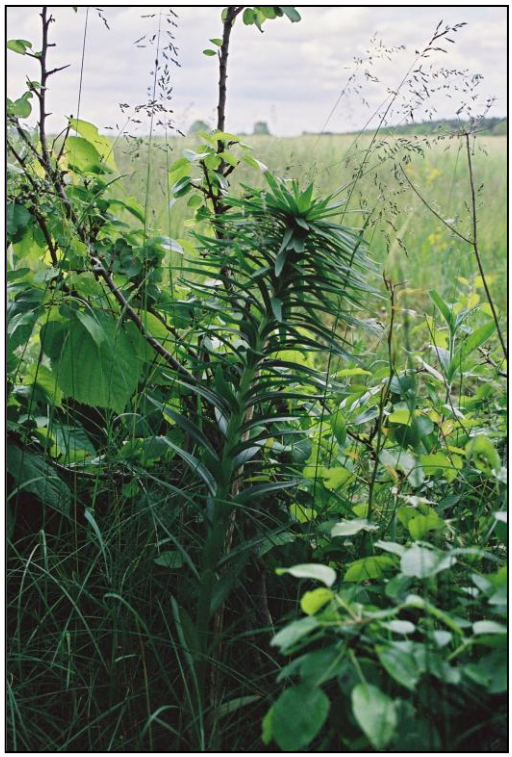

Roggelelie bij roggeveld: Leuengarten

Waarschijnlijk omdat ik helemaal achteraan loop ben ik de enige die er overduidelijk één zie zwemmen. Een enkele Boomkikker wordt gehoord en we lopen, links van ons, langs een kunstroute met landschapskunst. Mooi in het weidse landschap deze kunstobjecten.
Om 23.00 zijn we weer in Lindenhof.
Bedankt Adrie en Marcel voor weer zo'n grandioze dag.
In het bijzondere boek van Marcel, " Langs 's Heren wegen", lees ik een gedichtje van Leo Vroman.
Waarvan de volgende regels:
" groot onkruid
Zachte bladeren
Vergeef mij mijn leren schoenen".

Impressie van Erica de Koning
Woensdag 26 mei 2004

De vroege vogelaars gingen volgens ‘t programma naar Brünckendorf op zoek naar watervogels en wellicht Zeearend en Zwarte ooievaar.
Na terugkomst schuiven ze aan het heerlijke en uitgebreide Duitse ontbijt. Voordeel als je niet zo vroeg meegaat, is dat je daar in alle rust van kunt genieten.
Daarna op naar Gartow, naar het VVV. Op de bovendieping is een kleine expositie ingericht. Wat sap en Kuchen in de Super worden voor onderweg ingeslagen.
Rond 11.00 uur zijn we bij de Elbedijk bij de Alanden ten oosten van Schnackenburg. De Alanden bestaan uit grootschalig extensief beheerde graslanden die als (nood)overloopgebied van de Elbe fungeren. Langs de Elbedijk zijn een aantal kolken met diverse wilgensoorten, Berk, Populier en Els, waar we Buidelmezen kunnen verwachten (maar niet hebben gezien).

Bij de eerste kolk staat een informatiebord over de daar voorkomende Bevers. Daar ook meldt Adrie dat Jan vandaag jarig is, die vervolgens graag de felicitaties in ontvangst neemt.

Kolken in de Alanden: biotoop van Grote karekiet

Het is circa 12 graden Celsius; wisselend bewolkt, zon, helder licht en mooie donkere luchten. De eerste vogel die zich goed laat zien en horen is – zittend in een topje van een rietstengel – de Grote karekiet. Verder de Koekoek en de Groenling; een IJsvogel schiet voorbij en twee baltsende Futen trekken de aandacht. Ook een aantal Grauwe ganzen met jongen aan de rand van één van de kolken.
Ondertussen noteerde ik bloeiende Kromhals en Schapezuring; een grote rode pluim van Incarnaat Klaver, Kleine klaver, Voederwikke, Bloeiend Biggekruid, Morgenster.
De Gewone veldsla is al uitgebloeid.. Verder Glad walstro en de dijk is in fleurige voorjaarstooi met het wit van de Akkerhoornbloem en het rose van de Ooievaarsbek (?).
Ter hoogte van de Elbedijk is een vogelobservatiepunt waarvandaan de Alanden goed te overzien zijn. De vogels die wij hier hebben waargenomen zijn opgenomen in de bijlage.
De groep loopt naar het grensmonument waar een voorbeeld te zien is van de onneembare Oost-Westduitsegrens. Als het ware een segment van het voormalige

“IJzeren Gordijn”. Andere zitten te turen over de plas, waar onder andere Visdiefjes proberen een visje te pakken. Er zijn weinig eenden omdat het gebied erg ver van de delta ligt. De derde Grote karekiet is te horen, verder Sprinkhaanrietzanger, Rietgors, Kneu, en jawel Visarend en Rode wouw samen “ thermieken”. Ook zijn er twee Ooievaars in de lucht.
Het donkere groen van de Mattenbies langs diverse plaatsen van de plas is contrasterend ten opzichte van het zachte groen van de wilgen. Marcel vertelt dat deze biezensoort in meer dan één meter diep water kan groeien. Dit betekent dat Mattenbies in staat is om in dieper water te groeien dan Riet. Een Paapje in ‘t gras, gespot vanuit de kijkhut, een Bruine kiekendief, Witte kwikstaart en een Torenvalk.
Petra gaat rond met plakken honingkoek en om 12.30 uur lunch in’t gras op de dijk, uitziend op de plas. Rietgorzen en Kleine karekiet zijn actief in de rietkraag. Marcel is lyrisch over zijn in de berm gevonden Viltkruid en neemt een stukje mee in een Yoghurtpotje om thuis in bloei te krijgen.

Beversporen in de Alanden

Dan pas is te zien of het Akker- of Duits viltkruid is. Een Kleine vuurvlinder passeert, maar op zich is ‘t wat te koud voor de vlinders om actief te zijn.
Terug naar de auto, waarmee we de weg over de andere dijk nemen. Zes deelnemers lopen naar de volgende brug. In de graslanden kleuren de witte Margrieten en het rose van de Echte koekoeksbloemen.

Bij de brug over de Aland, links en rechts wilgenstammen die zijn aangekloven door de bevers.
Ook op ooghoogte zijn de stammen tijdens hoogwater aangevreten.
Een stam heeft vers van dit jaar aangeknaagd hout.

Hardhoutooibos in de Alanden

De dijkverbeteringwerken zijn nog maar net gereed. Het is 14.10 uur en Petra blijft in de minibus achter om in alle rust haar verslag te schrijven; in de andere minibus doen twee seniormannen een middagslaapje.

Wij lopen naar een oud eikenbos, langs de Elbe; het volgende programma onderdeel. Eerst nog even over een verhard stukje dijk, daarna over een dijkje met de resten van halfvergane zandzakken. Het bos zo wordt verteld – is anders, vochtiger en de struiklaag is ijler.
In de hoek van het perceel volgt een kudde jonge koeien ons; een spartelt op haar rug tussen twee liggende boomstammen, maar door de paniek lukt het haar op de poten te komen.
Daarna operatie stroomdraad –plat, zodat we makkelijk in de graslanden van de uiterwaarden komen

In deels drooggevallen slenken bloeit Stijve waterranonkel; onder water, zo blijkt ons, is het blad fijn verdeeld en in de drooggevallen gedeelten van de slenken is het blad rond.
Gele moeraskers en verder Waterscheerling, nog niet in bloei, nog niet in bloei zijnd Penningkruid, en Veenwortel met roodachtig blad wordt genoteerd.

Velden met Stijve waterranonkel in de Alanden

Prachtig glooiend landschap met levende en dode Zomereiken. Doorstekend richting Elbe in een bosachtig gedeelte zien we op een dode liggende iepenstam een schitterende Zadelzwam en waarschijnlijk Judasoren. We passeren ‘t leger van een vos, die door vooroplopende Adrie verstoord wordt.
Ook zien we door de Wilde zwijnen omgewoelde grond en Slangelook langs deze kriskras route. Het weer is inmiddels onstuimig, stormachtige wind, golfjes op de Elbe. Tijdens een regenbui is de beschutting van het bos nabij. In een grote bosweide loop een grote kudde koeien van een niet te definiëren ras.
We passeren een wat hoger gelegen locatie, waar waarschijnlijk een huis heeft gestaan. Restanten van een boomgaard zijn nog aanwezig, getuige de aanwezigheid van perenbomen en noten. Op deze locatie ligt overal puin, staat een Fijnspar en twee eeuwenoude lindebomen. Vijfvingerkruid begeleid onze weg terug door de weilanden.
We gaan terug over het dijkje. In één van de weilanden foerageert een Bonte kraai. In de berm langs het halfverharde pad bevinden zich blauwe sierlijke toeven van het Weideklokje.

16.30 zijn we terug bij de minibusjes. Jan trakteert voor zijn verjaardag koek en sap. Een hagelbui breekt los en in de minibussen deert ons dat niet; wat een timing!
De berm van Marcels Viltkruid is zojuist gemaaid!

Ooievaarsdorp Wahrenberg
Impressie van Erica de Koning
Woensdag 26 mei 2004

Op naar het ooievaarsdorp Wahrenberg, waar circa 15 paren Ooievaars broeden. Ze worden hier niet bijgevoerd.

Jahr	Ankunft	Junge	Abflug
1994	Nestbau	2	29.8.94
1995	26.4. 26.4.	4	24.8.95
1996	08.04. 08.04.	2	30.08.96
1997	19.04. 19.04.	4	26.08.97
1998	10.04. 11.04.	5	28.08.98
1999	01.04. 03.04.	—	25.08.99
2000	15.04. 15.04.	3	28.08.00
2001	12.4. / 13.4.	3	25.08.01
2002	17.04. 17.04.	3	29.08.02
2003	01.04. 01.04.	3	19.08.03
2004	02.04. 02.04.		

Geboortebericht opgetekend bij ieder bewoond ooievaarsnest in Wahrenberg

Bij ieder nest op een elektriciteitspaal of op het dak van een huis bevindt zich bij het hek een info- overzichtsbord met de jaar resultaten.
In diverse nesten zijn Ringmussen onderhuurders.
Een kleine rondgang door dit lieflijke, landelijke dorpje wordt vervolgd met een korte wandeling op de Elbedijk. Langs de Elbe zit een Buizerd op een bord, Rietgorzen foerageren in de ruigten en enkele Ooievaars cirkelen evenals Rode wouwen boven de uiterwaarden.

De Elbe bij Wahrenberg

Op de kribben zijn sportvissers en kwetterende parkieten in een volière achter een dijkhuis; een hond die al rollend op zijn rug de dijk afrolt naar zijn baasje.

Op het plaatselijke kerkhof naast het kerkje wordt door enkele bewoners grafonderhoud gepleegd. Het zijn de namiddagse dorpsgebeurtenissen die tijdens het vogels kijken voor verpozing zorgen. 18.30 uur zijn we weer bij onze masten en de sapfabriek van Voelkel in Pevestorf.

Kerk in Wahrenberg

We gaan aan tafel en toasten op de jarige Jan. Tot slot blijkt Johan in een chanty koor te zitten, wat maakt dat er enige gezamenlijke zeemansliedjes het tafelen besluiten.

Om 21.00 uur op naar de Nemitzerheide. Deze heide kent geen vergrassing maar nog mooie open plekken zand. Dit is vrij uniek. Er is (weer) een schaapskudde en vrijwel geen landbouw in de directe omgeving, zodat de invloed van ammoniakuitstoot hier gering is.
Ondertussen is de lucht helder en de avond koud (circa 2 graden celcius).

Nemitzerheide met Sachsische schaapskooi

De wind is vrijwel gaan liggen en het is droog. De Koekoek roept nog.
De heide is donker.
Daar staan we dan om 21.50 uur, in absolute stilte te wachten op de Nachtzwaluw, die zich niet laat horen. Waarschijnlijk is het te koud.
Wel in de verte een auto met vogelaars die per cd de Nachtzwaluw uitnodigen. Onze experts trappen er niet in.
Dan naar de twee roepende Boomkikkers en een Groene kikker in een aangelegde poel in het bos. Om 11.30 zijn we weer terug in Lindenhof.

Impressie van John Willink
Donderdag 27 mei
Verslag van de ochtendexcursie

Na het ontbijt verzamelen we opnieuw onze spullen en vertrekken we naar Kaltenhof, een gehucht, gelegen tegenover het stadje Domitz aan de overkant van de Elbe.
Onderweg komen we door Gorleben, bekend vanwege de opslag van kernafval en de hevige protesten daartegen. De vele kruiselings gespijkerde gele planken tegen gevels en muren herinneren daar nog steeds aan.
Wanneer we in Kaltenhof onze busjes parkeren zien we in het landschap nog een relict uit de tijd van de Duitse tweedeling. In de uiterwaarden van de Elbe staan een groot aantal pijlers met liggers. Je herkent het direct als een brug. Je kijkt er naar, en nog eens, en dan opeens realiseer je het: er gaat helemaal geen verkeer over! En dan zie je dat het stuk over de rivier zelf ontbreekt. In de tijd van de DDR was elk verkeer tussen oost en west verboden. De brug werd dus gewoon afgebroken. De delen in de uiterwaarden liet men staan, langzaam ten prooi vallend aan de vergankelijkheid. Een bizar stukje geschiedenis.

Voor we de pas erin zetten, wik en weeg ik nog even over het schoeisel: laarzen of schoenen? De lucht is dreigend, maar het is nog droog, toch is mogelijk het (lange) gras aardig nat.
Ook hier zijn we weer in een vogelparadijs: voor we nog maar een stap hebben gezet, zijn bergeenden, aalscholvers, kraanvogels, rode en zwarte wouwen, buizerden, etc. etc. alweer gespot.

We lopen richting het noorden in een prachtig rivierduinlandschap. Het terrein is licht glooiend, en bestaat uit schraal grasland met veel struweel.
Je vindt het hier in verschillende stadia van ontwikkeling.

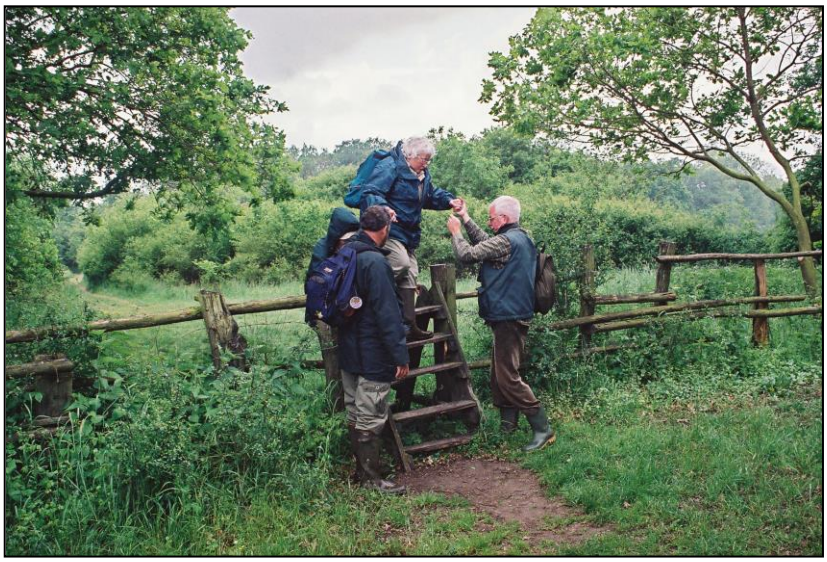

Impressies uiterwaarden Kaltenhof

Het start gewoonlijk met de opslag van sleedoorn. Wanneer de begrazingsdruk laag is, krijgen rozen de kans om zich te vestigen en te ontwikkelen. Nog later kiemen er eiken, die vervolgens uit kunnen groeien tot grote bomen.
De rozenstruwelen zijn ideaal voor de grauwe klauwieren. Er zitten er hier veel. Ze zijn gemakkelijk te zien omdat ze gewoonlijk boven in een rozenstruik op de uitkijk zitten. Prachtig, die asgrijze kopjes van de mannetjes.

Ondertussen stoomt de Elbe rustig aan ons voorbij. Het is een schril contrast met de rivieren in Nederland, die zeer druk bevaren worden met alle mogelijke boten en bootjes, en waar langs de oevers een en al bedrijvigheid heerst: (jacht)haventjes, pontjes, aanlegsteigers, sluizen, bruggen, grind- en zandzuigers, etc. etc. En hier, hier niets van dat al.

Alleen de traag stromende rivier en verder helemaal niets. Ik was dan ook zeer verbaasd om opeens een "pretpoeper" (er zijn twee soorten "poepers": de pleziervaart: de "pretpoepers" en de beroepsvaart: de 'broodpoepers") te zien langs komen. Onbegrijpelijk waar die vandaan kwam of naar toe ging.

Onderwijl blijft het vogelparadijs zich aan ons tonen. In de verte ontwaren we een zeearend, tegelijk met wouw en buizerd. Het verschil in grootte is indrukwekkend!!!
We hadden de zeearend al opgezet gezien in het informatiecentrum bij de VVV, maar een levend exemplaar is toch veel spannender om te zien.

Poel in uiterwaarden Kaltenhof

Ook de vegetatie herbergde hier weer mooie soorten. Marcel was verrukt over de vondst van genadekruid en kon uitleggen dat de naam ringelwikke is afgeleid van rammelwikke. En dan opeens was er grote opwinding in de groep. Als beginnend vogelaar heb ik het niet gehoord, waar moest ik ook op letten? Maar de echte kenners zijn ervan overtuigd; ze hebben hem gehoord, de sperwergrasmus. Niet gezien, maar het geluid was overtuigend genoeg. Hij zit er dus nog, dat kleine "musje" met die gele sperweroogjes en die dwarsgestreepte borst en buik. In de veldgids vogels van Europa (Tirion) staat een mooie foto. Het was weer een geweldige ochtend, waarin we opnieuw verschrikkelijk hebben genoten van de natuur. Wat kan die toch mooi en indrukwekkend ontroerend zijn.

Impressie Erica de Koning
Donderdag 27 mei 2004

Jawel met een volle minibus om 5.40 op weg naar het bosreservaat Prezetze. Een bijzonder bos met veel dood hout, oude Haagbeuken en afwisseling met naald- en loofhout.
Onderweg in de minibus twee reeën in het land en uitleg aan mij over de opvallend rechte dennen met roodachtige bast die we passeren en die ik herken uit de omgeving van Waren; vorig jaar met een KNNV reis naar Müritz.
Het zijn Pruisische dennen, kenmerk inderdaad roodachtig – (zeker als de zon er op schijnt) recht en met weinig dood hout langs de stam; kortom een kwaliteitskenmerk.

In het dorpje Grippel spreuken op de balken van de boerderijen.
Aangekomen in het bosreservaat uitleg: veel dood hout in het bos, waar veel onderzoek naar vogels en bos en insecten is gedaan. In enkele publicaties is hierover uitvoerige

documentatie. In het bos is veel variatie aan boomsoorten; de verschillen tussen Haagbeuk en Beuk zijn hier goed te onderscheiden.
De Haagbeuken in de schaduw, als vochtminnende loofhoutsoort en erg herkenbaar aan de onregelmatige stammen. Sommige delen van dit bosreservaat lijken op onze Limburgse haagbeukenbossen.
Begin vorige eeuw is er het voor het laatst in dit bos ingegrepen; het doel is om de processen in het bos te laten gaan.
De aanwezigheid van keileem zorgt voor een ondiepe waterbasis met een relatief rijke grond met veel water.
Er staan in diverse opstanden met Zomereik, Haagbeuk en Fijnspar, Weymouthdennen; dit is een vijf naaldige Amerikaanse den, waarvan de bosbouwers in het verleden hoge houtteeltkundige verwachtingen hadden. Het hout van deze den is te bros en erg zacht als het dood is en daardoor erg geliefd bij spechten. In dit bos verblijven ook boom- of steenmarter, op diverse plekken zien we uitwerpselen. Er worden veel vogelgeluiden gehoord; Grote lijster (zang hoger van toon), Zanglijster, Appelvinken op diverse plaatsen, Wielewalen en Glanskopmezen.
De mooie rechte stammen wijzen op heel goede grond. Zwarte nachtschade; deze is typisch voor dit soort bos. De Beuk en de Haagbeuk verjongen zich in het bos, maar de Zomereik niet. Dat maakt dat de Zomereik lieverlee verdwijnt, al kan dat proces honderden jaren duren. De Zomereik heeft behoefte aan licht, vooral na de kiemingsfase. De Haagbeuk zal altijd onder de Beuk blijven en nooit beeldbepalend worden.
Het Haagbeuken blad heeft diepe nerf – groeven en de vrucht is met vleugeltjes. Hij is geen Beuk, maar hoort meer bij de Hazelaar.
Zo krijgen we heel wat interessante uitleg. De Grote bonte specht heeft een nest verderop, getuige het gepiep van de jongen. Verder horen en zien we Zwarte spechten, Gekraagde roodstaart en Boomklever. En aan het eind van het bospad, bij het roggeveld is de Ortolaan te horen en te zien in een boom. Als toegift een zwijnenmoeder met acht jongen. Ze wilden net oversteken vanuit de bosrand het korenveld in. Moe springt over het watertje, tussen de roggehalmen en wacht tot ze haar kroost uitnodigt dit ook te doen. Een kostelijke waarneming!
Er blijken overigens nog meer wissels over het pad en de sloot te zijn. Lopend op het pad tussen akker en bos horen wij: Boomleeuwerikken en Grauwe vliegenvangers en zien we Dalkruid, Waterviolier en Egelboterbloem en een grote mierenhoop in een oude boomstam.
Dan gaan we weer het bos in en passeren daar de fraaie wilde zwijnen modderpoel.
Vlak bij de auto in de berm Breedbladige wespenorchis die nog niet in bloei is.
Om 8.30 schuiven we in Lindenhof aan het ontbijt dat na deze vroege nevelwandeling extra lekker smaakt.
Na het ontbijt vertrekken we naar Gartow waar de minibusjes afgetankt worden en koek en sap ingeslagen wordt en vervolgens gaan we naar Kaltenhof tegenover Dömitz. In de uiterwaarden zijn meidoornstruwelen aanwezig en in voorgaande jaren werden hier Sperwergrasmussen waargenomen. Omstreeks 10.30 uur arriveren we bij de doodlopende weg bij de voormalige grens.
Aan West-Duitse zijde is de brug met haar bogen in de uiterwaarden blijven staan. Aan de Oost-Duitse zijde werd alles weggehaald. Een surrealistisch plaatje die halve brug, eindigend in een open landschap.

Over de dijk gelopen, onder de nieuwe brug door, naar het uiterwaardenlandshap.
Uitleg over de Ringelwikke, waarvan het zaad in de peulen rammelt en lastig is in het graan; omdat de ranken aan het graan trekken en het graan daardoor slecht droogt. Ook vinden we hier Voederwikke.

We horen en zien Veldleeuweriken, Tuinfluiters, Zwartkoppen, Grasmussen, Geelgorzen, Nachtegalen, Groene spechten en Wielewalen.
We volgen de dode arm van de Elbe. Een prachtig grijsgroene Wegdistel groeit op de zomerkade.

Rivierduin uiterwaarden Kaltenhof

De sfeer is goed; schitterende brede uiterwaarden, mooie bomen en mooi licht, wisselend bewolkt en zon, temperatuur goed en af en toe spettert 't wat.
Uitleg over het streefbeeld van onze IJssel, met ook struweel van Meidoorn, Sleedoorn, Hondsroos, Zomereik in een agrarisch beheerd landschap. Deze wijze van beheer met extensieve begrazing laat in het voorjaar kan hier, vanwege de beschikbaarheid van veel landbouwgrond.

De struwelen in de uiterwaarden beschermen de jonge opslag en je ziet in zo'n struweel veel verscheidenheid.
De rivierduinen die hier nog intact zijn; het zijn in dit Midden Elbe gebied de laatste gave (grote) complexen. Het geeft een golvend glooiend landschap.

Biotoop van Sperwergrasmus

In dit type uiterwaarden staan veel soorten planten die niet tegen langdurige overstroming kunnen en vooral op de hogere droge delen groeien. Wij noemen dit stroomdalsoorten die in Nederland zeldzaam zijn. Meerdere paren Grauwe klauwieren verblijven hier; boven de Elbe foerageren zowel Zwarte- als Rode wouwen. Het onderscheid is goed te zien; de Rode wouw heeft een diep gevorkte staart, terwijl bij de Zwarte wouw de vork veel minder diep is. Aan de overzijde in de uiterwaarden van Dömitz bakkeleien twee Buizerds met een Zeearend, goed te onderscheiden door zijn grootte en trage vleugelslag. Kramsvogels zijn aanwezig in het eikenbos bij de brug.
Marcel kijkt in en langs het hek op een rivierduin en geeft uitleg over het effect van wel en niet begraasde graslanden. Bemesting door koeien geeft een andere biotoop en weer andere variatie dan onbegraasde delen. We zien nog net niet bloeiende Reigersbekken en in de slenken verdroogde Waterranonkel.
Plotseling horen we een ratel en een grasmusachtig gezang; het is de Sperwergrasmus die zich laat zien, aangezien tussen twee struwelen gependeld wordt.
Deze grasmussoort is bijzonder en het Elbegebied is het westelijke verspreidingsgebied van het broedgebied.
De Sperwergrasmus is een lastig waar te nemen soort die erg kort zijn territorium verdedigd en zich schuil houdt in de struwelen.
Na een terugwandeling door het eikenbos en over de dijk gaan we via de nieuwe brug naar Dömitz en vandaar in oostelijke richting naar de landduinen van Klein Schmölen bij Dömitz.
Omstreeks 14.00 uur arriveren we op de parkeerplaats onder aan de voet van de landduinen. Er moet eerst gelunched worden. Terwijl we na een regenbui lunchen kijken de paarden nieuwsgierig naar ons. Speciaal Siny krijgt hun belangstellig; dat is trouwens wederzijds. Ik noteer Grote Engelwortel. Het natuurpark waar de landduinen van Klein Schmölen zich bevinden heet Mecklenburgische Elbtal en ligt een paar km verwijderd van de Elbe. Ten gevolge van het meanderen van de Elbe was er de zandafzetting. Er zijn verschillende omstandigheden nodig die het stuiven mogelijk maken en dus is het vrij bijzonder deze vorming van rivierduinen, zover van de huidige loop van de Elbe. Naast de brede rivier en het meanderen geldt ook de voorwaarde dat de heersende windrichting zuidoost-noordwest moet zijn.
Bij Zwolle geldt de Vreugderijkerwaard als voorbeeld voor een fraai rivierduin langs de rivier. Hier zijn het windduinen nu veraf van de rivier.

Klein Schmölen: geologisch monument

Direct langs de rivier heb je oeverwallen die ontstaan zijn door opslibbing van grof zand. Vanmorgen bij Kaltenhof waren er de rivierduinen in de uiterwaarden. De landduinen van Klein Schmölen bestaan door de processen veroorzaakt door de wind uit fijner materiaal.
We zien Kleine plevieren die hier ongetwijfeld ergens broeden. In de paardenweitjes zien we een blauwe waas van massaal bloeiende Continentale Rivierduinviooltjes. In de voedselarme bermen groeien Knolboterbloemen, Akkerhoornbloem, Veldsla, Biggekruid, Stijf Vergeetmijnietje, Glanshaver (duidt op enige verrijking). Op de flanken van de landduinen zien we veel korstmossen en rendiermossen, Heidespurrie, Buntgras, Duinrietgras. Deze situatie duidt op ontkalkte binnenduinen.
We schrijven een Zilversneeuw op; na regen is het plantje groen en als ’ t droog is krult ’t blad om en is het grijs!

Marcel en John zijn lyrisch over dit gebied en niet weg te slaan. Volgens John is het zo een foto van Katwijk Binnen en zeer zeldzaam in Nederland. Echte ontkalkte duinen met zelfs Duinriet.
Ondertussen lopen we naar de top van het duin. Wat een uitzicht! De klim is beloond.
In de verte zien we meer dan 70 Kraanvogels foerageren in de weilanden. Vorig jaar was het hier volgens Adrie 28 graden en nu circa 10 graden en afgelopen nacht maar 2 graden Celsius.

Beneden is een eendenput goed in het landschap te zien. Tevens is aan de einder goed te zien hoe hoog de Höhbeck met de zendmasten is.
Beneden scharrelen andere reisgenoten; ze richten hun aandacht vooral op de planten.
Het landschap tussen de Elbe en Klein Shmölen is typisch Oost-Duits; grote vlakten die goed overzichtelijke zijn. Grote kavels die nu steeds intensiever geëxploiteerd worden.
Op de heuvel roepen enkele Raven achter ons in het Grove dennenbos. We horen verder Rietgors, Geelgors, Paapje, een baltsende Watersnip en Boomleeuwerikken die als vleermuizen vliegen en Groenlingen, Grote bonte spechten, Vinken en Putters.
Ruud arriveert ook nu op de top; heb je de Grauwe gors gehoord ?? Adrie oppert een korte briefing te houden over de waarnemingen.

Begraasd paardenweitje met Continentaal rivierduinvioolje (biotoop van Grauwe gors, Gele kwikstaart, Paapje en Grauwe klauwier)

Ruud hoort en ziet veel en creëert daarvoor zijn eigen ruimte om zich heen. Adrie had inderdaad de Grauwe gors gehoord, maar de vogel niet waargenomen en is met de groep meegelopen. Ruud bleef achter en zag de Grauwe gors achter het paardenschuurtje.
Weer beneden zien we schapenkeutels; hier wordt dus toch gegraasd met een schaapskudde. In de berm bloeit Engels gras.
Bij de minibusjes zijn we omstreeks 16.00 uur en de Grauwe gors laat zich nu wel waarnemen. De zon schijnt en af en toe is het bewolkt de wind is fris, maar het blijft droog. In de zon onze picknick met sap en Kuche.
Op de paaltjes van het paardenweitje zitten op een rij; Grauwe klauwier, Gele kwikstaart, Paapje en Grauwe gors. Bij de schuur staan twee Trabantjes in de wei en een boerin komt de koeien water brengen in een Trabant; ze zijn er dus nog.
Op het dak van een naburig huis is een Zwarte roodstaart prachtig en lang te zien op het puntje van het dak.
Via het pontveer weer terug om 17.30 uur; maar Marcel en John hadden nog iets uit te zoeken onderweg. Het ging om een Luzerne, maar het was een Legumirosae achtige. Een vlinderbloemig gewas en John won.

Sfeerbeelden van Klein Schmölen bij Dömitz

Aan tafel een rondje: over een ieders mooiste moment van deze dag!

- Siny: de Gele kwik en de Grauwe klauwier en het Paapje op de paaltjes bij de paarden, bij elkaar;
- Marcel: de Zeearend;
- Ruud S: de Ortolaan, Boomleeuwerik en Zeearend;
- Jan: de zwijnenfamilie;
- Johan: de Zeearend;
- John: a. de totale verwondering, 't uitzicht op de top van het landduin over het Elbedal;
- b. het stukje rivierduin wat zo over te zetten is op achter Katwijk aan Zee;
- c. zijn "Trofee" zoiets moet je tegenkomen;
- Cees: de Zeearend;
- Atie: de zwijnenfamilie;
- Adrie: de Ortolaan en alle Paapjes bij de paarden en Klein Schmölen 's binnenduin.
- Mies: het ochtend struinen in de uiterwaarden; de weidsheid;
- Jo: het wandelen door het rivierbos s' ochtends;
- Johan: veranderingen in het rivierengebied aan de westzijde van de brug en de "pioniertjes" van Klein Schmölen;
- Liesbeth: het uitzicht vanaf het hoge stuifduin over de Elbe-landen;
- Petra: het Genadekruid onder aan de oever van de Elbe;
- Erica: het totaal van deze dag, in zijn variatie en de " Staatsbos-kennis/visie" als toevoeging.

Als slot aan tafel; een dankwoordje van Liesbeth aan de beide gidsen. En een fles wijn voor hen om thuis na te kunnen genieten.
Adrie de " beroepshoeder", Marcel een soort "prikkebeen". Hoe typeer je kort en geestig een gids!
De voorbereiding van deze week is zeer grondig gebeurd. Adrie en Marcel vulden elkaar mooi aan. Zij zorgden voor veel waarnemingen, zeker ook deze dag. Adrie memoreert ook het groeiende enthousiasme voor het landschappelijke aspect. Een reünie eventueel oktober aanstaande.

Tot slot van deze dag om 20.00 uur nog een wandeling vanuit Lindenhof.
Een mooie bijna windstille zonnige avond. De Meidoorn is ondertussen vrijwel uitgebloeid; de Gelderse roos begint met de bloei; de nevel komt op het land flink op.
Twee Vinken communiceren op hun speciale manier met elkaar; een Tuinfluiter laat zich ook horen.

In de grote schuur van de NABU laat Adrie ons de IJsvogelnestkast en de Kerkuilkast zien. Een doosje met braakballen is aanwezig en ook nestvlotjes voor Zwarte sterns. De nestkastjes in het bos zijn met een roostertje beschermd tegen onder andere Boommarters. Op een paaltje langs de weg zingt een Sprinkhaanrietzanger (Ruud S. noteert er deze avond zes). Bijna vastgeplakt, zo dichtbij mogen we kijken.
Hongaarse raket in de berm; vliegende Kranen in de lucht en Slangekruid bijna in de bloei. Middelste Teunisbloem, Sophiakruid (heeft heel fijntjes blad), Gewone Raket, en Look zonder Look. Ze zijn alle drie Crusiferen.
Stijve Steenraket en Barbarakruid. Door 't dorp naar Lindenhof; langs de boerderij met de Spreeuwenkolonie en de Gierzwaluwen.
Om 22.00 terug " de liefhebbers gaan nog wat drinken'.
Wat een dag!

Erica heeft de sfeer op een excellente wijze verwoord, dit geldt ook overigens voor de overige scribenten die een bijdrage voor dit reisverslag hebben geleverd. Klein schmölen is een geologisch monument dat voor ons oorspronkelijk niet zo'n hoge aantrekkingskracht had, in verband met het toeristisch karakter. Dit vermoeden was gebaseerd op de informatie op de websites en brochures die via de " Kurverwaltung" verkregen waren. Enigszins gehinderd door deze voorkennis hebben wij in 1998 de landduinen voor het eerst bezocht en werden bevangen door de stilte en de uitzichten die ons werden geboden door de 30 meter hoge duinen. Deze bevangenheid is na zes jaar bezoek aan dit uitzonderlijke gebied nog steeds niet afgenomen. Het heeft zeker te maken met de rust op de top van het duin en de weidsheid die het voormalige Oost-Duitslandse cultuurland uitstraalt. Niet alleen de weidsheid en de bevangenheid van de stilte zijn debet aan het gevoel van gelukzaligheid om hier te mogen zijn. De soortenrijkdom (biodiversiteit) is hier enorm en zowel vogelaars als floristen komen hier aan hun trekken. Tijdens deze KNNV reis zaten we met een groepje op het topje van het duin te filosoferen over de landbouwkundige ontwikkelingen in het Duitse landschap, terwijl op dezelfde hoogte achter ons Raven hun doordringende korrp, korrp,korrp lieten horen en boven de ruige graslanden op ooghoogte Watersnippen baltsvluchten uitvoerden en om ons heen Boomleeuwerikken hun zoveelste territorium afbakenden. Dertig meter onder ons determineerden onze floristen zeggen en grassen en kwamen terug met veel waarnemingen en het enthousiasme was sprekend voor de impressies die dit gebied oplevert. Ruud komt dan " En passant" een breefing doen over hetgeen hij allemaal heeft waargenomen!
Dan is het echt; ***" wat een dag"*** *zoals Erica haar dagimpressie afsluit.*

Nemitzerheide
Schaapskooi en herderin

Kraanvogelbescherming in Duitsland
Sinds de zeventiger jaren bedrijven NABU en WWF Duitsland een eigen kraanvogelbeschermingsproject in Niedersachsen, Sachsen Anhalt, Brandenburg en Mecklenburg-Vorpommern. In het voormalige Oost-Duitsland bekommerden zich de leden van "Arbeitskreisse zum Schutz vom Aussterben bedrohter Tierarten in de DDR ", vele tientallen jaren om de bescherming van Kraanvogels. Na de hereniging zijn de beschermingsgroepen samen gaan werken via de werkgemeenschap "Kranichschutz Deutschland".
Het doel van deze werkgemeenschap is naast de officiële bescherming van Kraanvogels ook te beijveren dat broedbiotopen en storingsvrije pleister- en rustplaatsen in de Bondesrepubliek Duitsland behouden blijven en een bijdrage geleverd wordt voor de internationale kraanvogelbescherming.
Inmiddels is de broedpopulatie weer gestegen tot circa 3000 paren, waarvan de deelstaat Mecklenburg-Vorpommern de koploper is en de deelstaat Brandenburg goede tweede is met circa 1000 broedparen.

Witte ooievaars
Ieder jaar bezoeken wij Wahrenberg dat met 14 of 15 bewoonde ooievaarsnesten gezegend is en dit kleine dorpje is door de uiver op de kaart gezet. Hoewel wij natuurlijk graag Zwarte ooievaars waarnemen en dat in 2004 in tegenstelling tot andere jaren niet lukte, zijn de Witte ooievaars toch ook de moeite waard. Alleen alle inspanningen die de bewoners van Wahrenberg zich getroosten om Ooievaars in het dorp te krijgen, dwingt respect af.
In het aan de overzijde van de Elbe gelegen Rühstädt in de deelstaat Brandenburg zijn zelfs 40 bewoonde ooievaarsnesten geen uitzondering. In Wahrenberg wordt gefluisterd dat daar de Ooivaars bijgevoerd worden in het belang van uivertoerisme.
Ooievaars hebben vochtige verlandingsgebieden, plassen en sloten en vochtige extensief beheerde graslanden nodig om voldoende voedsel te kunnen verzamelen. Eén paar Ooievaars moet dagelijks bijna 4 kg aan kleine zoogdieren, kikkers, vissen, insecten, slakken en regenwormen verschalken om zichzelf en de jongen te kunnen onderhouden. Ooievaarsnesten zien we vrijwel in ieder dorp of gehucht langs de Elbe. Veel horsten zijn erg oud en hebben menigmaal een broedtraditie van meerdere honderden jaren.
Er worden veel inspanningen gepleegd om gronden te verwerven en als natuurreservaat te beheren. De Ooievaar profiteert net zoals in Nederland van al deze inspanningen.
De stelling: *Wie Ooievaars houdt, moet ook voor de kikkers zorgen* is zeer toepasselijk.
Het aantal broedparen in het Biosphärenreservat Flusslandschaft ElbeBrandenburg (oppervlakte 53.333 ha) bedroeg in 2000 104 paren, waarvan er 88 paren jongen grootbrachten en in 2001 broeden 101 paar en in 2002 97 paar. Dit leidt in deze jaren tot een broeddichtheid van respectievelijk 18,9 en 18,2 broedparen in 100 km2.

Overige bijzonderheden avifauna (selectie)

Roerdomp - Rohrdommel
Van het Rambower Moor is bekend dat zowel in 2001 en 2002 vier roepende mannetjes aanwezig waren. Vrijwel ieder jaar zien of horen wij ook Roerdompen in het Rambower Moor, zo ook in 2004, waar wij opvliegende ex. waarnamen in het oostelijk gedeelte van het Moor.

Ooievaar – Weisstorch
Iedere excursie werden Ooievaars waargenomen. In ieder dorp of gehucht broeden wel één of meerdere paren Ooievaars met Wahrenberg als koploper waar in 2004 14 paar uivers een nest bezetten.

Visarend – Fischadler
Vijf maal werd een Visarend tijdens de excursies waargenomen in zeer uiteenlopende gebieden. Volgens het Artenreport – Kartierung und Monitoring im Biosphärenreservat Flusslandschaft Elbe-Brandenburg broeden vrijwel jaarlijks twee paren in het Elbeflusslandschaft aan de overzijde van de Elbe.

Zeearend - Seeadler
In het Biosphärenreservat Flusslandschaft ElbeBrandenburg broedde zowel in 1999 als in 2000 1 paar Zeearenden. Opvallend is dat wij in 2004 weinig waarnemingen hebben van Zeearenden, terwijl in voorgaande jaren iedere dag Zeearenden werden waargenomen. In voorgaande jaren zagen wij Zeearenden bij Dömitz, in het Rambower Moor en ook in Pevestorf. Tijdens deze vogelreis zagen wij slechts één adulte Zeearend in de uiterwaarden ten westen van Dömitz. In Wahrenberg, waar wij op woensdagmiddag een bezoek brachten, vertelde een boerin ons, dat tussen het Elbholz en Schnackenburg een Zeearend verstoord is door vogelfotografen. Of dit verhaal klopt, kunnen wij niet nagaan; het is wel opvallend dat wij in 2004 geen Zeearenden hebben gezien in de omgeving van het Elbholz. Donderdagmorgen zag Wolf Schmidtke een Zeearend in Die Seegeniederung rustend in een Zomereik.

Kraanvogel - Kranich
In het Biosphärenreservat broeden jaarlijks meer dan 30 paar. Tijdens de doortrek in november worden doorgaans 2500 tot 3000 ex. geteld.
In de Pevestorfer Wiesen zagen wij iedere dag een paar met een klein jong dat foerageerde in een gemaaid grasland. Ook in voorgaande jaren zagen wij in dit gedeelte van de Wiesen Kraanvogels met jongen. Tijdens de excursies worden meerdere groepen waargenomen, uiteenlopend van 2 tot 8 ex. in de directe omgeving van het Elbholz tot 60 ex. in het Rambower moor en 40 ex. in de Lenzenwische. Het aantal overzomeraars en broedparen neemt nog steeds toe.

Kleine plevier – Flussregenpfeifer
Op vier verschillende locaties werden Kleine plevieren genoteerd. Gelet op de datumgrenzen voor het vaststellen van broedverdachte paren lijkt het niet onwaarschijnlijk dat het territoriumhoudende paren betrof.

Oeverloper – Uferschnepfer
Oeverlopers zijn tijdens de broedtijd zeer geheimzinnig en trekken zich terug in zachthoutooibossen om te broeden. In het Artenreport wordt melding gedaan van een mogelijk broedverdacht paar ter hoogte van het veer Pevestorf-Lenzen.

Dit is interessant aangezien wij ieder jaar Oeverlopers in de broedtijd waarnemen ter hoogte van de veerstoep bij Pevestorf. Ook dit jaar zagen wij Oeverlopers bij de veerstoep. De omgeving van de veerstoep is vanuit meerdere opzichten interessant; hardhoutooibos met eeuwenoude Zomereiken en Iepen op de oeverwal en zachthoutooibos langs de rivier.
Op vijf verschillende plaatsen zagen wij in 2004 Oeverlopers op locaties die voldoen aan de beschrijving van het broedbiotoop.

Gierzwaluw – Mauersegler

Gierzwaluwen zien wij vrijwel tijdens iedere excursie, dus op zich niet zo buitengewoon, maar wel de kolonie in Pevestorf onder de daklijst van een boerderij. Onder de daklijsten broeden circa zes paar Gierzwaluwen en enkele tientallen Spreeuwen.

IJsvogel – Eisvogel

Hoewel het een zachte winter is geweest, zagen wij opvallend weinig IJsvogels. Alleen in de Alanden zagen wij een IJsvogel ter hoogte van de Aland. Bij het afgravinkje aan de noordzijde van het dorp konden wij alleen vaststellen dat de nestholten in vergelijking met voorgaande jaren niet bezet waren.

Draaihals – Wendehals

Draaihalzen zijn soms in biotopen waar je ze niet verwacht. Tijdens de nevelexcursie op woensdagmorgen hoorden wij 2 ex. in het jonge Grovedennen bos achter het heidestruweel in het verlengde van het bospad vanaf Brünkendorf. Ogenschijnlijk een biotoop waarvan je op het eerste gezicht geen Draaihalzen verwacht. Gelet op de datumgrens voor het vaststellen van territoria kan deze waarneming gebaseerd zijn op ex. die nog op zoek zijn naar een geschikte broedlocatie.

Middelste bonte specht – Mittelspecht

Eind mei is in feite te laat om de Middelste bonte specht waar te nemen, aangezien deze spechtensoort dan erg stil is. Hoewel in het Elbholz > dan 20 territoria zijn, hoorden wij alleen op maandagmiddag éénmaal de roep van deze specht.

Oeverzwaluw – Uferschwalbe

De Oeverzwaluw is een soort die sterk is aangewezen op menselijke activiteiten, aangezien de natuurlijke biotopen langs de rivieren “versteend” zijn en de Oeverzwaluw thans aangewezen is op zand- en kleigaten met rechte wanden. In Vietze ligt zo’n ontkleiingsproject, waar wij tijdens de maandagavondexcursie circa 100 bewoonde nestplaatsen telden.

Grauwe klauwier – Neuntöter

De Grauwe klauwier is een geliefde soort om te spotten, omdat deze soort in Nederland uiterst zeldzaam is. In vrijwel alle gebieden waar wij vertoefden konden wij Grauwe klauwieren noteren. In de Pevestorfer wiesen noteerden wij aan het eind van het pad naar de Elbedijk 3 paren in de ruige graslanden met struwelen bestaande uit Sleedoorn, Eénstijlige meidoorn en veel rozen.
In Aus der Vogelwelt des Hannoverschen Wendlandes is een hoofdstuk gewijd aan de Grauwe Klauwier, dat bijzonder interessante informatie verschaft. Tijdens onze excursies zien wij slechts een fractie van de werkelijke aantallen Grauwe klauwieren. Illustratief zijn de aantallen volgens der Vogelwelt voor de Pevestorfer wiesen; een gemiddelde van 16 paar gedurende de periode 1996 tot en met 2000. Wij noteren gedurende de excursies in de Pevestorfer wiesen circa 10 paar (Pevestorfer wiesen en omgeving Elbholz), wat voor Nederlandse begrippen al geweldig is.

Sprinkhaanrietzanger – Feldschwirl
Het aantal Sprinkhaanrietzangers dat wij noteerden was indrukwekkend; aan de noordzijde van het pad naar het Elbholz noteerden wij drie ex en tijdens de excursie op donderdagavond namen wij zes ex. waar aan de zuidzijde van het pad. Tijdens deze excursie waren enkele Sprinkhaanrietzangers op enkele meters te benaderen langs het pad dat evenwijdig aan het Elbholz loopt.
Sperwergrasmus - Sperbergrasmücke
Deze grasmussoort is erg lastig om waar te nemen; in het reisverslag van 2002 heeft Kees Roselaar aan deze soort veel aandacht besteed. In dat jaar hebben wij veel waarnemingen verricht van de Sperwergrasmus. In 2003 hebben wij ook op meerdere locaties Sperwergrasmussen waargenomen. In 2004 slechts op één locatie in de uiterwaarden bij Kaltenhof. Of de lage temperaturen debet waren aan de lage waarneemfrequentie is niet duidelijk. In het Artenreport wordt voor het Biosphärenreservat gemeld dat op zes locaties in 1999 13 territoria zijn vastgesteld. In 2000 wordt maar van twee locaties 3 territoria opgegeven. Dit betekent dat de kartering van deze grasmussoort verre van volledig is en dat het vaststellen van deze soort veel inspanningen vergt.
Vuurgoudhaantje – Sommergoldhänchen
Vuurgoudhaantjes worden genoteerd tijdens de excursies waar gemengde bossen aanwezig zijn. Vooral langs de rand van de Höhbeck richting de veerweg en in het Elbholz noteren wij altijd meerdere zingende ex. Tijdens de excursie op donderdagmorgen in de Prezetzer landwehr noteerden wij langs het hoofdpad naar de roggeakkes vier zingende ex.
Paapje – Braunkehlchen
Paapjes hebben hun territorium in extensief beheerde graslanden van enige omvang. In de Pevestorfer Wiesen nemen wij altijd meerdere paren waar; de kroon spande toch wel de extensief beheerde graslanden aan de voet van de landduinen van Klein Schmölen, waar wij zes zingende mannetjes noteerden.
Grauwe gors – Grauammer
Volgens de diverse avifauna's en Artenreports moeten op diverse locaties nog Grauwe gorzen te zien zijn. Wij noteerden alleen ter hoogte van de parkeerplaats bij Klein Schmölen te Dömitz een zingend ex. in een paardenweitje.

Amfibieën
In de Pevestorfer Wiesen liggen op diverse locaties waterplassen met rietoevers en op de flank van de Höhbeck elzensingels. Een aantal plassen zijn in het verleden gegraven voor de aanleg van de Elbedijk. Langs de weg naar het veer Pevestorf/Lenzen ligt een uitloper van de Höhbeck die gevoed wordt met lokaal kwelwater. Deze zone is vrij vochtig en herbergt veel biotopen voor diverse soorten amfibieën. Deze zone loopt vanaf de veerweg tot aan het einde van de bebouwing ter hoogte van Voelkel.
In de Wiesen zelf zijn uitgegraven laagten, waar specie is gewonnen voor de aanleg van de dijk; in deze laagten treedt binnendijkse kwel op tijdens hoogwaterperioden op de Elbe. Deze poelen en laagten zijn bijzonder belangrijk tijdens de paartijd van amfibieën, omdat tijdens de paartijd water aanwezig is, zodat eiafzetting plaats kan vinden en gedurende de zomer droogval plaatsvindt, zodat in deze wateren geen vissen verblijven.

Veel vissoorten eten larven van amfibieën; de voortplanting van bedreigde amfibiesoorten is dus niet gebaat bij de aanwezigheid van vissen in voortplantingsbiotopen. Jaarlijks nemen wij hier veel amfibieën waar, afhankelijk van de temperatuur en zonneschijn.
In 2003 toen wij met de KNNV afdeling Epe en Heerde in Pevestorf waren, hebben we erg veel Boomkikkers en Roodbuikvuurpadden gehoord, in tegenstelling tot ons verblijf in 2004 met een temperatuursverschil van circa 10 graden en veel minder uren zon. Hoewel we Boomkikker, Roodbuikvuurpad, Heidekikker, Groene kikker, Bruine kikker, Gewone pad en Knoflookpad in ons veldboekje genoteerd hebben, waren de aantallen Boomkikkers die s' nachts actief waren ten opzichte van 2003 erg weinig. Dit geldt ook voor de Roodbuikvuurpadden die hun geoenk minder lieten horen door de lagere temperaturen.
In 2002 was het echt warm en zagen wij in de uiterwaarden van Kaltenhof overdag Boomkikkers op de bladeren van Frambozen. In 2004 hebben we op dezelfde locatie overdag geen Boomkikkers waargenomen, aangezien de temperatuur veel lager was en af en toe een buitje uit het zwerk neerdaalde.
Opvallend was dat bij aankomst op zondagmiddag 23 mei, toen we ons klaarmaakten voor een eerste wandeling in de Pevestorfer Wiesen een hoog piepend geluid bij de ingang van Lindenhof onze aandacht trok. Het piepende geluid bleek een Knoflookpad te zijn die in de tuin bij de ingang verbleef. Het is bekend dat Knoflookpadden hoge piepgeluiden produceren wanneer ze in nood verkeren. Ook in 2002 hebben enkele deelnemers van de reis Knoflookpadden waargenomen op het erf van Lindenhof und Lindenkrug, zodat het ons bekend was dat er Knoflookpadden in de Pevestorfer Wiesen aanwezig zijn. Evenals vorige jaren hebben we vooral in het Elbholz en op de Elbedijk meerdere keren Heikikkers waargenomen, waarvan sommige met de karakteristieke blauwe verkleuring die in de paartijd kenmerkend is voor deze kikkersoort. Door veranderde hormoonspiegels kan er lucht onder de huid komen en dit zorgt voor de intense blauwverkleuring. De Heidekikker is van de Bruine kikker te onderscheiden vanwege de spitse snuit en natuurlijk door de grotere graafknobbel.
Alle amfibiesoorten zijn zwaar beschermd en Heikikker, Boomkikker en Knoflookpad vallen onder de beschermende werking van de Europese Habitatrichtlijn de Conventie van Bern. Dit betekent dat in de gebieden waar deze soorten strikt beschermd zijn geen handelingen verricht mogen worden die de populatie van de soort bedreigen.
Voor de gebieden die zijn aangewezen in het kader van de Europese Habitatrichtlijn moeten de lidstaten drie jaar na aanwijzing een beheersplan opstellen waarin is opgenomen op welke wijze de biotopen waar de beschermde soorten voorkomen instand gehouden en beheerd worden.
Een gedeelte van de Pevestorfer Wiesen is beschermd gebied in het kader van de Habitatrichtlijn.

Roodbuikvuurpadden
Onze Unken zijn uitgesproken bewoners van natte laagten in graslanden en plassen die permanent water bevatten. Wanneer plassen uitdrogen trekken de Unken zich terug in de modder of lemige bodem en worden nachtactief. Ook trekken de Unken zich overdag terug in muizenholen. Normaliter zijn de Unken dag- en nachtactief, waarbij ze zich zelden op het droge land begeven en bij gevaar kruipen ze in de modder van de plassen.

In tegenstelling tot hun aquatische levenswijze overwinteren Roodbuikvuurpadden niet in de modder van hun voorjaars- en zomerbiotoop, maar op het land in de grond.
In de omgeving van Pevestorf en in de Alanden nemen wij ieder jaar Roodbuikvuurpadden waar, waarvan acte, omdat deze soort hier aan de westgrens van zijn verspreidingsgebied voorkomt en de laatste decennia veel biotopen verloren zijn gegaan.

De bescherming van amfibieën gaat net zoals in Nederland gepaard met ingrepen in de infrastructuur die het gevolg zijn van versnippering van leefgebieden door de aanleg van wegen, woonwijken en industrieterreinen. Zo zijn in 2001 in Dömitz tunnels van 550 meter aangelegd om alle amfibiesoorten te laten uitwisselen tussen de Elbeuiterwaarden en het binnendijks gebied. Amfibieën verblijven gedurende de voortplantingsperiode voor het merendeel in de uiterwaarden en gedurende de winterperiode in het binnendijks gebied. Door de verbetering van de Bundesstrasse dreigden de verbindingswegen van amfibieën verstoord te worden. In dit gebied gaat het maar liefst om circa 8000 ex. van negen soorten amfibieën.
Het is een voorbeeld dat op het niveau van soorten naast de bescherming en ontwikkeling van nieuwe biotopen ook veel aandacht aan ontsnippering wordt besteed in het Biosphärenreservat Elbtalaue.

Insecten
Het hoofdstuk insecten is in dit verslag vrij kort, aangezien wij geen deskundigen op het gebied van de entomologie in ons midden hadden, in tegenstelling tot de reisgroep van 2002. Voor het eerst sinds 1999 was de periode eind mei in Pevestorf niet echt warm en ook in Nederland waren op dat moment nog weinig vlinders waargenomen.
Op sommige plaatsen zoals bij de landduinen van Klein Schmölen zagen wij Landkaartjes en in het Rambower moor een Zilveren maan. De waardplanten zijn Moerasviooltje, Duinviooltje en Hondsviooltje. Koolwitjes werden iedere dag waargenomen en op de Elbedijk, die gedurende het voorjaar door een ingerasterde schaapskudde kort gegraasd was, Vuurvlindertjes. De Hoornaars waren iedere excursie present en kondigden hun aanwezigheid luid zoemend aan. Aan de rand van het Elbholz vonden wij in één van de oude eiken een nest van een Hoornaar.
Ongetwijfeld waren de bomen met de gangen van de Heldbock het meest spectaculair. De Heldbock heeft een levenscyclus die te vergelijken is met dat van het Vliegend hert en het larvale stadium varieert tussen 3 en 5 jaar. De gangen die de larven van dit reuzeninsect in eiken maakt, is ronduit indrukwekkend. Het Elbholz is in Nieder Sachsen één van de laatste locaties waar de Heldbock voorkomt.

Visotter
Visotters zijn moeilijk waar te nemen; veelal wordt de aanwezigheid vastgesteld door het vinden van uitwerpselen of restanten van vis en doodgereden ex.. Hoewel in meerdere excursiegebieden die wij bezoeken Visotters verblijven is het ons nog niet gelukt een ex. waar te nemen. Zowel in het Rambower Moor als in Gartow in de oostelijke uitloper van Die Seege verblijven Visotters. Methodische bestandskarteringen zijn uitermate moeilijk om uit te voeren. Het aantal vondsten van uitwerpselen en toevalswaarnemingen is de laatste jaren toegenomen, wat erop duidt dat het verspreidingsgebied van de Visotter

toeneemt. Deze tendens is zowel in Brandenburg als in Niedersachsen vastgesteld. En hiermee volgt de Visotter de opmars van de Bever waarvan de populatie in beide deelstaten nog steeds toeneemt.

Reisverslag Pevestorf e.o. 2004

Anton Koot

Van 12 juni tot en met 23 juni 2004 zijn we met de auto met fietsen naar Pevestorf geweest. We hebben bij de Lindenhof gelogeerd en van daaruit de (verre) omgeving verkend per fiets en soms per auto.

Onderstaand in het kort de dagbesteding en summier de belangrijkste waarnemingen.

Dag en doel	**Beschrijving**	**Waarnemingen**
12 juni Wesepe ⇒ Soltau	Met de auto de kortste weg; voor Hamburg richting Hannover; afslag Soltau aan de rand van de grote Lüneburgerheide.	-
13 juni Soltau ⇒ Pevestorf	Met de auto verder naar Pevestorf; inkwartieren in pension Lindenhof en met de fiets een rondje Pevestorfer Wiesen.	- Visarend in boom Restorfer See; - In de PW o.a.: grauwe klauwier, ijsvogel, paapje, roodborsttapuit, rode wouw, kraanvogel, (witte) ooievaar, gele kwikstaart, wielewaal, nachtegaal, snor, roodbuikvuurpad.
14 juni Pevestorf ⇒ Flüssroute (noordelijke Elbedijk)	Met de fiets rondje Elbe; 's avonds rondje Funkstelle.	- Zwarte wouw, veldleeuwerik, kleine plevier, slechtvalk, europese kanarie.
15 juni rondje Nemitz en Prezetzer Landwehr	Wandelen rondom Nemitz en door Landwehr (veel wind….).	- Boomklever, groenling, grauwe klauwier, steenmarter(†), grote lijster.
16 juni Geestroute en Rambower moor	Met de fiets de Geestroute en naar het Rambower Moor (koud en veel wind).	- Dodaars, grauwe gors (Leuengarten), zeearend, roerdomp, bruine kiekendief, boomvalk, waterhoen.
17 juni Pevestorf ⇒ Lüchow	Met de auto naar Lüchow en de Rundling dörfer; regen en onweer.	- Witte ooievaar, europese kanarie, geelgors, grauwe vliegenvanger (Schreyahn), ortolaan (badderend in een plas Püggen).
18 juni Pevestorf	Met de auto naar Govelin	- Geelgors, boomleeuwerik,

⇒ Govelin	(landschaps/akker-reservaat ten westen van Hitzacker).	ortolaan (zingend), roggelelie (zie www.lilienpfad.de), ransuil.
19 juni Pevestorf ⇒ Schnackenburg	Met de fiets rondje Schnackenburg, Stresow, Gartow.	- Zwarte ooievaar, grote karekiet (Alanden), wasbeer (1 adult en 2 juv.; na afloop alleen nog adult over).
20 juni rustdag	Rondje Elbholz.	- Tenminste 2 paar kraanvogel (zonder jongen).
21 juni Pevestorf ⇒ Lüchow ⇒ 'grensgebied' Volzendorf-Mechau	Met de auto via Lüchow naar het oude 'grensgebied' tussen Volzendorf en Mechau; daar wandelen.	- Boomkikkers, tenminste 4 paar kraanvogel, grauwe kiekendief, wielewaal, kerkuil, bosrietzanger.
22 juni Pevestorf ⇒ Müggendorf	Met de fiets de noordelijke Elbedijk richting oost (eindelijk mooi weer).	- Patrijs, kwartel, scholekster, zwarte stern, blauwe kiekendief, oeverzwaluw (> 50 holen in zanddepot), vos (temidden van veel grauwe ganzen in Cumlosen), wasbeer (in Elbholz, 2 juv; kreeg ze net niet te pakken)
13 – 22 juni omgeving Pevestorf	Veel eiken waren (ernstig) aangetast door processierupsen; vooral in Müggendorf waren bijna alle eiken kaal en liepen hele colonnes rupsen over de wegen en paden.	- Veel waarnemingen zijn al in de reisverslagen KNNV genoemd en hier niet opnieuw bevestigd; inschatting is dat in totaal ca. 15 paar Kraanvogels gezien zijn.

PLANTENLIJST ELBE

KNNV afd. Epe/Heerde MEI 2002

KNNV/IVN struungroep SEPTEMBER 2004

NAAM		**MEI 2002**					**SEP 2004**			
		27	28	29	30	31	9	10	11	12
Absintalsem	Artemisia absinthium	X	X							
Adelaarsvaren	Pteridium aquilinum		X							
Agrimonie	Agrimonia spec.					X		X		
Akkerdistel	Circium arvense				X		X			

Akkerereprijs	Veronica agrestis	X								
Akkerhoornbloem	Cerastium arvense	X	X		X	X				
Akkerkers	Rorippa sylvestris					X	X	X		
Akkervioolтje	Viola arvensis	X								
Akkerwinde	Convolvulus arvensis	X	X				X			
Amandelwilg	Salix triandra					X				
Asperge	Asparagus officinalis		X				X			
Avondkoekoeksbloem	Silene latifolia						X			
Barbarakruid	Barbarea vulgaris					X				
Beemdkroon	Knautia arvensis		X		X					
Bermzegge	Carex spicata					X				
Beuk	Fagus sylvatica	X								
Bieslook	Allium schoenoprasum					X				
Biezenknoppen	Juncus conglomeratus			X						
Biggekruid	Hypochaeris radicata	X	X							
Bitterzoet	Solanum dulcamara					X				
Blaartrekkende boterbloem	Ranunculus sceleratus				X					
Blauw glidkruid	Scutellaria galericulata					X				
Bleeksporige bosviooltje	Viola riviniana		X							
Bleke morgenster	Tragopogon dubium	X								
Bloedzuring	Rumex sanguineus	X								
Boerenwormkruid	Tanacetum vulgare	X				X	X			
Bosaardbei	Fragaria vesca					X				
Bosandoorn	Stachys sylvatica					X	X			
Bosanemoon	Anemone nemorosa		X							
Bosbies	Scirpus sylvaticus		X							
Bosereprijs	Veronica montana					X				
Boshavikskruid	Hieracium sabaudum		X							
Boskortsteel	Brachypodium sylvaticum	X								
Boskruiskruid	Senecio sylvaticus		X							
Boslathyrus	Lathyrus sylvestris									
Boswederik	Lysimachia nemorum					X				
Boswilg	Salix caprea					X				
Boszegge	Carex sylvatica	X								
Brede stekelvaren	Dryopteris dilatata		X							
Brede wespenorchis	Epipactis helleborine					X				
Brem	Cytisus scoparius		X				X			
Brunel	Prunella vulgaris	X					X			
Buntgras	Corynephorus canescens				X	X	X			
Cichorei	Cichorium intybus				X		X			
Cipreswolfsmelk	Euphorbia cyparissias		X		X					
Dagkoekoeksbloem	Silene dioica				X	X				
Dalkruid	Maianthemum bifolium					X				
Dauwbraam	Rubus caesius						X			
Dolle kervel	Chaerophyllum temulum	X			X					
Dotterbloem	Caltha palustris					X				
Driekleurig viooltje	Viola tricolor				X	X	X			
Duinriet	Calamagrostis epigejos		X				X			

Duinviooltje	Viola curtisii								X	
Dwergviltkruid	Filago minima				X			X		
Echte guldenroede	Solidago virgaurea				X			X		
Echte koekoeksbloem	Lychnis flos-cuculi						X			
Eenarig wollegras	Eriophorum vaginatum			X						
Eenbloemig parelgras	Melica uniflora	X								
Eenjarige bijvoet	Artemisia annua							X	X	
Eenjarige hardbloem	Scleranthus annuus		X			X			X	
Eenstijlige meidoorn	Crataegus monogyna				X					
Egelboterbloem	Ranunculus flammula				X	X				
Elzenzegge	Carex elongata					X				
Engels gras	Armeria spec.				X	X	X		X	
Engels raaigras	Lolium perenne	X	X			X				
Engelse alant	Inula Britannica				X		X	X	X	
Esparcette	Onobrychis viciifolia							X		
Fioringras	Agrostis stolonifera	X				X				
Framboos	Rubus idaecus		X							
Geel nagelkruid	Geum urbanum	X	X		X	X	X			
Geel walstro	Galium verum	X	X	X	X	X	X			
Geknikte vossenstaart	Alopecurus geniculatus	X								
Gelderse roos	Viburnum opulus	X								
Gele lis	Iris pseudacorus				X	X				
Gele plomp	Nuphar luteum					X				
Gele waterkers	Rorippa amphibia			X	X	X				
Genadekruid	Gratiola officinalis				X					
Geoorde wilg	Salix aurita					X				
Gestreepte klaver	Trifolium striatum				X					
Gestreepte witbol	Holcus lanatus	X								
Gevinde kortsteel	Brachypodium pinnatum				X					
Gewone esdoorn	Acer pseudoplatanus	X								
Gewone raket	Sisymbrium officinale				X					
Gewone rolklaver	Lotus corniculatus	X								
Gewone spurrie	Spergula arvensis				X					
Gewone steenraket	Erysimum cheiranthoides				X					
Gewone veldsla	Valerianaceae locusta	X								
Gewoon reukgras	Anthoxanthum odoratum	X	X							
Gierstgras	Milium effusum					X				
Glad walstro	Galium mollugo		X		X					
Glanshaver	Arrhenatherum elatius	X	X			X				
Grasmuur	Stellaria graminea				X					
Grauwe wilg	Salix cinerea					X				
Greppelrus	Juncus bufonius	X								
Grijskruid	Berteroa incana								X	
Groot heksenkruid	Circaea lutetiana						X	X	X	
Groot springzaad	Impatiens noli-tangere					X				
Grote bevernel	Pimpinella major				X					
Grote brandnetel	Urtica dioica	X	X		X	X				
Grote centaurie	Centaurea scabiosa		X				X			

Grote egelskop	Sparganium erectum				X	X				
Grote ereprijs	Veronica persica	X	X							
Grote kattenstaart	Lytrum salicaria					X	X			
Grote klit	Arctium lappa	X			X		X			
Grote lisdodde	Typha latifolia				X		X			
Grote muur	Stellaria holostea		X							
Grote vossenstaart	Alopecurus pratensis	X								
Grote watereppe	Sium latifolium			X		X				
Grote waterranonkel	Ranunculus peltatus				X					
Grote waterweegbree	Alisma plantago-aquatica					X				
Grote weegbree	Plantago major				X					
Grove den	Pinus sylvestris	X								
Haagwinde	Calystegia sepium					X	X			
Hazelaar	Corylus avellana	X								
Hazepootje	Trifolium arvense				X	X	X			
Hazezegge	Carex ovalis		X							
Heelbeen	Holosteum umbellatum		X							
Heen	Bolboschoenus maritimus								X	
Heermoes	Equisetum arvense	X								
Heggenduizendknoop	Fallopia dumentorum								X	
Heggenwikke	Vicia sepium					X				
Heggerank	Bryonia dioica	X								
Heidespurrie	Spergula morisonii		X		X		X			
Heksenmelk	Euphorbia esula	X					X			
Hemelsleutel	Sempervivum telephium		X						X	
Hengel	Melampyrum pratense		X							
Holpijp	Equisetum fluviatile					X	X			
Hondsdraf	Glechoma hederacea	X					X			
Hondsroos	Rosa canina				X		X			
Iep	Ulmus spec.	X								
IJle dravik	Anisantha sterilis		X							
IJle zegge	Carex remota					X				
Kaal breukkruid	Herniaria glabra	X							X	
Kale jonker	Cirsium palustre	X								
Kamgras	Cynosurus cristatus	X				X				
Kamperfoelie	Lonicera					X				
Karthuizer anjer	Dianthus carthusianorum				X	X			X	
Keizerskaars	Verbascum phlomoides									X
Kikkerbeet	Hydrocharis morsus-ranae					X				
Kleefkruid	Galium aparine		X		X					
Klein hoefblad	Tussilago farfara		X							
Klein springzaad	Impatiens parviflora	X	X				X			
Klein streepzaad	Crepis capillaris		X							
Klein tasjeskruid	Teesdalia nudicaulis	X	X		X	X				
Klein timoteegras	Phleum subsp. Serotinum	X								
Klein vlooienkruid	Pulicaria vulgaris							X		
Klein vogelpootje	Ornithopus perpusillus		X	X		X				
Kleine klaver	Trifolium dubium	X			X	X				

Kleine lisdodde	Typha angustifolia	X								
Kleine ooievaarsbek	Geranium pusillum		X					X		
Kleine ratelaar	Rhinanthus minor	X								
Kleine ruit	Thalictrum minus		X							
Klimop	Hedera helix	X								
Klimopereprijs	Veronica hederifolia		X							
Kluwenhoornbloem	Cerastium glomeratum				X	X				
Knikkend nagelkruid	Geum rivale		X							
Knolbeemdgras	Poa bulbosa vivipara				X					
Knolboterbloem	Ranunculus bulbosus				X					
Knolribzaad	Chaerophyllum bulbosum				X					
Knolsteenbeek	Saxifraga granulata	X				X				
Knopig helmkruid	Scrophularia nodosa								X	
Kompassla	Lactuca serriola		X					X		
Korenbloem	Centaurea cyanus	X	X	X	X	X		X		
Korrelganzenvoet	Chenopodium polyspermum							X		
Kraailook	Allium vineale				X		X		X	
Kraakwilg	Salix fragilis					X				
Krabbescheer	Stratiotes aloides				X	X	X			
Kromhals	Anchusa arvensis		X							
Kropaar	Dactylis glomerata	X	X		X	X				
Kruipend stalkruid	Ononis repens ssp. repens					X	X		X	
Kruipend zenegroen	Ajuga reptans		X							
Kruisbladwalstro	Cruciata laevipes	X								
Kruisdistel	Erygium campestre			X	X		X			
Lange ereprijs	Veronica longifolia					X	X			
Late stekelnoot	Xanthium strumarium							X	X	
Lelietje-van-dalen	Convallaria majalis					X				
Lievevrouwebedstro	Galium odoratum	X					X			
Liggende klaver	Trifolium campestre					X				
Look zonder look	Alliaria petiolata				X		X			
Mannagras	Glyceria fluitans	X				X				
Mannetjesereprijs	Veronica officinalis		X		X	X				
Margriet	Leucanthemum vulgare	X			X					
Mattenbies	Schoenoplectus lacustris				X					
Middelste teunisbloem	Oenothera biennis								X	
Mierik	Armoracia rusticana				X			X		
Moerasandoorn	Stachys palustris					X	X			
Moerasspirea	Filipendula ulmaria	X				X				
Moerasvergeet-mij-nietje	Myosotis scorpioides		X		X	X				
Moeraswolfsmelk	Euphorbia palustris		X		X					
Moeraszuring	Rumex palustris					X				
Muizenoor	Hieracium pilosella		X		X	X	X			
Muurpeper	Sedum acre				X					
Oeverzegge	Carex riparia		X							
Okkernoot	Juglans regia				X					
Ossentong	Anchusa officinalis			X						
Overblijvende hardbloem	Scleranthus perennis		X		X				X	

Papagaaienkruid	Amaranthus retroflexus							X		
Penningkruid	Lysimachia nummularia				X					X
Pinksterbloem	Cardamine pratensis	X	X							
Plat beemdgras	Poa compressa	X								
Poelruit	Thalictrum flavum	X				X				
Purperen klaver	Trifolium rubens				X					
Ratelpopulier	Populus tremula					X				
Reukgras	Anthoxanthum odoratum	X								
Reukgras	Hierochloe odorata				X					
Reuzenzwenkgras	Festuca gigantea								X	
Riempjes	Corrigiola litoralis							X		
Riet	Phragmitis australis	X				X	X			
Rietgras	Phalaris arundinacea	X				X				
Ringelwikke	Vicia hirsuta	X	X							
Robertskruid	Geranium robertianum	X			X			X		
Rode klaver	Trifolium pratense	X					X			
Rode kornoelje	Cornus sanguinea	X								
Rode schijnspurrie	Spergularia rubra								X	
Ruige klaproos	Papaver argemone		X							
Ruige zegge	Carex hirta	X								
Ruw parelzaad	Lithospermum arvense		X							
Ruwe smele	Deschampsia cespitosa				X					X
Schapenzuring	Rumex actosella				X	X				
Scherpe zegge	Carrex acuta					X				
Schietwilg	Salix alba					X				
Siberische lis	Iris siberica	X								X
Sint-Janskruid	Hypericum perforatum					X				
Slangelook	Allium scorodoprasum				X					
Slangenkruid	Echium vulgare						X			
Slanke mantelanjer	Petrorhagia prolifera								X	
Sleedoorn	Prunus spinosa					X		X		
Slofhak	Anthoxanthum aristatum				X					
Smalle wikke	Vicia subsp. nigra	X								
Smeerwortel	Symphytum officinale	X					X			
Sofiekruid	Descurainia sophia		X		X					
Spaanse aak	Acer campestre	X								
Speerdistel	Cirsium vulgae			X			X			
Sporkehout	Rhamnus frangula	X				X				
Stalkaars	Verbascum densiflorum								X	
Steenanjer	Dianthus deltoides					X	X			
Sterrenkroos	Callitriche platycarpa					X				
Stijf barbarakruid	Barbarea stricta					X				
Stinkende gouwe	Chelidonium majus		X					X		
Struikheide	Calluna vulgaris				X		X			
Tijmereprijs	Veronica serpyllifolia	X								
Torenkruid	Arabis glabra		X							
Tripmadam	Sedum reflexum		X							
Valse salie	Teucrium scorodonia							X		

Varkensgras	Polygonum aviculare				X	X		X		
Veelbloemige veldbies	Luzula multiflora	X								
Veelwortelig kroos	Spirodela polyrhiza					X				
Veldhondstong	Cynoglossum officinale				X			X		
Veldlathyrus	Lathyrus pratenis	X				X		X		
Veldsla	Valerianella locusta	X			X					
Veldwarkruid	Cuscuta campestris							X		
Veldzuring	Rumex acetosa	X					X			
Vertakte leeuwentand	Leontodon autumnalis		X				X			
Vierzadige wikke	Vicia tetrasperma	X							X	
Vijfvingerkruid	Potentilla reptans					X	X			
Viltganzerik	Potentilla argentea	X	X		X				X	
Vlasbekje	Linaria vulgaris	X					X			
Voederwikke	Vicia subsp. sativa	X	X							
Vogelwikke	Vicia cracca							X		
Voszegge	Carex vulpina	X								
Waterbies	Eleocharis palustris			X						
Watermunt	Mentha aquatica			X	X					
Waterzuring	Rumex hydrolapathum		X			X				
Weideklokje	Campanula patula	X			X					
Wijfjesvarem	Athyrium filix-femina		X							
Wilde averuit	Artemisia subsp. campestris		X		X	X			X	
Wilde bertram	Achillea ptarmica					X	X			
Wilde kamperfoelie	Lonicera periclymemum	X	X							
Wilde tijm	Thymus serpyllum		X							
Wilgenroosje	Chamerion angustifolia					X	X			
Wit vetkruid	Sedum album		X		X	X				
Witte klaverzuring	Oxalis acetosella		X							
Wolfspoot	Lycopus europaeus			X		X	X			
Zachte dravik	Bromus hordeaceus				X					
Zandblauwtje	Jasione montana		X		X		X			
Zandmuur	Arenaria serpyllifolia	X								
Zandraket	Arabidopsis thaliana	X								
Zandzegge	Carex arenaria				X	X				
Zeegroene ganzenvoet	Chenopodium glaucum							X		
Zeepkruid	Saponaria officinalis		X							
Zevenblad	Aegopodium podagraria	X								
Zevenster	Trientalis europaea					X				
Zilverschoon	Potentilla anserina		X			X		X		
Zomerlinde	Tilia platyphyllos	X					X			
Zomprus	Juncus articulatus			X						
Zwaluwtong	Fallopia convolvulus		X							
Zwart tandzaad	Bidens frondosa								X	
Zwarte els	Alnus glutinosa	X					X			
Zwarte muurpeper	Sedum atratum				X					
Zwarte polulier	Populus nigra	X								

9 sept. van Laasche naar Gartow;
10 sept. fietstocht langs de Elbedijk, via Schnackenburg,
Lenzen enz.
11 sept. Bij Dömitz: Klein Schmölen ; duintjes;
daarna in Lenzen
12 sept.Bij Pevestorf in het Elbholz gewandeld;
van sept. 2004 toegevoegd door Annie Vos.

Bronnen

Henning Haeupler. Thomas Muer. Bildatlas der farn-und Blütenpflanzen Deutschlands.. B.N. Bubdesamt FürNaturschutz. Stutgart. 2000.

Hottinga Adrie. Vogelreis Midden-Elbe. Pevestorf. KNNV (reisverslag). Afdeling Epe&Heerde. 2003.

Hottinga Adrie en Kees Roselaar. Vogelreis Midden-Elbe. KNNV (reisverslag).ARC.2002.

Philopona Jeroen. Iepen in Noord-Oost Duitsland. Website: vossen. Xs4all.nl/jpa. 2001.

Philopona Jeroen. Oude bomen vanuit Zutphen bekeken. (Old trees in the Netherlands and Europe). Website: vossen.xs4all.nl/bsz/jpa. 2001.

Schwartz René & Anja Nebelsiek. Die Elbaue – eine durch Menschenhand geprägte Naturlandschaft. Leibniz-Institut für Gewässerökologie und Binnenfischerei, Berlin. 2002.

Natur und Landschaft im Wendland. Website; www.satkau1.de. 2004.

Meier-Peithmann Wilhelm en Werner Plinz. Aus der Vogelwelt des Hannoverschen Wendlandes. Lüchow-Dannenberger Ornithologische Jahresberichte 15/16. 2002.

Melter Johannes und Matthias Schreiber. Wichtige Brut- und Rastvogelgebiete in Niedersachsen. Vogelkundliche Berichte aus Niedersachsen. Band 32. Sonderheft. 2000.

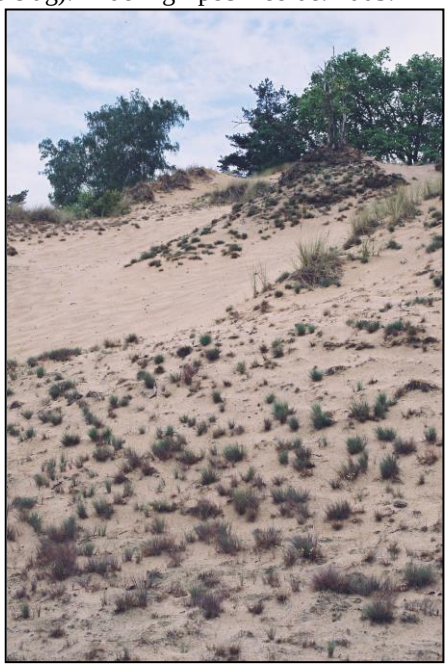

Ministerium für Landwirtschaft, Umweltschutz und Raumordnung. Artenreport. Kartierung und Monitoring im Bioshärenreservat Flusslandschaft Elbe-Brandenburg. 2003.

Heckenroth Hartmut und Volker Laske. Naturschutz und Landschaftspflege in Niedersachsen. Atlas der Brütvogel Niedersachsens 1981 – 1995 und des Landes Bremen. 1997.

Görlich Hartwig. Lüchow-Dannenberger Ornithologische Jahresberichte. Band 14. 1996.

Landesumweltamt Brandenburg. Naturschutz und Landschaftspflege in Brandenburg. Lebensräume und arten der FFH-Richtlinie in Brandenburg. Heft 1,2 2002.